

Minna Mattila-Aalto ja Heli Alakangas

Putoaville ratkaisu

Työhönvalmennusta ja päihdekuntoutusta nuorille

Kirjoittajat

Minna Mattila-Aalto, erikoistutkija, VTT, KM
Sytyke-Centre/Hengityслиitto ry
etunimi.sukunimi@gmail.com

Heli Alakangas, kehittämispäällikkö, TtM
Sytyke-Centre/Hengityслиitto ry
etunimi.sukunimi@sytyke.fi

© Kirjoittajat ja Kela

www.kela.fi/tutkimus

ISSN 2323-9239

Helsinki 2017

SISÄLTÖ

Tiivistelmä.....	4
1 Nuoret, päihteet, mielenterveys ja kuntoutus.....	5
1.1 Venyvä nuoruus, lisääntyvät haasteet.....	5
1.2 Päihteitä käyttävät nuoret.....	6
1.3 Nuorten mielenterveyden ongelmat.....	6
1.4 Työpajat ja kuntoutus.....	7
2 PURA – toiminnasta työkyky -kehittämishanke.....	8
2.1 Kohderyhmä ja tavoitteet.....	9
2.2 Ohjautuminen ja valinta.....	9
2.3 Valmennuksen rakenne ja sisältö.....	10
2.3.1 Työ- ja toimintakyvyn arviointijakso.....	10
2.3.2 Työkykyvalmennus.....	12
2.3.3 Päihdekuntoutus.....	12
3 PURA-kuntoutujat ja kuntoutuksen tuloksellisuus mittausten näkökulmasta.....	13
3.1 Valmennukseen ohjautuminen.....	13
3.2 Kuntoutujien taustatietoja.....	13
3.3 Valmennukseen osallistuminen.....	14
3.4 Kuntoutujien diagnoositiedot.....	14
3.5 Mittaukset.....	15
3.5.1 Alkumittaukset.....	15
3.5.2 Loppumittaukset.....	16
3.6 Kuntoutujien jatkosuunnitelmat.....	18
4 Nuorten sitoutuminen ja tavoitteiden saavuttaminen arviointitutkimuksen näkökulmasta.....	19
4.1 Päihderiippuvuus ja sitoutuminen.....	19
4.2 Ammatillisen kuntoutuksen tavoitteet ja kuntoutusvalmiuden kehittyminen.....	20
4.3 Tutkimustehtävät ja -kysymykset.....	21
4.4 Tutkimusaineisto ja analyysimetodi.....	23
4.5 Päihdeongelmat ja niiden tunnistamisen haaste aineiston valossa.....	24
4.6 Ongelmien vyyhti – mistä purkaminen pitäisi aloittaa?.....	27
4.7 Sitoutumisen lähtökohtainen haastavuus – ammatillaisnäkökulma.....	29
4.8 PURA-kuntoutuksen tarjoamat välineet sitoutumisen edistämiseksi.....	32
4.8.1 Toiminnallinen työ- ja toimintakyvyn arviointijakso työpajaympäristössä.....	32
4.8.2 Avomuotoinen päihdekuntoutus.....	40
4.8.3 Työkykyvalmennus.....	57
4.9 Analyysin keskeiset tulokset.....	72
4.9.1 Kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamista edistävät ja ehkäisevät tekijät.....	72
4.9.2 Nuorten sitoutumista edistävä toiminta ja sille annetut perustelut.....	79
5 Ketkä ottavat kiinni putoavat?.....	83
Lähteet.....	87

TIIVISTELMÄ

PURA – toiminnasta työkyky -kehittämishanke toimi vuosina 2014–2017 Sytyke-Centren/Hengitysliitto ry:n, Kelan, Peruspalvelukuntayhtymä Kallion, Avominne-päihdeklonikan ja Kuntoutussäätiön yhteistyönä. Hankkeen PURA-nimi muodostuu sanoista ”putoaville ratkaisuja”. Hankkeessa kehitettiin ja järjestettiin PURA-valmennusta alle 29-vuotiaille nuorille, jotka tarvitsevat tukea ammatin opiskelussa tai työelämään pääsystä. Valmennukseen osallistuneilla nuorilla oli mielenterveyden pulmia, päihteiden käyttö häntasi ammatillisten suunnitelmien etenemistä tai nuoren elämäntilanne oli muuten haastava. Valmennuksen tavoitteena oli edistää syrjäytymisvaarassa olevien nuorten kuntoutumista, työelämävalmiuksien parantamista ja työelämään sijoittumista. Valmennus koostui kolmesta osasta: toiminnallisesta työ- ja toimintakyvyn arviointijaksosta, työkykyvalmennusjaksosta ja tarvittaessa päihdekuntoutusjaksosta. Hankkeen arviointitutkimuksen tehtävänä oli selvittää, minkälaiset elementit edistävät kohderyhmän nuorten edellytyksiä sitoutua kuntoutukseen ja saavuttaa sille asetettuja tavoitteita. Aineiston muodostivat valmennukseen osallistuneilta nuorilta sekä valmennuksesta vastaavilta ammattilaisilta kerätyt kerronnalliset haastattelut. Analyysimetodina käytettiin laadullista aineistolähtöistä sisällönanalyysiä yhteisöllisen vuorovaikutuksen viitekehyksessä.

Tuloksena todetaan, että PURA-valmennus tarjoaa mallin nuorten varhaisvaiheen kuntoutukselle. Sen tarkoituksena on saada syrjäytyneet nuoret palvelujen piiriin, jotta nuoren elämään liittyvää ongelmien vyyhtiä voidaan tarkastella yhdessä nuorten, kuntoutuksen moniammatillisen työryhmän ja ammatillisen palveluverkoston toimijoiden kanssa ja etsiä parhaita yksilöllisiä ratkaisuja nuoren ongelmiin. Nuorta tuetaan rakentamaan motiivia irrottautua päihteidenkäytöstä lisäämällä ymmärrystä päihdeongelman haitoista sekä osoittamalla päihdetömyyden olevan mahdollista ja ympäristön tarjoavan hänelle resursseja päihteidenkäytön lopettamiseen. Päihteidenkäytön lopettamisen lisäksi nuori tarvitsee tukea arkisten asioiden hoitamisen opetteluun sekä asumiseen ja toimeentuloon liittyviin asioihin. Kyvykkyyksiin kohdistuva arviointi auttaa nuoria tunnistamaan omia vahvuuksiaan. Arviointi on luonteeltaan monialaista, kannattelevaa työ- ja toimintakyvyn arviointia, joka tukee nuoren työ- ja toimintakykyä ja edistää siten kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamista. Lisäksi se muistuttaa nuorta niistä vahvuuksista, joita ammattilaiset ovat todenneet hänellä olevan, mikä on tärkeää varsinkin, jos nuoren motivaatio kuntoutukseen uhkaa notkahtaa. Työkykyvalmennuksella edistetään nuorten työllistymiskykyä kokonaisvaltaisella työotteella, jossa valmennus kohdistetaan niin nuoren vapaa-ajan toimintaan, nuorten keskuudessa vallitsevaan työn tekemisen kulttuuriin kuin tukemaan nuorta onnistumaan työssä ja löytämään motivaation työelämäsiirtymää tukevaan opiskeluun. PURA-valmennuksessa pyritään kontrolloivan arvioinnin sijaan arvioinnilla kannattelemaan nuorta ja tukemaan hänen itsemääräämistään valinnan mahdollisuuksia osoittamalla ja valintoja tukemalla. Näillä keinoin voidaan tukea nuoren sisäistä voimantunnetta, jonka varassa hän rohkenee asettaa tavoitteita ja sitoutua kuntoutukseen. Heikossa asemassa, monien ongelmien vyyhdissä elävät nuoret, jotka ovat kokeneet useita epäonnistumisia ja joiden toimintakyky on alentunut, hyötyvät ammattilaisten nuoria kannattelevasta työskentelyotteesta. Näiden nuorten elämässä ammatillisesta kuntoutuksesta voi muodostua käännekohta ammatillisten suunnitelmien motivoidessa nuorta ratkaisevaan elämänmuutokseen.

1 NUORET, PÄIHTEET, MIELENTERVEYS JA KUNTOUTUS

1.1 Venyvä nuoruus, lisääntyvät haasteet

Nuorten koulutuksen pitkittyminen on venyttänyt nuoruusikää. Koulutuksen pitkittymisen myötä myös nuorten siirtyminen työmarkkinoille on lykkääntynyt. Muun muassa nuoriso- ja työvoimapolitiikassa alle 29-vuotiaista puhutaan nuorina. Keskustelua käydään siitä, tulisiko alle 29-vuotialle suunnattuja työllistämis- ja kuntoutuspalveluja suunnata myös kolmekymmentä ikävuotta saavuttaneille vajaakuntoisille kansalaisille.

Keskimäärin suomalaisnuoret voivat paremmin kuin aiemmat nuorten sukupolvet. Lapsuudenkodin elintavoilla, ilmapiirillä ja nuoren siellä omaksumilla käyttäytymismalleilla on merkitystä nuoren hyvinvoinnille ja elämänhallinnalle vielä pitkään sieltä poismuuttamisen jälkeen. (Luopa ym. 2014.) Nuorten sosioekonomisten terveyserojen on todettu kasvaneen hälyttävästi (Currie ym. 2012). Se ennustaa osalle nuorista huomattavia hyvinvointiongelmia aikuisuudessa sekä siihen liittyvien yhteiskunnallisten kustannusten voimakasta kasvua.

Taloudellinen taantuma on vaikuttanut pitkään suomalaisiin perheisiin ja työmarkkinoihin kasvattamalla työttömyyttä. Työttömyys heikentää ihmisen työ- ja toimintakykyä sekä hänen edellytyksiään toimia työn ja kuluttamisen markkinoilla. Työtä tekemättömät ihmiset käyvät myös yhteiskunnalle kalliiksi ja rasittavat kansantalouden kantokykyä. Työkyvyttömyyteen ajautuessaan nuoret aiheuttavat pelkästään työpanoksen menetyksinä miljardiluokan tappion julkiselle taloudelle, johon kohdistuu muutenkin huomattava sopeuttamistarve. Myös nuorten edellytykset kantaa aikuisuuteen liittyviä vastuita heikkenee. Mikäli lapsuudenkodissa on ollut ongelmia, ne näkyvät usein nuorten elämänhallinnan vaikeuksina, heikompana koulumenestyksenä ja altistavat nuoria päihteidenkäytölle (Luopa ym. 2014).

Tutkimusten mukaan (Leskelä ym. 2013; Myllyniemi 2015; Pekkarinen 2015) ongelmilla on taipumus kasautua. Marginaaliryhmät näkyvät kuitenkin huonosti tilastoissa, joiden avulla huono-osaisuutta mitataan. Ongelmien kasautumiseen viittaa esimerkiksi se, että noin 10 prosenttia väestöstä tuottaa 80 prosenttia sosiaali- ja terveydenhuollon kustannuksista. Suurin osa ihmisistä käyttää sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita vain satunnaisesti pari kertaa vuodessa. Vain noin 10 % väestöstä on pitkäkestoisemmin sosiaalipalvelujen piirissä. Lähes 50 000 alle 25-vuotiaista suomalaisista nuorista on vailla työtä. Varsinkin nuoret miehet jäävät yhä useammin koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle. (TEM 2016; OECD 2016.)

Aikuisuuteen astuvat nuoret elävät elämänvaihetta, jossa avautuu mahdollisuuksia yhteiskunnallisen paikan löytämiseen, mutta myös monenlaisiin ongelmiin. Nuorten tilanteita ei helpota se, että elämästä on tullut loputonta valintojen tekemistä. Niin nuoret kuin aikuiset etsivät vastauksia kysymyksiin: mitä opiskelisin, mihin ammattiin hakeutuisin, keiden kanssa seurustelisin, mitä harrastaisin, missä asuisin, millaista tietoa hankkisin, mihin uskoisin, mitä pitäisin totena ja ”kuka minä olisin”. Erityisen suuriksi omaan paikkaan liittyvät kysymykset muodostuvat niille nuorille, joiden elämään liittyy vaikeuksia. (Rautio 2006, 20).

1.2 Päihteitä käyttävät nuoret

Suomalaisten päihteidenkäyttö näyttäytyy eurooppalaisessa vertailussa rankkana juomisena, joka tuottaa kansanterveydellisiä ongelmia. Alkoholinkäyttö on luonteeltaan raskasta: suomalaiset juovat alkoholia harvemmin kuin muut eurooppalaiset, mutta kerralla enemmän ja humalahakuisesti. Alkoholialue kuluu kerralla niin paljon, että tutkijat määrittelevät sen riskikäyttäytymiseksi. (Moskalewicz ym. 2016.) Nuorten suomalaisten päihteidenkäyttö on kuitenkin vähentynyt viimeisen vuosikymmenen aikana. Yhä harvempi nuorista juo itsensä humalaan. Nuorten kannabiksen käyttö on pysynyt ennallaan, vaikka nuorten asenteet sen käyttöä kohtaan ovat lieventyneet. (Raitasalo ym. 2015, 31, 33.) Vuoden 2015 nuorisobarometrin mukaan nuorten päihteidenkäyttö on päällekkäistä, mikä viittaa päihdyttävien aineiden sekakäyttöön. Muita päihteitä käyttäneistä nuorista lähes kaikki ovat käyttäneet myös kannabista. (Myllyniemi 2015, 43.)

Ongelmien kasautumisen lailla myös päihteidenkäyttö kasautuu, ja päihteidenkäytön määrän kasvu on suoraan kytköksissä siitä aiheutuviin haittoihin (Mäkelä 2003, 2486; Myllyniemi 2015, 43). Noin viisi prosenttia nuorista kärsii diagnoositasoisesta päihdeongelmasta, mutta eriasteisia päihdeongelmia on huomattavasti useammalla nuorella. Päihdeongelman toteamiseksi tarvitaan näyttöä sekä päihteidenkäyttöön liittyvästä yhteiskunnallisesta sopeutumattomuudesta että kliinisesti havaittavissa olevista vaikeuksista, vajaakuntoisuudesta ja hädästä. Päihteidenkäytön varhainen aloittaminen altistaa nuoren diagnoositasoiselle päihdeongelmalle, jonka kehittyminen alkaa yleensä varsin varhain, noin 14–15-vuoden iässä. (Bukstein 2005, 610; Marttunen ym. 2013.)

1.3 Nuorten mielenterveyden ongelmat

Mielenterveyteen liittyvät ongelmat ovat varsin yleisiä alle 24-vuotiailla nuorilla (Kinnunen ym. 2010). Nuorista noin 20–25 % kärsii jossain vaiheessa mielenterveyshäiriöistä, joihin luetaan kuuluvan mieliala-, ahdistuneisuus-, käytös- ja päihdehäiriöt (Marttunen ym. 2013, 10). Nuorten mielenterveyden kehittymistä ennakoivat muun muassa tupakointi ja psykosomaattiset oireet. Niiden lisäksi nuoren itsensä kokemana psyykinen terveys, hallinnan tunne ja kokemus vanhempisuhteista ovat yhteydessä siihen, miten nuoren mielenterveys kehittyy myöhemmin. Nuoren tyytyväisyys itseensä ja myönteinen suuntautuminen tulevaisuuteen edistävät nuoren mielenterveyttä. (Kinnunen 2011.)

Päihdeongelmat liittyvät suoraan nuorten mielenterveyden ongelmiin. Mitä varhaisempaa nuoren päihteidenkäytön aloittaminen on ja mitä runsaammin nuori päihteitä käyttää, sitä todennäköisemmin nuori oireilee myös muulla tavoin psyykkisesti ja kärsii jostain muusta samanaikaisesta mielenterveyden häiriöstä. (Marttunen ym. 2013, 10.) Mielenterveyskuntoutusta saavien suomalaisen määrä on kaksinkertaistunut 2000-luvulla. Heistä huomattavan suuri osa on nuoria. Ammatilliseen kuntoutukseen hakeneista nuorista keskimääräistä useampi tulee työntekijä-, yksinhuoltaja- ja pienituloisesta perheestä. (Pensola ym. 2012, 75.) Työttömillä ja heidän perheillään onkin riski jäädä ammatillisen kuntoutuksen ulkopuolelle.

Nuorten päihde- ja mielenterveysongelmat tulivat konkreettisesti esille Sytyke-Centren, TE-toimiston ja sosiaalitoimen yhteisessä Pajastartti-hankkeessa. Hankkeeseen osallistui 86 toi-

meentulotukea saavaa työtöntä nuorta. Nuorten ongelmat ilmenivät runsaana päihteiden käyttönä ja käytön merkityksen mitätöintinä, sosiaalisten tilanteiden vaikeuksina, mielenterveyshäiriöinä, työ- ja opiskeluelämään sopimattomana vuorokausirytmänä, kyvyttömyytenä hoitaa talousasioita, rikollisena toimintana sekä epärealistisuutena omien tavoitteiden asetteluissa tai kyvyttömyytenä asettaa tavoitteita. Hankkeessa havaittiin kuuden kuukauden valmennusjakson olevan liian lyhyt tälle kohderyhmälle, joten starttivalmennuksen jatkoksi ryhdyttiin suunnittelemaan PURA-valmennusta sekä työpajajaksojen nivelvaiheisiin tukea antavan Nuorten VertaisVerstaan toimintaa. (Harmaala ja Saariniemi 2014.)

1.4 Työpajat ja kuntoutus

Nuorten syrjäytymiskehitykseen on puututtu valtakunnallisesti yhteiskuntatakuulla. Hallitusohjelmaan kirjattu yhteiskuntatakuu velvoittaa tarjoamaan jokaiselle alle 25-vuotiaalle nuorelle ja alle 30-vuotiaalle vastavalmistuneelle työ-, harjoittelu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikan viimeistään kolmen kuukauden kuluessa työttömäksi joutumisesta. (TEM 2012.)

Työpajoille ohjautuvista nuorista suurin osa on ammattikouluttautumattomia, työttömiä nuoria, joiden vanhemmat ovat työelämän ulkopuolella (Pohjantammi 2007). Nuorten perhetausta ja vanhempien sosioekonominen asema vaikuttavat nuorten koulunkäyntiin ja koulutustasoon. Vakavien päihde- ja mielenterveysongelmien tiedetään olevan yhteydessä matalaan koulutustasoon ja työttömyyteen. (Huurre 2007; Suvisaari ym. 2009.) Työpajanuorten kohdalla tilastollinen fakta ongelmien periytymisestä ja kasautumisesta tietyille nuorille työntyy käytännössä näkyviin, mikä tarjoaa mahdollisuuden tämän joukon syrjäytymisen ehkäisemiseen tähtäävien toimien toteuttamiselle.

Työpajatoiminta on vaikuttavaksi arvioitua auttamistoimintaa. Sen toteuttamista vaikeuttaa kuitenkin oleellisesti rahoitus, joka perustuu epäsäännöllisiin vuosittain haettavaan avustukseen. Ensisijainen vastuu nuorten sosiaali- ja terveystalvakuista sekä kuntoutuksesta on tois- taiseksi kotikunnalla. Yhteistyö ja henkilöstön osaaminen poikkialhallinnollisesti tuotettavien peruspalvelujen kanssa vaikuttavat keskeisesti siihen, miten työpajoille ohjautuvia nuoria pystytään auttamaan heidän monenlaisissa, muuhunkin kuin välittömästi koulutukseen ja työllistymiseen liittyvissä asioissa, kuten terveyteen tai asumiseen liittyvissä ongelmissa (Notkola ym. 2013).

Ammatillinen kuntoutus on keino työmarkkinoilta syrjäytyvien ja syrjäytyneiden palvele- miseksi ja tukemiseksi (Suikkanen ja Lindh 2010). Nuorille suunnattu kuntoutus on kuitenkin monenkirjavaa ja varsin kehittymätöntä. Erityisesti ne nuoret, jotka tarvitsevat kuntoutusta, mutta joilla ei ole diagnoosia eikä kuntoutukseen pääsyä edellyttävää B-lausuntoa, jäävät hel- posti tarvitsemiensa palvelujen ulkopuolelle. (Notkola ym. 2013.) Nuorten tarvitsemia palve- luita, kuten työpajatoimintaa ja kuntoutusta ei ole riittävästi tarjolla, ja kuntoutuspalvelujen tunnettuus on heikkoa (Tuusa ym. 2014). Kuntoutus toimii erityisen tehottomasti heikossa asemassa olevien nuorten kohdalla (Notkola ym. 2013).

Nykyinen hallitusohjelma pyrkii syventämään julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin vä- listä yhteistyötä nuorten tukemisessa ja edistämään nuorten elämänhallintaa ja työllistämistä

vahvistamalla sosiaali- ja terveystalouksia osana nuorisotakuuta (VNK 2015, 19). Nuorisotakuun toteuttamiseen liittyvä yhteistyö kytkee muun muassa TE-palvelut, työpajatoiminnan ja Kelan kuntoutuspalvelut toisiinsa. Kansaneläkelaitos (Kela) on velvollinen järjestämään ammatillista kuntoutusta kansalaisille, joilla ei ole oikeutta tulevan ajan eläkkeeseen tai joilla ei ole riittävää yhteyttä työelämään. (L 566/2005.) Valtiotalouden tarkastusviraston mukaan (2014) nuorisotakuun toteuttamismahdollisuuksia heikentävät ennen kaikkea huono taloudellinen tilanne, jonka myötä työttömien nuorten määrä on kasvanut.

Jotta kuntoutustarpeessa olevat nuoret saataisiin heidän tilanteitaan edistävien palvelujen piiriin, erityisesti nuorille suunnattujen palvelujen sisältöä ja palveluyhteistyötä tulisi kehittää. Kelan ammatilliseen kuntoutukseen valikoituu nuoria, joilla on suuri syrjäytymisriski (Notkola ym. 2013). Siten Kela on yhteiskuntatakuun tavoitteisiin tähtäävän yhteistyöverkoston avaintoimija nuorten syrjäytymistä ehkäisevän ammatillisen kuntoutuksen kehittämisessä.

2 PURA – TOIMINNASTA TYÖKYKY -KEHITTÄMISHANKE

Tässä raportissa kuvataan PURA – toiminnasta työkyky -kehittämishankkeen toimintaa vuosina 2014–2016. Hankkeen toiminta-aika oli tammikuusta 2014 heinäkuuhun 2017. Hankkeen lähtökohtana olivat Sytyke-Centren työpajan, Kelan, sosiaalitoimen ja TE-toimiston yhteiset huomiot nuorten päihde- ja mielenterveysongelmien vaikutuksesta nuorten ammattiin opiskeluun ja työllistymiseen.

Kehittämistyötä tehtiin Sytyke-Centren/Hengityслиitto ry:n, Kelan, Peruspalvelukuntayhtymä Kallion, Avominne-päihdekliniikan ja Kuntoutussäätiön yhteistyönä. Hankkeen päärahoittajana toimi Kela ja PPKY Kallio vastasi hankkeesta järjestettävän päihdekuntoutuksen rahoituksesta. Hankkeen PURA-nimi muodostuu sanoista ”putoaville ratkaisuja”. PURA-valmennusta oli tarjolla vain Sytyke-Centrellä Ylivieskassa ja se oli ensimmäinen Kelan kuntoutusmuoto, johon voi osallistua nuori, jolla on akuutti päihdeongelma.

PURA-hankkeen hallinnoijana ja palveluntuottajana toimi Hengityслиitto ry:n työllistämisyksikkö Sytyke-Centre Ylivieskassa Pohjois-Pohjanmaalla. Peruspalvelukuntayhtymä Kallio, johon kuuluvat Ylivieskan ja Nivalan kaupungit sekä Sievin ja Alavieskan kunnat, rahoitti valmennukseen liittyvän päihdekuntoutuksen. Lisäksi Kallion sosiaali- ja terveystalouksia ohjasivat hakijoita valmennukseen ja toimivat tärkeänä yhteistyökumppanina asiantuntijaverkostossa. Avominne-päihdekliniikka järjesti valmennukseen liittyvän päihdekuntoutuksen. Hanketta suunniteltaessa pidettiin tärkeänä, että päihdekuntoutus on avomuotoista, vaikuttavaksi todettua ja tuo lisää valikoimaa alueen päihdekuntoutusmuotoihin.

Kuntoutussäätiö suunnitteli hankkeen arviointitutkimuksen ja vastasi siitä vuoden 2016 loppuun saakka. Muita tärkeitä yhteistyötahoja ovat olleet hankkeeseen ohjaavat tahot, ulkopuolisia työharjoittelupaikkoja tarjonneet yritykset ja julkiset toimijat sekä toisen asteen oppilaitokset. Kehittämishankkeella oli ohjausryhmä, johon kuuluivat keskeisten toimijatahojen

edustajat. Lisäksi hankkeessa toimi kehittämisryhmä, jonka jäseninä olivat valmennuksen moniammatillisessa työryhmässä toimivat omaohjaajat, päihdeohjaajat, psykologi ja lääkäri sekä Sytyke-Centren johtaja ja PURA-hankkeen kehittämisspäällikkö.

2.1 Kohderyhmä ja tavoitteet

Hankkeen kohderyhmänä olivat alle 29-vuotiaat nuoret, jotka tarvitsevat tukea ammattiin opiskelussa tai työelämään pääsyssä. Osallistuvilla nuorilla oli mielenterveyden pulmia, päihdeiden käyttö häiritsi ammatillisten suunnitelmien etenemistä tai nuoren elämäntilanne oli muuten haastava. Valmennuksen yleisenä tavoitteena oli, että syrjäytymisvaarassa oleva nuori kuntoutuu, hänen työelämävalmiutensa paranevat ja hänen työelämään sijoittumisensa edistyy. Lisäksi nuori laati itselleen valmennuksen ajaksi omat henkilökohtaiset tavoitteensa.

Hankkeen alkuvaiheessa oli tarkoituksena, että ohjautuminen hankkeeseen tapahtuu Sytyke-Centren nuorten työpajan starttijaksolta, jossa oli nuoria tuetussa kuntouttavassa työtoiminnassa ja työkokeilussa. Ensimmäisenä hankevuotena päihdekuntoutuksen osuus valmennuksen markkinoinnissa korostui. Syksyllä 2015 ohjausryhmän tuella tehtiin linjanmuutos kohderyhmän tavoittamisen keinoihin, koska vuonna 2015 aloittaneet kaksi valmennusryhmää jäivät osallistujamääriltään pieniksi. Valmennusta ei enää markkinoitu pelkästään päihderiippuvuuden näkökulmasta vaan laajasti elämänhallintaa tukevana, mielekästä tekemistä ja näköaloja tarjoavana valmennuksena kohti ammatillisia opintoja ja työelämää.

2.2 Ohjautuminen ja valinta

PURA-valmennukseen hakeuduttiin ennakkohaastattelun kautta ja Kelan ammatillisen kuntoutuksen hakemuksen liitteeksi vaadittiin lääkärin laaja lausunto (B-lausunto). PURA-kuntoutustyöryhmä kokoontui 2–4 viikkoa ennen valmennuksen alkamista tekemään esivalinnan. Kuntoutustyöryhmään kuuluivat Kelan, sosiaalitoimen ja terapiakeskuksen edustajat, kehittämisspäällikkö ja alkavan PURA-valmennusryhmän omaohjaaja. Kuntoutustyöryhmä valitsi hakijoista ryhmään korkeintaan 8 osallistujaa. Jos esivalinnassa kävi ilmi, että hakija ei sovellu PURA-valmennukseen, häntä ohjattiin paremmin soveltuvaan palveluun. Kela teki hakijoille kuntoutuspäätökset ja tarvittaessa jousti aikataulussa niin, että päätöksiä saatiin nopeasti. Valinnat PURA-valmennukseen perustuivat seuraaviin valintakriteereihin:

- Hakija on kuntoutuksen alkaessa alle 29-vuotias.
- Mielenterveys- tai päihdeongelmat vaikeuttavat työelämään, opiskeluun tai hoitoon kiinnittymistä.
- Hakijan elämäntilanne on jotenkin hallinnassa (esim. pystyy tulemaan sovittuihin tapaamisiin tai nuorten työpajalle), tilanne ei ole kaoottinen.
- Hakija on nuorten työpajalla tai hakeutumisen ja kuntoutuksen aloittamisen välille pyritään järjestämään lyhyt työpajajakso.
- Hakijalla on vähintään tyydyttävät oppimisen edellytykset.
- Hakija pystyy toimimaan ryhmässä.
- Hakijalla on halua saada muutosta nykyiseen elämäntilanteeseen.

PURA-valmennukseen ei valittu henkilöitä

- joilla on avointa psykoottisuutta
- joilla on kehitysvammaisuutta
- joilla valmennus keskeytyisi esim. vankilatuomion vuoksi
- jotka eivät todennäköisesti pysty sitoutumaan työhönvalmennukseen, esim. eivät tule ennakkohaastatteluun tai lääkärin vastaanotolle B-lausuntoa varten.

2.3 Valmennuksen rakenne ja sisältö

PURA-valmennuksen kokonaispituus oli enintään 160 valmennuspäivää. Valmennus toteutettiin avomuotoisesti. Valmennus jakautui eri vaiheisiin seuraavasti:

- toiminnallinen työ- ja toimintakyvyn arviointijakso 20 päivää
- avomuotoinen päihdekuntoutuksen perusjakso 20 päivää
- työkykyvalmennus 120 päivää.

Toiminnallinen työ- ja toimintakyvyn arviointijakso alkoi ja päättyi ryhmällä samanaikaisesti. Tämän jälkeen päihdekuntoutuksen perusjakso ja työkykyvalmennus alkoivat limittäin niin, että työkykyvalmennuksen ensimmäisillä neljällä viikolla oli kolme päihdekuntoutuspäivää ja neljällä seuraavalla viikolla kaksi päihdekuntoutuspäivää. Muut päivät olivat työkykyvalmennuspäiviä. Myöhemmin päihdekuntoutus jatkui viikoittaisena vertaisryhmäosallistumisena vuoden ajan. Työkykyvalmennus järjestettiin joko kokonaan Sytyke-Centren työpajatiloiissa tai osa siitä voitiin järjestää ulkopuolisessa työharjoittelupaikassa.

Valmennuspäivät olivat maanantaista perjantaihin (5 päivää viikossa). Arviointijaksolla ja työkykyvalmennuksessa valmennuspäivän pituus oli viisi tuntia. Päihdekuntoutuksen valmennuspäivän pituus oli neljä tuntia. Valmennuspäiviin sisältyi ruokailu.

PURA-valmennuksen henkilöstö toimi moniammatillisena työryhmänä, johon kuului kaksi omaohjaajaa, lääkäri, psykologi, päihdeohjaaja ja läheisohjaaja. Lisäksi työpajalla työvalmentajat perehdyttivät valmentautujat työtehtäviin sekä opastivat ja arvioivat työtehtävissä suoriutumista ja työyhteisössä toimimista.

2.3.1 Työ- ja toimintakyvyn arviointijakso

PURA-valmennus käynnistyi 20 päivän toiminnallisella työ- ja toimintakyvyn arviointijaksolla. Kahden ryhmämuotoisen päivän jälkeen käynnistyivät yksilötapaamiset ja -ohjaukset sekä työharjoittelu työpajalla. Aloituspäivissä keskityttiin ryhmään ja ohjaajiin tutustumiseen sekä ryhmäytymisen käynnistämiseen.

Kuntoutujat vastasivat valmennuksen alussa ja lopussa neljän eri mittarin kysymyksiin. Maailman terveysjärjestön elämänlaatumittarista (WHOQOL-BREF) käytettiin lyhennettyä versiota. Mittarissa on yhteensä 26 kysymystä, joista yksi liittyy yleiseen terveydentilaan ja yksi yleiseen elämänlaatuun. Muut kysymykset liittyvät neljään eri ulottuvuuteen: fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen ulottuvuus ja elinympäristö. Vastaaja arvioi elämänlaatuaan kyselyä edeltä-

vän kahden viikon ajalta. Kunkin ulottuvuuden pistemäärä voi vaihdella välillä 0–100 ja korkeampi pistemäärä kuvaa parempaa elämänlaatua. (TOIMIA 2017.)

BDI-21-kysely on kehitetty masennusoireiden intensiteetin mittaamiseen sekä masennuksen määrittämiseen. BAI-kyselyä (Beckin ahdistuskyselylomake) käytetään ahdistuneisuuden seulontaan ja ahdistuneisuushäiriöiden hoitovasteen seuraamiseen. Molemmissa mittareissa kokonaispistemäärä vaihtelee välillä 0–63 suuremman pistemäärän kuvatessa vakavampia masennus- ja ahdistuneisuusoireita. (Beck ja Steer 1993; TOIMIA 2017.)

AUDIT-kysely on WHO:n kehittänyt ja suosittelema mittari alkoholin käytön riskeistä. Mittarin kokonaispistemäärä vaihtelee välillä 0–40. DUDIT-kyselyn avulla voi saada kokonaiskuva huumeiden käyttöön liittyvistä ongelmista, haitoista ja niiden asteesta. Kyselystä voi saada 0–44 pistettä. (TOIMIA 2017.)

Yksilö- ja ryhmäohjaus arviointijaksolla

Arviointijakson ensimmäisen viikon aikana omaohjaaja teki kuntoutujalle alkuhaastattelun elämänjanaan lomakkeen avulla. Haastattelussa kuntoutuja sai kertoa haluamallaan tarkkuudella elämänhistoriaansa syntymästä tähän päivään saakka. Samalla kuntoutuja arvioi elämänhistoriansa tapahtumien positiivisuutta tai negatiivisuutta sekä vaikutuksia tämänhetkiseen elämäntilanteeseen. Arviointijakson alussa kuntoutujat täyttivät lisäksi tutkimuslupa- ja verkostokarttalomakkeet sekä suostumuslomakkeen tietojen tallentamista ja vaihtamista varten.

Arviointijakson kahden ensimmäisen viikon aikana psykologi ja lääkäri tekivät kuntoutujalle haastattelut ja tarvittavat tutkimukset. Aikaisintaan arviointijakson toisella viikolla kuntoutuja laatii omaohjaajansa tuella 1–3 henkilökohtaista tavoitettaan valmennukseensa GAS-tavoiteasettelumenetelmän (Goal Attainment Scaling) avulla. Tavoitteiden asettamisen lähtökohtina olivat valmennuksen alkuvaiheen haastattelut, mittaukset ja tutkimukset.

Omaohjaajan tekemä alkuhaastattelu käynnisti yksilöohjauksen prosessin. Kuntoutujalla oli läpi valmennusprosessin yksilöohjauskeskusteluja omaohjaajan kanssa vähintään viikoittain. Alkuvaiheessa kartoitettiin kuntoutujan voimavaroja sekä ammattiin opiskelun tai työllistymisen esteitä. Omaohjaaja toimi kuntoutujan tukena sekä yhteyshenkilönä kuntoutujan, moniammatillisen työryhmän ja työvalmentajan välillä.

Arviointijakson ensimmäisellä viikolla moniammatilliseen työryhmään kuuluva päihdeohjaaja piti kuntoutujaryhmälle infotilaisuuden päihderiippuvuudesta. Lisäksi kuntoutujilla oli arviointijakson aikana 1–3 yksilökeskustelua päihde- tai läheisohjaajan kanssa. Keskusteluissa kartoitettiin nuoren päihdeidenkäyttöä, mahdollista päihderiippuvuutta sekä valmiutta ja soveltuvuutta 12 askeleen mallin mukaiseen avomuotoiseen päihdekuntoutukseen.

Omaohjaajat järjestivät kuntoutujille ryhmämuotoista toimintaa viikoittain. Ryhmätoiminnan tavoitteena oli kuntoutujien sosiaalisten taitojen sekä itsetuntemuksen kehittäminen. Lisäksi kuntoutujat saivat halutessaan osallistua viikoittaiseen nuorten liikuntaryhmään sekä nuorten keskustelu/toiminnalliseen ryhmään, jossa aihealueina olivat mm. ammatinvalintakysy-

mykset, työelämätaidot sekä arjen hallinnan taidot. Omaohjaaja kokosi alkuhaastatteluiden ja tutkimusten pohjalta lyhyen kuntoutuspalautteen, jossa arvioitiin kuntoutujan soveltuvuutta työkykyvalmennukseen ja tarvetta päihdekuntoutukseen.

2.3.2 Työkykyvalmennus

Työkykyvalmennuksen viikoilla 1–8 järjestettiin avomuotoista päihdekuntoutusta limittäin työkykyvalmennuksen kanssa. Jos kuntoutuja ei tarvinnut päihdekuntoutusta, työkykyvalmennus alkoi viitenä päivänä viikossa heti arviointijakson päätyttyä.

Työkykyvalmennus painottui työharjoitteluun. Pääosassa oli kuntoutujalle soveltuvien työtehtävien ja ammattialan löytäminen tai varmistuminen. Tarvittaessa työkykyvalmennuksessa voitiin tukea kuntoutujaa myös hyviin työelämätaitoihin, arjen hallintaan ja hoitoon sitoutumiseen. Vähintään viikoittainen omaohjaajan yksilöohjaus jatkui läpi työkykyvalmennuksen. Myös viikoittainen omaohjaajien ryhmäohjaus jatkui sekä samoin mahdollisuus osallistua nuorten muihin ryhmiin.

Päihdekuntoutuksen päätyttyä kuntoutujalla oli mahdollisuus ulkopuoliseen työharjoitteluun. Kuntoutuja ja omaohjaaja tekivät yhteistyötä ulkopuolisen työharjoittelupaikan etsimisessä. Omaohjaaja oli ulkopuolisen työharjoittelun aikana vähintään viikoittain yhteydessä kuntoutujaan joko tapaamalla kuntoutujaa tai ottamalla yhteyttä puhelimitse.

Viimeistään noin kaksi kuukautta ennen työkykyvalmennuksen päättymistä omaohjaaja ja kuntoutuja aloittivat konkreettisen jatkosuunnitelman työstämisen. Tarvittaessa omaohjaaja ja kuntoutuja tekivät verkostotyötä jatkosuunnitelmien varmistamiseksi esimerkiksi oppilaitoksen, työnantajan, hoitotahon tai TE-toimiston kanssa. Jos kuntoutuja tarvitsi jatkosuunnitelmiinsa runsaampaa tukea, suunnitelmien tekoon pyydettiin mukaan RAY:n (vuoden 2017 alusta STEA) rahoittaman Nuorten VertaisVerstaan työpaikkaluotsi. Hän pystyi tukemaan kuntoutujaa vielä valmennuksen päätyttyä korkeintaan noin vuoden ajan.

Valmennuksen päättyessä kuntoutuja täytti uudelleen samat mittarit kuin arviointijaksolla. Omaohjaaja laati työkykyvalmennuksesta kuntoutuspalautteen ja toimitti sen Kelalle sekä kuntoutujalle. Kuntoutujan luvalla kuntoutuspalautte voitiin toimittaa myös muualle, esim. hoitotaholle.

2.3.3 Päihdekuntoutus

Päihdekuntoutuksen tarvetta kartoitettiin jo ennakkohaastattelussa ja tarkennettiin arviointijakson yksilöllisissä tapaamisissa, haastatteluissa ja tutkimuksissa. Hankkeessa ensisijainen päihdekuntoutusmuoto oli Avominne-päihdeklinikan järjestämä avo- ja ryhmämuotoinen 12 askeleen malliin pohjautuvat päihdekuntoutus. Tarvittaessa kuntoutuja voitiin ohjata A-klinikan hoitoon tai sen kautta muuhun päihdekuntoutukseen. Avominne-päihdeklinikan päihde- ja läheisohjaajat ovat kokemusasiantuntijoita, joilla on myös päihdeohjauksen tai sosiaali- ja terveystieteiden koulutus. Avominne-päihdeklinikan kokemuksen mukaan nuoret ovat haastavia asiakkaita, koska päihderiippuvuus ei välttämättä ole vielä tuonut menetyksen ko-

kemuksia. Päihteidenkäyttö voi olla vielä pääosin hauskaa, rentouttavaa ja enemmän positiivisia kuin negatiivisia kokemuksia tuova.

Nuorten Avominne-päihdekuntoutus PURA-valmennuksessa oli luonteeltaan kokonaisvaltaisesti elämönhallintaa tukevaa. Avominne-päihdekliniikka kehitti kuntoutusta nimenomaan nuorille soveltuvaksi. Kuntoutuksessa huomioitiin nuoren oman päihteidenkäytön lisäksi perheolosuhteet, päihteidenkäyttö lapsuuden perheessä ja mahdollinen läheisriippuvuus. Päihdekuntoutuksen perusjakson jälkeen nuorella oli mahdollisuus osallistua vuoden kestävään vertaisryhmään. Vertaisryhmän kokoon kutsumisesta vastasi Nuorten VertaisVerstas-hankkeen pajaluotsi.

3 PURA-KUNTOUTUJAT JA KUNTOUTUKSEN TULOKSELLISUUS MITTAUSTEN NÄKÖKULMASTA

3.1 Valmennukseen ohjautuminen

PURA-valmennukseen ohjautui osallistujia usean eri yhteistyötahon kautta. Erityisesti ensimmäisenä toimintavuotena PURA-ryhmään ohjautui useita osallistujia nuorten työpajatoiminnan kautta. Ennen PURA-valmennuksen aloittamista he olivat olleet nuorten työpajalla esimerkiksi sosiaalitoimen tai TE-toimiston ohjaamana tuetussa kuntouttavassa työtoiminnassa tai tuetussa työkokeilussa, jolloin oli havaittu tiiviin tuen tarvetta, runsasta päihteidenkäyttöä, mutta myös mahdollisuuksia edetä opiskelemaan ammattia tai työllistyä. PURA-valmennukseen ohjaavia tahoja olivat myös PPKY Kallion terapiakeskus ja A-klinikka, OYS:n nuorisopsykiatrian poliklinikka, etsivä nuorisotyö, psykiatriset kuntoutuskodit sekä Nuorten VertaisVerstas -hanke.

PURA-valmennuksen ennakkohaastattelussa kävi hankeaikana 40 nuorta. Kaksi haastattelussa käyneistä ei mennyt lääkärin vastaanotolle B-lääkärinlausunnon hankkimista varten, joten heidän osaltaan hakuprosessi keskeytyi. Kuntoutustyöryhmä suositteli hakijoista 33:lle PURA-valmennusta ja viidelle muuta Kelan ammatillista kuntoutusta. Yksi PURA-valmennukseen valittu nuori ei aloittanut valmennusta, joten valmennuksen aloittaneita nuoria oli yhteensä 32. PURA-valmennusryhmiä järjestettiin hankkeen aikana kuusi. Vuonna 2014 käynnistyi yksi ryhmä, vuonna 2015 kaksi ryhmää ja vuonna 2016 kolme ryhmää. Kussakin ryhmässä oli 2–8 osallistujaa, keskimääräinen osallistujamäärä oli 5–6 henkilöä. Kahdessa ryhmässä aloitti osallistujia maksimimäärä eli kahdeksan.

3.2 Kuntoutujien taustatietoja

PURA-valmennuksen aloittaneet olivat iältään 17–28-vuotiaita. Aloittaneiden keski-ikä oli 22 vuotta. Heistä 12 oli naisia ja 20 miehiä. PURA-valmennukseen osallistuneista nuorista 28:lla kotikunta oli PPKY Kallion alueella eli Ylivieskassa, Alavieskassa, Sievissä tai Nivalassa.

Kaikki 32 valmennuksen aloittanutta kuntoutujaa olivat suorittaneet peruskoulun. Kaksi kuntoutujaa oli suorittanut suurimman osan peruskouluaineista mukautetusti. Kahdeksalla kun-

toutujalla oli ammatillinen perustutkinto, kaksi näistä oli mukautetusti suoritettuja. Ammatillisen perustutkinnon suorittaneista kolmella oli myös työkokemusta palkkatyöstä koulutusaltaan. Suurella osalla kuntoutujista oli takanaan keskeytyneitä lukio- tai ammatillisia opintoja. Yhden kerran ammatilliset tai lukio-opinnot keskeyttäneitä oli 15, kaksi kertaa keskeyttäneitä kahdeksan ja 3–4 kertaa keskeyttäneitä neljä.

3.3 Valmennukseen osallistuminen

PURA-valmennuksen aloitti 32 kuntoutujaa, joista 12 keskeytti valmennuksen. Yksi kuntoutuja keskeytti valmennuksen jo arviointijaksolla, muut keskeyttämiset tapahtuivat vasta arviointijakson jälkeen.

Kaikki valmennuksen aloittaneet kuntoutujat osallistuivat arviointijakson haastatteluihin ja tutkimuksiin: omaohjaajan alkuhaastatteluun, psykologin haastatteluun ja tutkimuksiin sekä lääkärin haastatteluun ja tutkimuksiin. Ryhmissä 1–5 noin puolet ja viimeisessä ryhmässä kaikki kuntoutujat tekivät valmennuksen suunnitellusti loppuun saakka. Tällä tarkoitetaan, että kuntoutujalle kertyi 90–120 työkykyvalmennuspäivää, joiden jälkeen valmennus lopetettiin suunnitellusti kuntoutujan kanssa hänen edetessään jatkosuunnitelmiansa mukaisesti esimerkiksi opiskelemaan, työhön tai jatkotutkimuksiin.

Valmennuksen keskeyttäneillä oli jo arviointijaksolla poissaoloja enemmän kuin valmennuksen suunnitellusti päättäneillä. Keskeyttäneistä 10 kuntoutujaa aloitti päihdekuntoutuksen, mutta päihdekuntoutuksestakin heillä oli runsaasti poissaoloja. Ulkopuolisessa työharjoittelussa oli yhdeksän kuntoutujaa. Kukaan valmennuksen keskeyttäneistä ei edennyt ulkopuoliseen työharjoitteluun. Keskeyttäneillä työkykyvalmennuspäiviä kertyi keskimäärin vain 23 päivää kun valmennukseen loppuun saakka osallistuneilla työkykyvalmennuspäiviä kertyi keskimäärin 118 päivää.

Valmennuksen keskeyttäneistä osa siirtyi psykiatriseen sairaalahoitoon tai laitospuoliseen päihdekuntoutukseen välittömästi PURA-valmennuksen päätyttyä. Osa kuntoutujista keskeytti jättäytymällä pois valmennuksesta syytä ilmoittamatta ja vastaamatta lukuisiin omaohjaajan yhteydenottoyrityksiin. Näissä tapauksissa omaohjaaja ilmoitti poisjäännistä Kelalle, etsivälle nuorisotyölle ja mahdollisille muille tahoille, joihin kuntoutuja oli antanut luvan olla yhteydessä. Kaikki poisjättäytyneet kuntoutujat ovat valmennuksen keskeyttämisen jälkeen olleet yhteydessä johonkin tukea tarjoavaan tahoon kuten etsivään nuorisotyöhön tai sote-palveluihin. Useimmat poisjättäytyneistä kuntoutujista ottivat myöhemmin yhteyttä myös PURA-valmennuksen omaohjaajaansa.

3.4 Kuntoutujien diagnoositiedot

Valmennuksen alkuvaiheessa kaikki kuntoutujat kävivät lääkärin tutkimuksessa ja haastattelussa. Lääkärinlausuntojen mukaan 23 kuntoutujaa sai päihteenkäyttöön tai päihderiippuvuuteen liittyvän diagnoosin. Näitä diagnooseja olivat

- alkoholin haitallinen käyttö
- alkoholiriippuvuus aktiivinen / jaksoittainen käyttö / tällä hetkellä vieroittunut

- kannabioidien aiheuttama riippuvuus, tällä hetkellä vieroittunut
- kannabisriippuvuus, jatkuva käyttö / jaksoittainen käyttö
- opiaattien käytön aiheuttama riippuvuusoireyhtymä
- rauhoittavien lääkkeiden aiheuttama riippuvuus, jaksoittainen käyttö
- useiden psyykkisiin toimintoihin vaikuttavien aineiden aiheuttama riippuvuus, tällä hetkellä vieroittunut / jaksoittainen käyttö
- useiden lääkeaineiden tai muun psyykkisiin toimintoihin vaikuttavan lääkeaineen aiheuttama riippuvuusoireyhtymä, aktiivinen riippuvuus.

Useimmilla kuntoutujilla (n = 25) oli myös mielenterveyteen tai käyttäytymisen häiriöön liittyvä diagnoosi. Yhdeksällä kuntoutujalla oli mielialahäiriöihin, useimmiten masennukseen, liittyvä diagnoosi. Kahdeksalla kuntoutujalla oli ahdistuneisuushäiriöihin ja seitsemällä sosiaalisten tilanteiden pelkoon liittyvä diagnoosi. Lisäksi kuntoutujilla oli paniikki-, pakko- ja traumaoireisiin sekä skitsotyyppisiin häiriöihin, persoonallisuushäiriöihin, lievään älylliseen kehitysvammaisuuteen sekä aktiivisuuteen ja tarkkaavaisuuteen liittyviä diagnooseja. Sekä päihteidenkäyttöön että mielenterveyteen liittyvä diagnoosi oli 20 kuntoutujalla.

Somaattisia diagnooseja oli yhdeksällä kuntoutujalla, esimerkiksi astmaa, migreeniä ja tuki- ja liikuntaelinsairauksia. Viidellä kuntoutujalla oli diagnosoitu synnynnäisiä epämuodostumia tai kromosomipoikkeavuuksia.

3.5 Mittaukset

3.5.1 Alkumittaukset

Kaikki 32 PURA-valmennuksen aloittanutta nuorta osallistuivat alkumittauksiin. Maailman terveysjärjestön elämänlaatumittarissa (WHOQOL-BREF) tarkastellaan kuntoutujien kokemaa elämänlaatua. Mitä suuremman pistemäärän kuntoutuja saa elämänlaatunsa ulottuvuudesta, sen parempi elämänlaatu hänellä tulkitaan olevan. Vaaraman ym. (2010) tutkimuksessa vastaavan ikäiset suomalaiset nuoret ovat arvioineet elämänlaatunsa eri ulottuvuuksia saaden pistemääräksi keskimäärin 75–87.

Taulukossa 1 (s. 16) on esitelty valmennuksen suunnitellusti päättäneiden sekä valmennuksen keskeyttäneiden elämänlaatumittarin pistemääriä valmennuksen käynnistyessä. PURA-kuntoutujien alkumittausten perusteella valmennukseen valitut ovat oikeaa kohderyhmää, koska valmennuksen aloittaneiden elämänlaatu näyttäytyy kaikkien ulottuvuuksien osalta selvästi huonommalta kuin saman ikäisellä suomalaisväestöllä keskimäärin. Valmennuksen keskeyttäneiden ja loppuun saakka osallistuneiden vertailussa huomio kiinnittyy siihen, että valmennuksen keskeyttäneet arvioivat elämänlaatunsa sosiaalisen ulottuvuuden keskimäärin paremmaksi kuin valmennukseen loppuun asti osallistuneet. Sen sijaan keskeyttäneet arvioivat elämänlaatunsa fyysisen ulottuvuuden keskimäärin huonommaksi kuin muut.

Taulukko 1. WHOQOL-Bref-elämänlaatupistemäärien keskiarvot ja vaihteluvälit alkumittauksissa.

Elämänlaadun ulottuvuus	Keskeyttäneet (n = 12)	Loppuun asti osallistuneet (n = 20)	Kaikki kuntoutujat (n = 32)
Fyysinen ulottuvuus	50 (19–69)	61 (31–81)	57 (19–81)
Psyykkinen ulottuvuus	50 (19–75)	53 (19–75)	52 (19–75)
Sosiaalinen ulottuvuus	69 (44–94)	57 (19–94)	61 (19–94)
Ympäristöllinen ulottuvuus	58 (44–75)	60 (38–81)	59 (38–81)

Kuntoutujien mielialaa, ahdistuneisuutta, alkoholinkäyttöä sekä huumeidenkäyttöä arvioitiin myös eri mittareiden avulla. Seuraavassa taulukossa on esitetty alkumittausten tuloksia. BDI-masennuskyselyn ja BAI-ahdistuneisuuskyselyn tuloksissa valmennukseen loppuun asti osallistuneet ja valmennuksen keskeyttäneet eivät juurikaan eroa toisistaan. Sen sijaan alkoholinkäytön riskikartoituksen ja huumeidenkäyttökyselyn perusteella valmennuksen keskeyttäneet käyttivät enemmän päihteitä kuin loppuun saakka osallistuneet kuntoutujat.

Taulukko 2. BDI-21-, BAI-, Audit- ja Dudit-kyselyjen pistemäärien keskiarvot ja vaihteluvälit.

Mittari	Keskeyttäneet (n = 13)	Loppuun asti osallistuneet (n = 20)	Kaikki kuntoutujat (n = 32)
BDI-21-masennuskysely	16 (2–39)	16 (4–32)	16 (4–39)
BAI-ahdistuneisuuskysely	14 (0–38)	14 (0–37)	14 (0–38)
AUDIT-alkoholin riskikartoitus	18 (6–35)	13 (1–38)	15 (1–38)
DUDIT-huumeidenkäyttökysely	7 (0–21)	2 (0–18)	4 (0–21)

3.5.2 Loppumittaukset

Valmennukseen loppuun saakka osallistuneita nuoria oli 20. Valmennuksen keskeyttäneistä vain muutama kävi loppuhaastattelussa, jonka yhteydessä täytetään mittarit, joten keskeyttäneiden loppumittausten tuloksista ei tehty yhteenvedoa. Ohjaajat arvioivat, että osalla nuorista oma elämäntilanne realisoitui kuntoutuksen aikana, mikä voi näkyä mittaustulosten huonontumisena. Tämän vuoksi alku- ja loppumittauksissa tapahtuneista muutoksista ei voine tehdä kovinkaan pitkälle meneviä johtopäätöksiä kuvaamatta samalla tarkemmin kunkin nuoren yksilöllistä elämäntilannetta. Elämänlaatumittarin mukaan kuntoutujien elämänlaadun eri ulottuvuudet kohenivat keskimäärin seuraavasti: fyysinen ulottuvuus 9 pistettä, psyykkinen 8 pistettä, sosiaalinen 3 pistettä ja ympäristöllinen 5 pistettä (taulukko 3, s. 17).

Taulukko 3. Elämänlaadun muutokset kuntoutujilla, N.

Elämänlaadun ulottuvuus	Muutos parempaan	Ei muutosta	Muutos huonompaan
Fyysinen	11	3	6
Psyykkinen	12	3	5
Sosiaalinen	8	4	8
Ympäristöllinen	13	4	3

Masennus-, ahdistuneisuus-, alkoholinkäyttö ja huumeidenkäyttökyselyjen perusteella useimpien valmennukseen loppuun saakka osallistuneiden nuorten tilanne koheni. Kaikilla kuntoutujilla tapahtui jollakin näillä mittarilla mitattuna muutosta parempaan päin, useimpien kohdalla muutos parempaan näkyi useammassakin mittarissa. (Taulukko 4.)

Taulukko 4. Masennuksen, ahdistuneisuuden sekä alkoholin- ja huumeidenkäytön muutokset kuntoutujilla, N.

Mittari	Muutos parempaan	Ei muutosta	Muutos huonompaan
BDI-21-masennuskysely	13	3	4
BAI-ahdistuneisuuskysely	14	0	6
AUDIT-alkoholin riskikartoitus	11	2	7
DUDIT-huumeidenkäyttökysely	5	14	1

Masennusoireilun vakavuusasteessa tapahtui valmennuksen aikana muutoksia pääsääntöisesti kohti lievempiä oireita tai oireettomuutta. Kuitenkin vielä loppumittauksissa neljällä kuntoutujalla oli keskivaikeaa masennusoireilua. Myös ahdistuneisuusoireet lievenivät useilla kuntoutujilla valmennuksen aikana. Alkoholinkäytön riskejä Audit-mittarilla mitattaessa osalla kuntoutujista tapahtui muutosta vähäisempien riskien suuntaan. Tuloksia tulkitessa on huomioitava, että Audit-mittarissa useammassa kysymyksessä tarkastellaan viimeisen vuoden mittaista ajanjaksoa ja PURA-valmennus kesti yleensä 7–8 kuukautta. Näin kaikki kuntoutujan alkoholinkäytössä tapahtuneet muutokset eivät näy Audit-mittarissa. Myös Dudit-huumeidenkäyttökyselyssä viitataan useassa kysymyksessä viimeisen vuoden ajanjaksoon. (Taulukot 5–8.)

Taulukko 5. Masennusoireilun vakavuusaste BDI-II-mittarilla mitattuna kuntoutuksen alussa ja lopussa, N.

Masennusoireilu	Alku	Loppu
Ei masennusta tai vähäiset oireet	4	13
Lievä	9	3
Kohtalainen tai keskivaikea	5	4
Vakava	2	0

Taulukko 6. Ahdistuneisuuden vakavuusaste BAI-mittarilla mitattuna kuntoutuksen alussa ja lopussa, N.

Ahdistuneisuuden aste	Alku	Loppu
Normaali tai vähäinen	8	8
Lievä	5	9
Kohtalainen	5	2
Vakava tai vaikea	2	1

Taulukko 7. Alkoholinkäytön riskit Audit-mittarilla mitattuna kuntoutuksen alussa ja lopussa, N.

Riskit	Alku	Loppu
Vähäisiä	4	7
Lievästi kasvaneet	5	5
Selvästi kasvaneet	5	4
Suuria	2	1
Erittäin suuria	4	3

Taulukko 8. Huumeidenkäytön haitat Dudit-mittarilla mitattuna kuntoutuksen alussa ja lopussa, N.

Huumeidenkäyttö	Alku	Loppu
Ei käyttöä	14	18
Käyttöä, ei haitalliseksi luokiteltavaa	2	1
Huumeista johtuvia ongelmia, riippuvuutta	4	1
Voimakas riippuvuus huumeista	-	-

Valmennuksen alkuvaiheessa kuntoutuja laatii omaohjaajansa kanssa 1–3 yksilöllistä tavoitetta GAS-tavoiteasettelutyökalun avulla. Useimmilla kuntoutujilla tavoitteet liittyivät arjenhallintaan ja ammatillisiin suunnitelmiin. Kuntoutuja arvioi kuntoutuksen kuluessa ja sen päättyessä asettamiensa tavoitteiden saavuttamista. Valmennukseen loppuun saakka osallistuneet kuntoutujat saivat GAS-tavoitteidensa T-lukuarvoiksi 32–75 keskiarvon ollessa 54. Tämä kertoo, että tavoitteiden saavuttamisessa on ollut suurta vaihtelua. Neljä kuntoutujaa saavutti kuntoutukselle asettamansa tavoitteet keskimääräisesti. Kahdeksan kuntoutujaa saavutti henkilökohtaiset tavoitteensa keskimääräistä paremmin tai heidän tavoitteensa olivat liian helppoja saavuttaa. Kuusi kuntoutujaa ei saavuttanut tavoitteitaan tai heidän tavoitteensa olivat liian vaikeita saavuttaa valmennuksen aikana. Kaksi kuntoutujaa ei laatinut ollenkaan GAS-tavoitetta.

3.6 Kuntoutujien jatkosuunnitelmat

Osa kuntoutujista aloitti opiskelun tai palkkatyön kuntoutuksen loppuvaiheessa limittäin kuntoutuksen kanssa, mikä tuki siirtymistä hallitusti kuntoutuksesta jatkosuunnitelmiin. Valmennukseen loppuun saakka osallistuneiden tilanne välittömästi valmennuksen päätyttyä oli seuraava:

- terveydentilan tai työ- ja toimintakyvyn lisätutkimuksissa, 3 kuntoutujaa
- muussa kuntoutuksessa (psykiatrinen, ammatillinen tai sosiaalinen), 4 kuntoutujaa
- vanhempainvapaalla 1 kuntoutuja
- ammatillisissa opinnoissa tai lukiossa, 9 kuntoutujaa
- palkkatyössä avoimilla työmarkkinoilla, 2 kuntoutujaa
- TE-toimiston järjestämässä työkokeilussa 1 kuntoutuja.

4 NUORTEN SITOUTUMINEN JA TAVOITTEIDEN SAAVUTTAMINEN ARVIOINTITUTKIMUKSEN NÄKÖKULMASTA

Tutkimus kohdistuu päihdeongelmaisten nuorten kuntoutukseen sitoutumiseen. Kuntoutus määritellään yleensä muutosprosessiksi, jonka tavoitteena on kuntoutujan toimintakyvyn korjaaminen ja edistäminen sekä itsenäisen selviytymisen mahdollisuuksien ja kuntoutujaa voimaannuttavan hyvinvoinnin lisääminen (Järvikoski ja Härkäpää 1995; Koukkari 2010). Kuntoutuksen luonne vaihtelee riippuen kuntoutuksessa olevan ihmisen iästä, kehitysvaiheesta ja kuntoutukseen osallistumisen yksilöllistä syytekijöistä. Nuorten kuntoutus poikkeaa lähtökohdiltaan oleellisesti aikuisten kuntoutuksesta. *Nuorille suunnatussa kuntoutuksessa ei yleensä ole kyse menetettyjen taitojen ja toimintakyvyn palauttamisesta eli rehabilitaatiosta, vaan iänmukaisten taitojen saavuttamisesta kasvua ja kehitystä tukemalla. Tällöin kyseessä on rehabilitaation sijaan habilitaatio, johon vaikuttaa nuoren iänmukainen kehityspotentiaali ja esimerkiksi vanhempien ja läheisten sitoutuminen nuoren kuntoutusprosessiin.* (Von Wendt 2001, 399; Pyyny 2011.)

4.1 Päihderiippuvuus ja sitoutuminen

Lääketieteellisestä näkökulmasta päihdeongelma määritellään hoitotoimenpiteitä edellyttäväksi sairaudeksi, jota kutsutaan päihderiippuvuusoireyhtymäksi (Holopainen 2001, 190). Suomalaisessa kuntoutusjärjestelmässä päihdeongelmaiset asiakkaat ohjataan tyypillisesti päihdekuntoutukseen, joka koostuu päihderiippuvuuden eli -addiktion hoitamiseen kehittyistä akuuteista hoitotoimenpiteistä, aktiivisista kuntoutusohjelmista ja avokuntoutuksesta (Holopainen 2001; 2008). Päihdeongelmaiselta odotetaan muutosta päihteiden käyttämiseen liittyvässä ajattelussa, käyttäytymisen addiktiivisuudessa, elämäntavoissa ja maailmankuvassa (mm. Saarnio 1990; Mäkelä 1999; Humbreys 2004). Asiakkaan motivoinnilla pyritään vaikuttamaan usein kärsimättöminä ja levottomina pidettyjen päihdeongelmaisten sitoutumiseen päihdehoitoon, mikä on kuntoutumisen käynnistymisen kannalta kriittistä (De Leon ym. 2000; Saarnio 2001; Saarnio ja Knuutila 2006). Motivointiin liittyy puhe päihdeongelmaisen ihmisen muutosvalmiudesta. Sillä viitataan sellaisten motiivien ja katsomusten syntymiseen, jotka voivat valmistaa päihdeongelmaista päihteidenkäytöstä irrottautumiseen. (Mäkelä 1999, 117–118.)

Sitoutuminen on tavoitteellista, vastuullista toimintaa, jonka voidaan ymmärtää ilmenevän ihmisen käyttäytymisessä monin tavoin, kuten läsnäolona, ryhmiin ja yhteisöihin kuulumisena sekä eritasoisena osallistumisena. Työllistymiseen tähtäävillä kuntoutustoimenpiteillä py-

ritään kehittämään yksilön taitoja ja toimintaorientaatiota yhteiskunnallista integraatiota edistäviksi. Päihdeikäyttäjien kohdalla toimenpiteillä on kuitenkin todettu olevan huomattavan vähän kuntoutuksen tavoitteiden suuntaisia seurauksia. (Schutt ym. 2005.)

Kuntoutustavoitteiden saavuttamiseksi päihdeongelmaisen ihmisen tulee sitoutua kuntoutukseen. Sitoutumista lähestytään usein asiakkaan aktiivisena osallistumisena tarjolla oleviin toimenpiteisiin (mm. WHO 2003; Forys ym. 2007; Broome ym. 2007). Tällöin kuntoutujan sitoutuminen tai sitoutumattomuus ilmenevät institutionaalisessa, palvelulle asetettujen vaatimusten viitekehyksessä, jossa asiakkaalle tarjotaan aktiivista ja vastuullista toimintaa tavoitteiden edellyttämällä tavalla yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa ammattihenkilöstön kanssa (WHO 2003, 145; Kyngäs ja Hentinen 2009, 17).

Päihdekuntoutuksessa puhutaan muutosvalmiudesta. Riippuvuudesta irtautumisen ymmärretään edellyttävän prosessia, jossa päihdeongelmaisen ihmisen tietoisuus riippuvuudesta ja siihen liittyvistä tekijöistä lisääntyy, hänelle kehittyy erilaisia selviytymistaitoja ja -keinoja riippuvuuden hallitsemiseksi ja hän omaksuu uudenlaisia elämänarvojen ja -asenteita (Havio ym. 2008, 156–157). Riippuvuusikäyttäytymisen liittyvän muutosvalmiuden keskeinen elementti on päihdeongelmaisen luottamus omaan muutoskykyyn tehdyn ongelmanmäärittelyn pohjalta (DiClemente ym. 2004; Hallgren ja Moyers 2011; Maisto ym. 2011). Intentionaalisen käyttäytymismuutoksen ymmärretään sisältävän viisi vaihetta: esiharkintavaihe, jossa ilmenee haluttomuutta pohtia ongelmaa vakavasti; ongelman vakavaa harkintaa sisältävä harkintavaihe; alustavaa muutokseen sitoutumiseen liittyvä valmisteluvaihe; muutoksen edellyttämiä käytännön ratkaisuja sisältävä toimintavaihe ja ylläpitovaihe, jossa muutos integroituu osaksi kuntoutujan arkea (Prochaska ym. 1992; DiClemente ym. 2004). Eri vaiheissa olevat henkilöt hyötyvät erilaisesta lähestymistavasta, hoidosta ja ohjauksesta (Saarnio ja Knuuttila 2006; Maisto ym. 2011).

Muutokseen sitoutumisen kannalta tärkeää on se, millainen muutos on kyseessä ja mitä muutos kuntoutujalta edellyttää. Kuntoutukseen sitoutumiseen vaikuttaa oleellisesti se, kuinka tavoittelemisen arvoisena ja merkityksellisenä asiakas kuntoutuksen tavoitetta pitää. (Ks. Ylimäki 2015, 34.) Kuntoutuksen tavoitteiden saavuttaminen edellyttää lisäksi palveluprosessia, joka muodostaa kuntoutujan yksilöllisiin tarpeisiin vastaavan saumattoman kokonaisuuden. Kuntoutujan tarpeisiin ja tavoitteisiin vastaava palvelukokonaisuus on niin kutsuttu hyvä kuntoutuskäytäntö, jonka tarkoituksena on auttaa kuntoutujaa sitoutumaan kuntoutusprosessiin ja siirtämään siinä opitut asiat arkeensa. (Jeglinsky ym. 2013.)

4.2 Ammatillisen kuntoutuksen tavoitteet ja kuntoutusvalmiuden kehittyminen

Erilaiset sosiaaliset sekä päihde- ja mielenterveysongelmat ja motivaation puute muodostavat huomattavia esteitä kuntoutukseen sitoutumiselle, sen myötä kuntoutukseen osallistumiselle ja lopulta työelämään siirtymiselle. Työllistymistavoitteen saavuttaminen edellyttää usein monialaista ja ammatillista yhteistyötä työ- ja elinkeinohallinnon, Kelan ja sosiaali- ja terveydenhuollon kesken. (STM 2014.) Kela tarjoaa koulutuksesta ja työstä syrjäytyneelle nuorelle

mahdollisuuden osallistua ammatilliseen kuntoutukseen, jonka tavoitteena on edistää nuoren edellytyksiä siirtyä työelämään.

Päihdeongelmaisten nuorten kohdalla sitoutuminen kuntoutukseen nousee ratkaisevaksi tekijäksi työelämään kuntoutumisen tavoitteen saavuttamisessa. Lääketieteellisessä kuntoutusparadigmassa päihdeongelma muotoillaan kuntouttavia toimia vaativaksi sairaudeksi, riippuvuusoireyhtymäksi, joka luetaan mielenterveydenhäiriöihin kuuluvaksi (ks. Holopainen 2001, 190). Mielenterveyskuntoutuksessa puhutaan kuntoutumisvalmiuden kehittymisestä. Valmiudella kuntoutukseen ymmärretään yksilön itsemäärittelemää sitoutumista ja intressiä kuntoutuksessa, ei suinkaan kuntoutujaa objektivoiva arviota hänen kyvyistään saavuttaa kuntoutuksen tavoitteita. (Anthony ja Farkas 2009.) Sitoutumisen käsite liitetään osaksi kuntoutumisvalmiutta. Kuntoutujan valmiuden kuntoutumiseen ymmärretään koostuvan ulkoisesta ja sisäisestä muutostarpeesta, sitoutumisesta, tietoisuudesta itsestä ja ympäristöstä sekä yhteisyyssuhteista. Sitoutumista kuvaa se, miten paljon asiakas haluaa kuntoutumisen edellyttämää muutosta, miten voimakkaasti hän uskoo myönteisen muutoksen tapahtumiseen, mitä hän arvioi kuntoutuksella saavuttavansa ja menettävänsä, kuinka vaikeana hän muutoksen aikaansaamista pitää, kuinka hän kokee hallitsevansa muutosta ja minkälaiseksi hän hahmottaa muutokseen saatavilla olevan tuen. (Farkas ym. 2000; Peltomaa 2005.)

Toiminnallisesti määriteltynä kuntoutuminen on vuorovaikutuskäytäntö, jossa kuntoutuja on omia pyrkimyksiään ja tarkoituksperiään toteuttava ja omaa elämäänsä hallitsemaan pyrkivä toimija (Karjalainen 2004; Matinvesi 2010; Koukkari 2010). Kuntoutumisen kannalta oleellista on se, että tarjolla olevat kuntoutustoimenpiteet muodostavat toimivan kokonaisuuden, jossa rakentuu kuntoutukseen osallistuvien tahojen välisiä vuorovaikutuskäytäntöjä sekä asiakkaan elämänhallintaa ja itseymmärrystä rakentavaa toimintaa (ks. Karjalainen 2004; Moos ja Holahan 2007; Järvikoski ja Härkäpää 2011). Tämän perusteella myös kuntoutukseen sitoutuminen tapahtuu kuntoutumista edistäviin vuorovaikutuskäytäntöihin perustuvassa hyvässä kuntoutuskäytännössä.

4.3 Tutkimustehtävät ja -kysymykset

Tutkimuksen tehtävänä on selvittää, *minkälaiset elementit edistävät kohderyhmän nuorten edellytyksiä osallistua kuntoutukseen ja saavuttaa sille asetettuja tavoitteita*. Vuorovaikutuksen näkökulmasta ja toiminnallisen ymmärryksen nojalla päihdekuntoutus on kokonaisuus, joka muodostuu eri ammattiryhmien edustajien ja muiden yhteistyötahojen tuottamista toimenpiteistä. Niiden erityisenä tehtävänä on vaikuttaa nuoreen asiakkaaseen, hänen toimintaansa ja toimintaympäristöönsä sekä hänen oivallukseensa ja tietoisuuden edistämiseensä omasta tilanteestaan (ks. Laitila-Ukkola 2005, 93, 96). Kuntoutuminen nähdään tällöin muutosprosessina, jossa asiakkaan elämänhallinta sekä toiminta- ja työkyky rakentuvat prosessiluonteisesti, jatkuvissa ja vaihtuvissa vuorovaikutussuhteissa ympäristöön sekä kuntoutusjärjestelmän sisällä että sen ulkopuolella.

PURA-kuntoutuksen toimintamallin ymmärretään rakentuvan kuntoutuksen toiminnallisen paradigman mukaisesti ammatillisten toimijoiden sekä nuorten kuntoutujien ja heidän toimintaansa vaikuttavien keskeisten sidosryhmien vuorovaikutuksessa rakentuvista toimenpi-

teistä, joilla pyritään edistämään nuoren tietoisuutta omasta tilanteestaan sekä tarjoamaan hänen työ- ja toimintakykyään edistävää toimintaa sekä toiminta- ja ajattelumalleja. Tutkimuksen tavoitteena on analysoida niitä yhteisöllisen toiminnan ehtoja, joiden varassa päihdeongelmaiset nuoret sitoutuvat työhönvalmennukseen ja päihdekuntoutukseen ja joilla luodaan nuoren päihdeongelmaisen työpaja-asiakkaan kuntoutukseen sitoutumista, työelämävalmiuksia ja työelämään sijoittumista edistävä palveluverkosto. Yhtäältä tutkitaan niitä perusteluja, joiden varassa PURA-kuntoutukseen ohjattu nuori sitoutuu ja häntä tuetaan kiinnittymään tarjolla olevaan toimintaan. Toisaalta tutkitaan niitä toiminnan tekijöitä ja prosessin etenemisen kannalta oleellisia käännekohtia, joiden ilmetessä nuori asiakas sitoutuu PURA-hankkeen toimintaan ja saavuttaa valmennukselle asetettuja tavoitteita.

Sitoutumisen tutkimisessa nojataan sosiologiseen, laajoihin empiirisiin aineistoihin perustuvaan oikeuttamisen teoriaan. Sen mukaan ihmiset joutuvat arkielämässään tavoittelemaan hyväksyntää ja oikeutusta etenkin silloin, kun kysymykset ja tilanteet ovat hankalia ja kiistanalaisia, sekä etsimään toiminnalleen ja siihen sitoutumiselle perusteluja. Näitä perusteluja etsiessään ihmiset yrittävät tilanteita jatkuvasti arvioimalla muuntaa elämäntilanteisiin liittyvää epävarmuutta hallittaviksi riskeiksi. Tämän toiminnan oikeuttamiseen liittyvän arvioinnin seurauksena sosiaalinen elämä sisältää monenlaisia arvojärjestyksiä, joihin sitoutuminen tuottaa erilaisia toiminnan mahdollisuuksia ja sulkee toisia pois. Ne perustelut, joiden avulla ihmiset laittavat asioita arvojärjestykseen, vaikuttavat taustalla, kun he etsivät toimintakykyään ja elämönhallintaansa tukevaa vakautta ja varmuutta. (Boltanski ja Thévenot 2006; ks. myös Simmel 1907; Nedelmann 1986.)

Tässä tutkimuksessa analyysin kohteeksi nostetaan sosiologiseen oikeuttamisen teoriaan (Boltanski ja Thévenot 2006) nojaten ne perustelut, joita kuntoutukseen osallistuvat toimijat teoilleen antavat ja joiden varassa he suhteuttavat toimintaansa uudelleen. Tutkimuksessa selvitetään, minkälaisen perustelujen varassa päihdeongelmainen, arkisessa elämönhallinnassa tukea tarvitseva nuori sitoutuu PURA-hankkeen toimintaan ja saavuttaa valmennukselle asetettuja tavoitteita. Taustaoletuksena on, että näin saadaan esiin myös päihdeongelmaisten, elämänsä hallinnointiin tukea tarvitsevien nuorten kuntoutumiseen vaikuttavaa olennaista ymmärrystä ja sitoutumisen taustalla olevia tekijöitä. Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- Minkälaiset kuntoutuksen vuorovaikutuksessa ilmenevät tekijät edistävät ja ehkäisevät kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamista kuntoutuksen eri vaiheissa?
- Mitä perusteluja kuntoutusyhteisö tuottaa toiminnalleen ja valinnoilleen?
- Mitkä toiminnan perustelut edistävät nuorten sitoutumista PURA-hankkeen toimintaan?

Kuntoutusta toteuttavan yhteisön (mukaan lukien sekä ammattilaiset että nuoret) toiminnalle esittämiä perusteluja selvittämällä etsitään vastauksia siihen, minkälaisen reunaehto- ja valitessa päihdekuntoutus osana nuorten alle 29-vuotiaiden työhönvalmennusta edistää kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamista.

4.4 Tutkimusaineisto ja analyysimetodi

Tutkimus edustaa toimintateoreettista tutkimusta, joka kohdistuu kuntoutukseen osallistuvien toimijoiden kollektiivisen vuorovaikutuksen tutkimiseen. Se on vuorovaikutussosiologista tutkimusta, jossa etsitään kuntoutuksen toimijoiden vuorovaikutuksessa syntyviä, jaettua ymmärrystä rakentavia kommunikatiivisia saarekkeitä tai kehyksiä, jotka implikoivat toimijoiden puheen välityksellä ilmenevää, laajempaa kuntoutuksessa tapahtuvaa kommunikaatiota. Saarekkeiden sisällä toimijoiden puhe kohdistuu samoihin teemoihin. Kommunikatiiviset saarekkeet edustavat yhteiskunnallisia symboleja, joiden välityksellä toimijat liittyvät toisiinsa muodostaen kollektiivin tai konfiguraation.

Toiminnan tutkiminen nojaa kulttuurihistorialliseen toiminnan teoriaan. Sen peruskäsite on kulttuurisesti välittynyt kohteellinen toiminta ja tutkimuskohteena kulttuuristen välineiden avulla yhdessä toimivat ihmiset, jotka muodostavat käytännön yhteisöjä ja toimintajärjestelmiä (Leontjev 1977; Vygotsky 1987). Kulttuurihistoriallista toiminnan teoriaa soveltava kehittävä työntutkimus tarjoaa välineet tarkastella toimijoiden keskinäisessä vuorovaikutuksessa rakentuvia ja ylläpidettyjä toimintajärjestelmiä ja niissä ilmenevää toimintaa välittäviä kulttuurisia välineitä (Engeström 1987).

Empiirinen tutkimusaineisto kerättiin etnografisella tutkimusotteella, jossa tutkimushaastattelut toimivat sosiologisena interventiona. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tutkimushaastattelu on interventio, joka suuntaa kuntoutuksen toimijoiden huomion toimintajärjestelmän toimintaa ohjaaviin kulttuuriin välineisiin luoden edellytyksiä toiminnan kehittymisen kannalta oleellisille muutoksille (Engeström 2001; 2004). Kehittävän työntutkimuksen teoria ohjaa analysoimaan sitä, miten haastateltavat hahmottavat PURA-kuntoutusmallissa toteutettavaa toimintaa motivoivat kohteet, minkälaisin keinoin (työjako, säännöt sekä ajattelun ja toiminnan välineet) he niihin pyrkivät sekä miten he omaa ja muiden toimintaa perustelevat.

Tutkimusaineiston muodostavat 37:ltä PURA-kuntoutukseen osallistuneelta nuorelta ja 19:ltä PURA-kuntoutuksesta vastaavalta ammattilaiselta vuosina 2014–2016 kerätyt kerronnalliset haastattelut, joissa kuntoutuksen toimijat kuvaavat ja selittävät kuntoutukseen liittyviä asioita sekä arvioivat niiden merkitystä kuntoutumisessa näkemyksiään perustellen. Nuorten haastattelut on kerätty PURA-hankkeen viiden ensimmäisen pilottiryhmän alkaessa ja päättyessä. Muutamia nuoria on haastateltu myös kuntoutuspilotin keskivaiheessa. Ammattilaisten haastattelut sijoittuvat hankkeen alku, keski- ja loppuvaiheeseen. Haastatteluissa ammattilaiset kertovat näkemyksiään pilotteihin osallistuneiden nuorten kuntoutumisesta ja siihen liittyvistä tekijöistä.

Haastateltavan luvalla äänitiedostoiksi tallennetut haastattelut muodostavat aukikirjoitettuna 450-sivuisen intertekstuaalisen tekstiaineiston, joka ilmentää kuntoutuksen toimijoiden kuntoutuksen kollektiiviseen puheavaruuteen tuottamia kommunikatiivisia tekoja. Intertekstuaalisen aineiston analyysi kohdistuu siihen, minkälaisiin kollektiivin tasolla ilmeneviin ”yhteisiin” perusteluihin PURA-kuntoutusinterventiot perustuvat sekä mitkä kollektiivin tuottamat perustelut edistävät asiakkaiden sitoutumista kuntoutuksen tavoitteisiin. Tarkastelu tehdään ilman ennalta valittuja kategorioita induktiivisesti. Analyttisestä otteesta seuraa se, että nuoret asiakkaat ja ammattilaiset hahmotetaan toimijoina, jotka arvioivat erilaista käytännöllistä,

teoreettista, prosessuaalista tietoa omista lähtökohdistaan käsin muodostaen tilannetta koskevaa ymmärrystä osallistumalla kuntoutuksen vuorovaikutukseen. Nuorten sitoutumiseen liittyviä perusteluja ei tutkita esimerkiksi kysymällä haastateltavilta suoraan sitoutumisen perusteluja, koska sitoutumisen ymmärretään olevan sosiaalinen, ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa syntyvä ilmiö, jota ei saada esiin yksinkertaisesti keräämällä yksittäisten toimijoiden hetkeen ja yksilön rajallisen havaintokykyyn sidottuja, arki ajatteluun perustuvia käsityksiä vallitsevasta tilanteesta.

Analyysimetodina käytetään laadullista aineistolähtöistä sisällönanalyysia, jossa aineistosta etsitään ensin kutakin PURA-kuntoutusmallin sisällöllistä elementtiä (toiminnallinen työkyvyn arviointi, avomuotoinen päihdekuntoutus ja työkykyvalmennus) käsittelevä puhunta. Kehittävän työntutkimuksen teorian ohjaamana aineistosta etsitään kuntoutuksen kohteellistumista ja toimijoiden tämän kohteen saavuttamiseen valitsemia välineitä. Vuorovaikutuksen tutkimuksen teoreettinen viitekehys ohjaa analysoimaan kuntoutuksen prosessissa toimijoiden jaetuksi kohteiksi ja välineiksi täsmentyviä tekijöitä, joiden he ymmärtävät edistävän ammatillisen kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamista.

Analyysin yhteydessä esitettävät aineistositaatit on merkitty tunnistein. H-kirjain tunnisteiden alussa viittaa ammattilashaastatteluun ja Ha-kirjainyhdistelmä asiakashaastatteluun. Kenoviivan jälkeen esitetty numero ilmaisee, monesko kyseisen henkilön haastattelu on kyseessä. b-kirjain viittaa siihen, että haastateltavana on ollut samalla kertaa kaksi henkilöä ja erottaa toisena puheenvuoron ottaneen henkilön puheen aloitteesta henkilöstä, johon viitataan pelkällä numerolla.

4.5 Päihdeongelmat ja niiden tunnistamisen haaste aineiston valossa

Työpajalle ohjautuvista nuorista monilla on varsin rikkonainen koulutustausta. Harvalla on kokemusta työn tekemisestä muutoin kuin ammattiopintoihin liittyvän työharjoittelun tai työvoimapolitiittisten toimenpiteiden kautta. Koulutus ja erilaiset toimenpiteet keskeytyvät nuoren jaksamattomuuteen, mielialaongelmiin, poissaoloihin ja sairauslomiin.

”Mulla on näitä ahdistus ja muita ongelmia. Sitte siinä lukiossa loppupuolella tulee niin hirveen raskasta. Tulee niin paljon asiaa, mitä pitää tehdä. Nii sitte jossai välissä sitä tulee vaan liikaa, enkä mä en saanu hallittua sitä. Sitten menin ihan burnoutiin, eikä jaksa enää ees tehdä koulua.” Ha9/2

”Jotenkin semmonen jaksaminen on vähän hukassa, että ei oikein taho niinku löytää sitä motivaatiota toteuttaa niitä asioita, mitä sitä haluais elämässään.” Ha33

Nuoret puhuvat paljon jaksamattomuudesta ja motivaation puutteesta. Harvat nuorista liittävät päihdeidenkäytön jaksamis- ja motivoitumisongelmiin. Ammatillaiset puolestaan kiinnittävät huomiota erityisesti nuorten päihdeidenkäyttöön, jonka he liittävät nuorten toimintakyvyyttömyyteen ja poissaoloihin.

”Päihteet aiheuttaa sen, ettei oikein mikään kiinnosta. Elämähallinta on kontrolloimatonta, koska päihteidenkäyttö on kontrolloimatonta – – Kun nuori tulee sinne paikalle (kuntoutukseen) ja on mokaillu päihteittein kanssa viikonloppuna koko elämää, tehny idioottimaisia asioita ja saanu elämää pois tolalta, niin se on ihan erilaista alottaa se viikko.” H1

”Nuori sairasteli koko aika, ei oikein alottanukaan (kuntoutusta) kunnolla, oli poisoloja koko aika ja kovaa päihteidenkäyttöä. Se ei ollenkaan päässykään niinku alkuun”. H2

”Kyl mä oon sitä mieltä, et se päihdeongelma on kuitenkin keskeinen ja jos ei sitä saada hallintaan niin on vaikea muitakaan asioita saada sit hallintaan.” H20

Päihteisiin ja päivärytmiin liittyvät sekä monenlaiset muut toisiinsa sidoksissa olevat arjen ongelmat ovat varsin tyypillisiä työpajatyöskentelyyn osallistuvien nuorten elämäntilannetta horjuttavia tekijöitä. Työpajojen toimintaa arvioineen Tapio Kuuren mukaan (2010, 6) työpajanuorten ongelmat eivät poikkea tematiikaltaan muiden samaa ikävaihetta elävien nuorten elämän hallintaan liittyvistä ongelmista, mutta ne ovat luonteeltaan kärjekkäämpiä ja akuutimpia. Toisiinsa sidoksissa olevat moninaiset ongelmat viittaavat osittain mielenterveyden ongelmiin. Nuorten oma huoli kohdistuu harvoin päihteidenkäyttöön, vaan he ovat huolissaan muun muassa läheisistään.

”Enemmän mä oon melkein huolissaan siitä, että kö tyttöystäväki mennee opiskelee, että miten me sitten pärjätään – – et se mua niinkö vähän ehkä huolettaa.” Ha32/3

”Jouvuin tulemaan tänne vanhemmille kotia, kuniillä oli siellä aika huono tilanne. Niillä justiisa oli alkoholin käyttöä paljon enempi ja sitte ihan tappelivat fyysisesti keskenään. mää jouvuin soittaa pari kertaa poliisinki paikalle rauhottaa homman.” Ha9

Ammattilaisten mukaan päihdeongelman tunnistamisen suurin haaste on saada päihdeongelmainen itse hahmottamaan oma tilanteensa. Päihdekuntoutuksessa tunnistamisen vaikeus liitetään niin kutsuttuun mielen kieltämisenmekanismiin.

”Nuorella on vajetta siinä kapasiteetissa tunnistaa, että on ongelma näitten päihteitten kanssa.” H8

”Kuinka valmis nuori on näkkee, ettei alkoholinkäyttö tee elämää paremmaks. Että varmaan se se itelle tunnustaminen on se juttu.” H9b

”Päihdeongelmainen tunnistaa itse (päihdeongelman) viimeisenä. Meidän muiden pitää puuttua siihen. Meillä on velvollisuus puuttua. Mä oon näille (työpajan nuorille) sanonu, että puuttumattomuus on kaverin alaspäin menon mahdollistamista. Jotkut sairastuu (päihteidenkäytöstä) ja sairaat pitää hoitaa. Sairauteen liittyy mielenkieltämisen mekanismi, jota puramme (päihde)hoidossa, jotta mieli näkisi käytön.

Tässä sairaudessa mekanismi suojaa sairautta ja tuhoaa. Alkoholisti käyttäytyy mielenkieltämisen mekanismin takia hullusti.” H1

Lääketieteellisessä kuntoutusparadigmassa päihdeongelma on kuntouttavia toimia vaativa sairaus, päihderiippuvuusoireyhtymä (ks. Holopainen 2001, 190). Ammattilaiset eivät kuitenkaan ole yksimielisiä ajatuksesta, jonka mukaan päihteidenkäyttö johtaisi sairastumiseen.

”Se on keskustelun alla, kuinka paljon kyseessä on sairaus. Päihderiippuvuudestahan tässä on kysymys, paljolti se on sitä. Minnesota-mallissa on äärimmilleen viety sairausajatus. Lääkärit on sitä mieltä, että on useita reittejä toipua, ja on löydettävä se sopiva. Joku pääsee irti retkahtamatta, mutta monella on monta yritystä raitistua. Joku yritys voi sitten viedä maaliin. Vastoin Minnesota-filosofian käsitystä, päihdehoito on sellaista kalastamista. Aina vain matoa koukkuun ja katsotaan milloin nappaa.” H7

Päihdeongelma osoittautuukin lähemmin tarkasteltuna monimutkaiseksi ja vaikeasti tulkittavaksi asiaksi. Vaikka riippuvuuden diagnostiikka nojaakin lääketieteellisiin selitysmalleihin, päihdeongelmalle on tarjolla niin tajunnalliseen ulottuvuuteen liittyviä psykologisia, elämäntilanteisiin liittyviä sosiokulttuurisia kuin ihmisenä olemisen ongelmaan liittyviä henkiskusonnollisia selitysmalleja (Niemi 1999; Matela ja Väyrynen 2008). Karkeasti jäsentäen päihdeongelmaa voidaan lähestyä sairautena, sosiaalisena ongelmana, moraalisena heikkoutena tai syntinä. Erilaiset päihdeongelman hoidon ideologiat liittyvät tiiviisti siihen, mihin tekijöihin päihdeongelma yhdistetään. (Matela ja Väyrynen 2008, 229.)

Ammattilaisen on vaikea päästä käsiksi nuoren päihteidenkäytön todellisiin määriin ja intensiteettiin, saatika sitten päihteidenkäytön syihin. Haastattelut paljastavat, että nuorten päihteidenkäyttöön liittyy sekä paljon salailua että valehtelua.

”Sitä valehtelua on. Huomaa, että kaikki ei ole sitä mitä keskustellaan. Sitä sattuu kaikenlaisia haavereita, ihan fyysisiäkin, ja selityksiä löytyy sitten kyllä kauheasti.” H10

”(kokenut ammattilainen) osaa lukea niistä nuorten kertomista asioista tietyn prosentuaalisen määrän ja sitten myöskin muutaman aineenkin lisätä siihen ensimmäiseen kertomukseen. Ne (nuoret) on oppinu valehtelemaan ja tekemään tiettyjen toimintamallien mukaan vastauksia asetettuihin kysymyksiin. Se yleensä on niin, että ne määrät ja jopa ne aineet vielä lisääntyy sen jälkeen, kun se luottamus ja (nuoren) oma ymmärrys kasvaa.” H3

Nuoret kertovat valehtelemisesta muodostuneen heille tapa toimia viranomaiskontakteissa. Nuoret arvioivat sitä, miten ja kenelle asioistaan kannattaa kertoa.

”Vielä kun tuo alkoholi, siihen liittyy niin paljon sitä salailua ja peittelyä ja valehtelua, niin siitä tuli jotenkin semmonen ominaisuus.” Ha13/2

”Saattaa olla, että joillekin valehtelee ja joillekin miten asia on. Tilanteen mukaan aika paljon.” Ha16

”Joku kysy multa, että minkälaista mun alkoholinkäyttö on. Mää sanoin, että no iltasin otan ussein pari saunakaljaa. Jos mää sanon, että pari saunakaljaa, sehän tarkoittaa sillon yks kaks kaljaa saunassa. Vaikka todellisuudessa se on se kaheksan kaljaa. Nii et sitä tavallaan niinkö tiedostamatta sanoo noin.” Ha25/2

Myönteisesti tulkittuna valehtelu voidaan tulkita sosiaalisen suhteen luomiseksi epäluottamuksen ohjattessa sosiaalista suhdetta. Tällaisen tulkinnan mukaan epäluottamus liittyy suoraan luottamuksen rakentumiseen. (Ilmonen 2005, 65.) Nuori voi käyttää valehtelua keinona pysyäkseen suhteessa kuntoutuksen ammattilaisiin ja säädelläkseen samalla suhteeseen liittyvää avoimuutta ja etäisyyttä itselle siedettävälle tasolle. Päihdeongelman ja sen laadun tunnistamista nuorten harrastama valehtelu kuitenkin vaikeuttaa.

4.6 Ongelmien vyyhti – mistä purkaminen pitäisi aloittaa?

Päihdeongelmat kietoutuvat osaksi nuorten jaksamiseen ja motivoitumiseen liittyvää problematiikkaa. Tutkimukseen osallistuneilla nuorilla on jaksamisen ja motivoitumisen lisäksi moninaisia tuki- ja liikuntaelin sekä mielenterveyden ongelmia. Taloudellisten tukien varassa eläminen johtaa materiaaliseen niukkuuteen, jota elämänhallinnan ongelmat ja päihteidenkäyttö edelleen kurjistavat. Ammattilaiset arvioivat heikon elämänhallinnan olevan keskeinen tekijä siinä, että nuorten työelämätaidot eivät ole karttuneet.

”Täällä (kuntoutuksessa) opetetaan perustaitoja työelämätaitoja, miten ollaan työpaikalla. Ei näillä (nuorilla) ole työhistoriaa. Ei ne tiedä, miten töissä ollaan.” H6

”Tämmöset päivittäiset asiat, että ne hoitus jotenki. Ja kaveri sanoo, että ossaa ja pärjää. Se (nuori) ei ihan tavoita sitä.” H14

Ammattilaiset tunnistavat monia nuorten kuntoutumista haittaavia ongelmia, jotka saavat nuorilta itseltään varsin vähän huomiota. Nuorten päällimmäiseksi ongelmaksi nousee jaksaminen ja motivaatio, joka on yksi nuorten eniten haastatteluissa eniten esiin tuoma teema.

”Että itteesä sais justiisa semmoseen kuntoon, että jaksaa sitte kans mennä ja olla. Sitä jonkun aikaa jaksaa, sit se menee stressin puolelle.” Ha10

”Eniten varmaan just joutuu ponnistelea, että jaksaa” Ha12

”Pitää olla semmonen tietty mielentila, että jaksaa ruveta keskustelemaan asioista.” Ha21

Ammattilaiset ovat lähes yksimielisiä siitä, että päihteidenkäyttö on keskeinen ongelma, joka hankaloittaa ongelmavyöhydän purkamista. Avominne-päihdeklinikan ammattilaiset puhuvat päihdeongelmasta riippuvuutena. Heidän mukaansa päihdeongelmainen nuori ei ymmärrä ti-

lannettaan ennen kuin päihteiden kemiallinen vaikutus nuoren ajatteluun ja käyttäytymiseen on suljettu pois.

”Ei päihderiippuvainen pysty sitä sisäistämään, ei edes silloin, ku hän ei oo sen päihteen vaikutuksen alaisena, että vasta sitten, ku on ollu raittiina jonkun aikaa ja käsitelly niitä asioita, ni se voi vasta iskee tajuntaan, että mitä mä oon tehny silloin, ku mä oon ollu sen sairauden hallinnassa, ja ymmärtää ne sairaudet, et miten ne on vaikuttanu niihin läheisiinkin. Mut sillä hetkellä (päihdeitä käyttäessään) niit ei pysty ajattelemaan. Sitä ei pysty sisäistämään sitä asiaa.” H13

”Mutta tietysti me lähetään aina siitä liikkeelle, että eka se päihdeongelma saadaan kuriin.” H3

Päihdeongelma on usein yksi vyyhdissä olevista ongelmista. Kokeneen ammattilaisenkin on mahdotonta sanoa, onko päihdeongelma syy vai seuraus. Työhönvalmennuksen ammattilaiset määrittelevät PURA-kuntoutuksen varhaisvaiheen kuntoutukseksi, jossa syrjäytyneet nuoret saadaan palvelujen piiriin ja voidaan yhdessä heidän kanssa tutkia, miten ongelmien vyyhtiä voisi ryhtyä parhaiten ratkaisemaan. Ammattilaiset ovat havainneet, että päihdeongelma voi olla myös piilevänä taustalla oleva ongelma, joka aktivoituu, kun nuoren taloudellinen tilanne kohenee ja hänellä on varaa hankkia päihdeitä.

”Tämä on varhaisvaiheen kuntoutusta, jolloin ei pidä olettaakaan, et ihan kaikki asiat ois nyt jo hoidettuna, vaan se on vielä sitä vaihetta, että niitä pulmia ja haasteita tulee vasta osittain ilmikin. Tai joku asia voi olla hoidettuna ja sitten taas jotkut asiat on vielä vaiheessa. Ja sitten kun kuitenkin nää kuntoutujat elää omaa elämäänsä, niin niitähän voi tulla uusia pulmia matkan varrella. Tää ei oo mikään rottakoe, että nuori muka eläis jossain kuplassa tai häkissä.” H19

”Isolla osalla (kuntoutukseen osallistuvista nuorista) on jonkinasteisia mielenterveysongelmia, mutta valtaosalla kuitenkin aika lieviä. Siellä on sitä masennusta, sosiaalisten tilanteiden pelkoa. Sitten on toki ollu ihan vakavampaakin diagnoosia. Skitsofreniaa, psykoosia on ollu siellä. Monesti näihin vakavampiin liittyy ensin sitä päihteiden käyttöä, mistä on saattanu seurata se psykoosi. Mutta sitten nämä, joilla onkin jotakin sosiaalisten tilanteiden pelkoa tai masennusta, niin se ei oookkaan enää niin selvää, että kumminpäin se on tullu. Aika monesti nuorilla on se tarina, että on sitä koulukiusaamista, sosiaalisten tilanteiden pelkoa ja sit on ruvettu rohkasee sillä alkoholilla. Ja se on vähitellen riistäytyny käsistä.” H17

”Se (nuori) oli tässä valmennuksessa ja osoitti sitoutumista ja tunnollisuutta työelämän pelisääntöjä kohtaan, teki töitä ja oli työn äärellä. Sitten kun ei mitään näkyvää päihdeongelmaa tai mielenterveysongelmaa ollu, niin tuolta TE-toimiston kauttahan näitä (töitä) järjesty. Loistavasti meni reilusti yks kuukausi. No (nuoren) pää ei kesittäny sitä palkansaantia, että se ryyppyremmiin siirty sitten ihan niinku tosta leikaten. Ja rupes bilettämmään ja nyt ei tuu enää meillekään. Ei kehtaa ja häpeät on suuret. Mutta työstä ei noussu semmosta kantavaa voimaa. Se (päihdeongelma) oli

tämmönen latentti ongelma, että kun tuli rahaa niin se repes kerrasta. Siinä ei aina-kaan toiminu se, että työ kantas.” H8

Piilevästä, latentista päihdeongelmasta puhuvat myös päihdehoidon ammattilaiset. He perustelevat päihdehoidon täysraittiuuden tavoitetta sillä, että päihdeidenkäyttö aktivoi piilossa olevan, latentin päihderiippuvuuden.

”Harvoilla käy sellainen, että kohtuudella käyttää päihteitä. Päihdeongelma on sellainen, että se säilyy latenttina ja aktivoituu.” H1

Jotkut nuorista pohtivat haastatteluissa, onko kaikkien ongelmien taustalla lopulta jokin mielenterveyshäiriö, joka pitäisi diagnosoida. Mielenterveyshäiriödiagnoosien tekeminen edellyttää kuitenkin raittiutta. Ennen kuin nuorelle on mahdollisuus päästä mielenterveyden tutkimuksiin, hänen olisi kyettävä pitäytymään päihteistä.

”Että ku mä oon vähän epäilly, että mull ois kakssuuntanen mielialahäiriö. Siihen sitten niinku diagnoosia vähän kaipais. Se päihteiden käyttö liittyy siihen jollain tavalla, että kun sitte välillä se lähtee lapasesta se elämänhallinta. Sitte tulee päihteitä aika paljon käytettyä – on mä just jossain A-klinikalla käyny, mutta emmää niinku varsinaisesti oo sitä niinku tai oon yrittäny saaha siihen jotain selvyttä, mutta se ei oo ollu aina ihan niin yksinkertasta sitten. Keskusteluapua sielt on saanu. Ainakin ne sieltä sano, että pitäs olla kolme kuukautta selvin päin ennen kuin ne pystyy ruveta mitään diagnoosia tekemään.” H33

Lääketieteellisessä keskustelussa puhutaan kaksoisdiagnoosipotilaista. Kaksoisdiagnoosilla viitataan toisistaan riippumattomaan mielenterveys- ja päihdeongelmaan, jolloin mielenterveyden häiriöitä esiintyy riippumatta päihdeidenkäytöstä. Kaksoisdiagnoosia kritisoidaan käsitteenä harhaanjohtavaksi, koska usein potilailla on useampia häiriöitä ja ongelmia kuin vain päihdeongelma ja jokin tietty mielenterveydenhäiriö (Drake ym. 2001; Aalto 2007). Päihdeongelma puolestaan määritellään päihderiippuvuudeksi, mikäli kolme seuraavista kriteereistä täyttyy 12 kuukauden ajanjaksolla: päihdeidenkäyttö on pakonomaista, päihteiden käyttämättömyydestä seuraa vieroitusoireita ja kyky hallita päihdeidenkäyttöä on heikentynyt, päihdeidenkäytön sietokyky on kasvanut, päihteenkäyttö on muodostunut keskeiseksi osaksi henkilön elämää ja hän jatkaa päihteenkäyttöä sen aiheuttamista haitoista huolimatta (Poikolainen 2003, 76–79). Päihderiippuvuutta sairastavan nuoren pitäisi ensin päästä eroon päihteistä, jotta voidaan tutkia päihdeidenkäytöstä riippumattomia mielenterveyden häiriöitä. Sen jälkeen pitäisi vielä selvittää, kärsiikö nuori kenties useammasta kuin yhdestä mielenterveyden häiriöstä.

4.7 Sitoutumisen lähtökohtainen haastavuus – ammattilaisnäkökulma

Ammattilaisten keskeinen haaste on löytää PURA-kuntoutukseen nuoret, joilla on edellytyksiä sitoutua kuntoutukseen. Lähtökohtaisesti sitoutuminen konkretisoituu nuoren läsnäolona, työpajalla osallistumisena sekä päihdeongelman tunnustamisena.

”Se tarkoitus on kuitenkin tässä hankkeessa, että nuoret ois siellä pajalla ja siinä pystyttäs näkemään, että kelle se on oikea-aikasta ja kuka pystyy jo sitoutumaan. Ainakin se nähtäs, että minkä verran he on läsnä, minkä verran tulee poissaoloja, pystyykö he sitoutuu ylipäänsäkään työpajalla käymiseen ja sitten ihan jos päihdepuolta ajattellee, että pystyykö sanomaan, että on ongelma sen päihteidenkäytön kanssa.” H9b

”Pääsyy siihen, että nuoren on vaikea sitoutua kuntoutukseen, on päihteet. Ettei pysty olemaan. Jos on kyseessä psyykkiset ongelmat, pystyy paremmin sitoutumaan. Jos ei olisi niin, ettei olisi päihdeongelmaa, kävisivät töissä tai hakisivat sairauslomaa. Kuntoutuksen käynnistyminen on kiinni päihteistä. Fokus kannattaa siis pitää päih-teissä.” H7

Ammattilaiset pohtivat kuntoutuksen ajallisuuteen liittyviä kysymyksiä, kuten kuntoutuksen oikea-aikaisuutta. He arvioivat organisaatiolähtöisen kuntoutusprosessin ja nuoren yksilöllisen kuntoutumisen ajallisen yhdistämisen tuottavan haasteita sitoutumiselle.

”Menee sekaisin nämä, että on jotenkin organisaatiolähtöinen projektilähtöinen tuotantolähtöinen prosessiajattelu, mutta ihmisen oma sisäinen psykodynaaminen prosessointinopeus tulee sillä vauhdilla, mitä sisäiset ja joskus myös ulkoiset valmiudet, esimerkkinä huumevelat, niihin liittyvät pelot ja sellaset, antaa myöten. Nyt puhutaan läpimenoajoista samoin kuin autotehtaalla. Pitäisi muistaa, että ihmisen prosessi on inhimillinen. Tässä pitäisi huomioida ne ihmisen sisäiset valmiudet. Jo ryhmään tulo on sellainen, mihin pitää saada totutella, jotta sitten pystyy osallistumaan.” H21

Järjestelmän näkökulmasta kuntoutus on tavoitteellista ja suunnitelmallista toimintaa, jolla on ajallinen alku ja loppu sekä tietty sisältö (Järvikoski ja Härkääpää 1995; Kettunen ym. 2002). Lääketieteellis-psykologisesti kuntoutumista tarkastellaan yksilöllisenä prosessina. Kuntoutuminen liitetään yksilön fyysiseen, psykologiseen ja sosiaaliseen olemukseen sekä niiden taustalla vaikuttaviin syytekijöihin. Sosiaalinen kuntoutusparadigma tarkastelee kuntoutumista yksilöllisten prosessien ohella yksilön ja yhteiskunnan välisen suhteen uudelleenmuodostumisen prosesseina, joissa yksilölle avautuu uusia mahdollisuuksia päästä ulos aikaisemmasta sosiaalisesta tilanteesta ja löytää tai valita uusia ratkaisumahdollisuuksia. (Suikkanen ja Lindh 2003, 48–50.) Ajallisesti tarkkaan rajatun järjestelmälähtöisen prosessin sovit-taminen yksilöllisiin, sosiaalisissa suhteissa rakentuviin kuntoutumisen prosesseihin on haasteellista.

Päihdehoidon lääketieteellisessä paradigmassa nojaututaan päihdekuntoutuksen vaihemalliin (Prochaska ym. 1992; DiClemente ym. 2004). Päihdeongelmaisten nuorten käyttäytymisestä voidaan päätellä, onko hän saavuttanut esiharkinta-, harkinta-, valmistelu- vai toimintaja ylläpitovaiheen: Osoittaako nuori haluttomuutta pohtia päihdeongelmaa vakavasti vai haluaako hän vakavissaan harkita päihdeongelmansa laatua? Viittaako hänen käyttäytymisensä alustavaan sitoutumiseen päihdeongelman ratkaisemiseksi vai etsiikö hän jo elämänmuutoksen edellyttämiä käytännön ratkaisuja?

”On tämä vaihemalli päihderiippuvuudesta toipumisessa, esiharkinta, harkinta, miten etenee. Mitä pitemmälle pääsee, sitä korkeammaksi sitoutuminen kasvaa. Tärkeätä on se, missä vaiheessa ihmiset on ja jaksaako pysyä vaiheessa vai palaako takaisin. ICD10 kriteereissä on, että päihdeongelmaisella iso osa ajasta kuluu päihteiden hankkimiseen ja käytöstä toipumiseen. Aiemmin tärkeät asiat väistyvät tieltä. Mikä on sitten tärkeintä? Onko nuori päässyt vaiheeseen, että kuntoutuminen on tärkeämpi kuin päihdekäyttö?” H7

Ammattilaiset arvioivat myös sillä olevan oma merkityksensä, että ammattilainen haluaa tehdä nuoren kanssa töitä. Auttamisen edellytys on kontaktin syntyminen ammattilaisen ja nuoren välillä.

”Kyllä sekin on tärkeää, onko tuon (nuoren) kanssa mukava tehdä töitä. Jokainen ammattilainen arvioi sitä ihan intuitiiviselta pohjalta. Tarkoittaa siis sitä, että on se kontakti ihmiseen, jota on kiva auttaa, ja toinen tulee siinä sitten autetuksi.” H21

Kontaktin saaminen ei kuitenkaan ole itsestään selvää. Ammattilaiset nostavat useasti esille kronologiselta iältään aikuisten nuorten ”lapsellisuuden”. Nuoret käyttäytyvät toisin kuin, mitä iän mukainen kehitystaso antaisi olettaa.

”Nää on osa alottanu päihteidenkäytön 12-vuotiaana. Niin mikä niitten sosiaalinen ikä on? Kysyn vaan. Siit on aikuisuus vielä kaukana heijän toimintatavoistaan. Minusta se on niin härskiä ja häpeämätöntä tää poissaolo, jättäytyminen. Tunne on monesti kuin lastentarhassa oltais. Minusta se tunne kertoo siitä sosiaalisesta iästä jotakin.” H8

Tutkimukseen osallistuvat nuoret ovat 18 vuotta täyttäneitä ja elävät nuoruuden myöhäisvaihetta eli jälkinuoruutta (ks. Aalberg ja Siimes 1999). Keskeinen jälkinuoruuden kehitystehtävä on aikuisen persoonallisuuden eheytyminen, suunnan löytäminen elämälle ja itsehankitun autonomian saavuttaminen. Jälkinuoruuden kehitystehtävän täyttäminen edellyttää muun muassa emotionaalista irtaantumista vanhemmista, uravalintaa ja ammattiin valmistautumista sekä itsenäisen eettisen, moraalisen ja ideologisen uskomusjärjestelmän kehittämistä. (Lyytinen ym. 1995; Rantanen 2004; Puuronen 2006.) Ammatillinen kuntoutus on omiaan tukemaan nuorta näiden kehitystehtävien täyttämisessä.

Jälkivaiheen kehitystehtävästä selviytymiseen vaikuttavat nuoren synnynnäisen kehityksen voima, pyrkimys kohti aikuisuutta, kasvuympäristön vuorovaikutus ja se, miten nuori on selviytynyt aiempien vaiheiden kehitystehtävistä. Onnistuminen tukee nuoren itseluottamusta ja lisää halua yrittää, mikä luo perustaa seuraavissa kehitysvaiheissa onnistumiselle. Epäonnistuminen puolestaan johtaa nuoren puutteellisiin valmiuksiin kohdata seuravan kehitystehtävän asettamia haasteita. (Aaltonen ym. 2003; Rantanen 2004.) Mielenterveyteen liittyvät ongelmat tuovat lisähaasteita ja viivettä kehitystehtävien haltuun ottamisessa (Sipilä ja Österbacka 2013, 30).

Useimmat tutkimukseen osallistuneista nuorista ovat käyttäneet päihteitä hyvin nuoresta iästä asti ja kärsineet vuosia mielenterveydellisistä pulmista, mikä on saattanut johtaa aiempien kehityshaasteiden puutteelliseen selvittämiseen. *PURA-kuntoutuksen habilitaatio-tehtävä korostuu, koska nuoret tarvitsevat tukea nuoruuden kehityshaasteiden selvittämiseksi ja iänmuutosten taitojen saavuttamiseksi* (ks. aiemmin s. 22).

4.8 PURA-kuntoutuksen tarjoamat välineet sitoutumisen edistämiseksi

Seuraava tutkimusanalyysi kohdistuu siihen, millaisia käytännöllisiä ja ajattelun välineitä ammattilaiset tarjoavat PURA-kuntoutukseen osallistuville nuorille sekä miten kuntoutuksen toimijat arvioivat niiden edistävän ja ehkäisevän kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamista. Lisäksi analysoidaan, minkälaisia perusteluja nuoret ja ammattilaiset antavat valinnoilleen ja näkemyksilleen: millä perusteella kuntoutuksen toimijat ymmärtävät tiettyjen välineiden ja niihin liittyvien valintojen edistävän nuorten kuntoutukseen sitoutumista ja kuntoutumista?

4.8.1 Toiminnallinen työ- ja toimintakyvyn arviointijakso työpajaympäristössä

Työkyky on osa toimintakykyä, joka määräytyy yksilön terveydentilan sekä yksilöön ja ympäristöön liittyvien tilannetekijöiden vuorovaikutuksen tuloksena. Työhön liittyvään ympäristöön kuuluu fyysisen työympäristön lisäksi muun muassa työyhteisö ja sen toimintatavat, työelämä, työmarkkinat ja työhön liittyvät yhteiskunnalliset rakenteet, säädökset ja asenteet. (Kerätär 2016, 31.) Kuuren mukaan (2010) työpajat toimivat työmarkkinoita, sosiaalityötä, koulutusta ja nuorten vapaa-aikaa yhdistävänä, limittyneenä kenttänä. Työpajat rakentuvat nuorten yksilöllisyyttä arvostavan ja tasa-arvoista kohtaamista korostavien arvojen varaan, ja niissä tapahtuu sekä muodollista että epämuodollista oppimista. Nuoria arvostavan, tasavertaisuuteen pyrkivän ilmapiirinsä ja limittyneisyytensä takia työpajat tarjoavat kentän, jossa voidaan havainnoida nuoren edellytyksiä hyötyä uusista mahdollisuuksista.

Palvelujärjestelmän ideaalina on ohjata työpajoille sellaisia nuoria, joiden arvioidaan kykenevän hyötymään toiminnasta, jota työpajat tarjoavat. Käytännössä tällaisen arvion tekeminen on vaikea toteuttaa, koska nuori itse ei aina kykene hahmottamaan tarpeitaan eikä ulkopuolinen arvioija kykene arvioimaan nuoren todellista elämäntilannetta. (Kuure 2010, 16.) Nuori, jonka työkykyä arvioidaan, voi tulkita omaa tilannettaan karkean virheellisesti. Siksi asiakkaan tulkinta tilanteesta tulee pystyä yhdistämään laajempaan viitekehukseen ja asioihin, jotka ovat todennettavissa käytännössä (Kerätär ym. 2014). Työkyvyttömyyttä perusteltaessa on osoitettava, mitkä seikat vaikeuttavat työntekoa yleensä ja erityisesti omassa ammatissa tai millä tavalla työnteko saattaa aiheuttaa terveydellisiä haittoja (SLL 2016).

Moniammatillinen arviointi työssä

PURA-kuntoutuksessa nuoren työkykyä arvioidaan toiminnallisesti työpajaympäristössä, joka tarjoaa mahdollisuuden arvioida nuoren työkykyä suhteessa työn tekemiseen. Työkyvyn arvioinnissa ei rajoituta sairauslähtöiseen näkökulmaan, vaan nuoren toimintakykyä selvitetään laajemmin.

”Kognitiivista puolta, kiinnostusten kohteita ja ammatillisia suunnitelmia tutkitaan. Pystytään arvioimaan nuoren tilannetta ja ongelmia. Onko psyykkisiä ongelmia ja piiloon jääviä selityksiä sille jollekin ongelmalle tai huonolle hapelle? Saisi käsityksen siitä toimintakyvystä. Onko siellä ihan jotain fyysistä sairautta. Voi olla kilpirauhasongelmia, joita ei ole kauheasti tutkittu.” H10

Työkyvyn monialaisella arvioinnilla pyritään saamaan esiin toimintakykyä jarruttavia tekijöitä, jotka ovat jääneet aiemmin huomioimatta ja tunnistamatta. Lisäksi kerätään tietoa toimintakyvyn vahvuuksista ja voimavaroista. (Kerätär ym. 2014.) Työkyvyn arviointia ohjaavat muun muassa vakuutusosoikeudellinen ja -lääketieteellinen etuuksien arvioinnin näkökulma, yksilön omat kokemukset työkyvystä sekä työmarkkinoiden työntekijään kohdistamat vaatimukset ja odotukset (TEM 2011b, 9; Kerätär 2016, 29).

Työkyvyn arviointijakson aikana työhönvalmennuksen ammattilaiset arvioivat nuoren työkykyä sen suhteen, kykeneekö nuori toimintakykynsä puolesta osallistumaan työpajatyöskentelyyn säännöllisesti ja minkälaiset asiat osallistumiseen vaikuttavat. Ammattilaisten mukaan työpajalla tapahtuva moniammatillinen ja toiminnallinen työkyvyn arviointi tuottaa perinteistä lääkärin työpöytänsä takaa ja muiden ammattilaisten lausuntojen varassa tekemää arviointia paremman tuloksen, koska nuoren työkykyä arvioidaan työssä.

”Se arvio siitä toimintakyvystä, että onko oikeesti esimerkiksi sen sairasloman tarpeessa ja onko tää kuntoutus ollenkaan oikea-aikasta vai onko tavallaan henkisesti liian huonossa kunnossa, ettei pysty päihdekuntoutukseen tulemaan senkään takia. Tämmösiä on tullut esille.” H9

”Jos lääkäri tekee pöydän takaa työkykyarviota, eihän se oikeasti ole todellista. Ei kukaan voi olla niin taitava, että pystyisi arvioimaan työkykyä ehkä fysioterapeutin lausunto siinä sitten apuna. Ihan erilaiselta näyttää (työkyky) siinä, kun (nuori) ihan oikeasti on siinä työssä ja pärjää työn äärellä ja esimerkiksi työkokeilussa onnistuu.” H10

Työpajalla tapahtuvan työkyvyn arvioinnin vahvuuden arvioidaan piilevän työpajan mahdollisuudessa tarjota nuorille monenlaisia töitä, myös alihankintana ulkopuoliselle ostajalle meneviä ”oikeita” tilaustöitä. Monipuolisista työtehtävistä pyritään löytämään nuorta työn tekemiseen innostavat. Töiden monipuolisuuden kautta saadaan esiin työkykyyn vaikuttavia toiminnan eri osa-alueita ja nuoren kyky oppia uusia asioita.

”(Työpajalla) on se, että on tarjota hyvin erilaisia työtehtäviä. Ihmisen pitää motivoitua siitä työstä. Ihmisellä pitää itsellä löytyä se motivaatio tehdä sitä työtä, ettei ole yksinkertaista palikkapeliä, vaan että pystyisi oppimaan uutta. Se tärkeä siinä (työkyvyn arvioinnissa), että pystyy näkemään, että kykeneekö (nuori) oppimaan uutta, miten ottaa vastaan ohjeita, muistaako mitä on ohjattu. Se on edellytys, että pärjää työelämässä sitten. Meidän etu on tehdä oikeita työtehtäviä yrityksille, alihankintaa. Se on ihan eri asia kuin askartelua vaan. On tarjolla oikeita töitä. Se on merkityksel-

linen ihmiselle, että menee tuote yritykselle. Työtahtia pystyy myös arvioimaan.” H10

”Työkyky näkyy vasta käytännössä. Lääkäri on helpompi tehdä lausunto, kun ollut työjakso, jota on arvioitu. Jos ei neljästä tunnista pysty selviämään ja on hidas työskentely, joku sen toteaa. Tarkoittaako sitten sitä, että katsotaan oikeasti mihin pystyy?” H7

”Toiminnallista työkyvyn arviointia pitäisi tehdä, koska työkyky ei ole lääketiedettä ja terveystietoa on vain työkyvyn edellytyksiä. Kyky on psykologinen käsite ja työ on toimintaa. Ei ole muuta tapaa arvioida kuin pistää ihminen tekemään niitä töitä, mitä ihmisen pitää tehdä – – Suurella osalla nuorista ei ole ammatillista työkokemusta. Hyvin onnistuneella arvioinnilla (nuoret) pystyvät asemoimaan itsensä työelämään ja työtehtävien suhteen.” H21

Toiminnallinen työkyvyn arviointi saattaa nuoren vastakkain työelämän vaatimusten kanssa. Työtä tehdessään nuori pystyy arvioimaan itse, minkälaiset työt häntä kiinnostavat ja minkälaiset hänen edellytyksensä ovat erilaisten töiden tekemiseen. Nuorelle syntyy myös konkreettinen käsitys omasta jaksamisestaan suhteessa työntekoon.

Työkyvyn arvioinnin työnjako ja yhteistyö

Monen toimijan yhteistyönä toteutettava työkyvyn arviointi edellyttää, että toimijat – PURA-kuntoutuksessa lääkäri, psykologi, työkykyvalmentajat ja päihdekuntoutuksen ammattilaiset – sopivat palvelun järjestämisen yksityiskohdista (ks. TEM 2011a). Työkykyvalmentajilla, jotka toimivat samalla nuorten ”omaohjaajina” on keskeinen rooli työkyvyn arvioinnissa. Heidän roolissaan korostuu yhteistyö sekä PURA-kuntoutusta toteuttavien että työpajalla työskentelevien ammattilaisten kanssa. Työkykyvalmentajien työ kohdistuu työkyvyn arvioinnissa erityisesti nuorten sosiaalisen toimintakyvyn ulottuvuuteen.

”Omaohjaajaprosessi se on tärkeä siinä (työkyvyn arvioinnissa). Siellä jutellaan, haastatellaan, kysellään tavoitteita, keskustellaan työpisteohjaajien kanssa, miten toimii, ja työkykyvalmentajien kanssa ryhmässä. Näkee, miten (nuoren) sosiaalinen toimintakyky on. Sitä ei näe kahdestaan keskustellessa, jossa syntyy vain yksipuolinen kahdenkeskinen näkemys.” H10

”Omaohjaajat huolehtii siinä alkuvaiheessa, että kuntoutujat täyttää ne mittarit. Yleensä omaohjaajat laskee ne pisteet itse valmiiksi ja sitten myös aina esittelee psykologille tai lääkärille ne ja tulevan kuntoutujan etukäteen.” H19

Nuoren omaohjaajaksi nimetty työkykyvalmentaja välittää tiedot nuoresta lääkärille ja psykologille, jotka jatkavat työkyvyn arviointia. Lääkäri tekee systemaattisen arvion nuoren koulu- ja työhistoriasta sekä kartoittaa fyysiset ja psyykkiset ongelmat sekä päihdeongelmat. Arvioinnin yhteydessä lääkäri kannustaa nuoria käyttämään hyödykseen PURA-kuntoutuksen tarjoamat mahdollisuudet ja osallistumaan päihdekuntoutukseen, mikäli hän arvioi siihen

olevan tarvetta. Lääkärin ammattitaitovaatimuksissa korostuu monipuolinen ymmärrys päihdeongelmista.

”Lääkärin kohdalta monipuolinen laaja tietämys päihhteistä, päihhteiden käyttötavoista ja päihhteiden käyttäjien hoidosta kokemusta. On sitte semmosta varmuutta siinä työssä ja sitten toisaalta semmosta sitkeyttä ja kuitenkin, vaikka saattaa olla meillä jollakin nuorilla ollu niitä raitistumisyrityksiä ja retkahduksia monta takana, niin kuitenkin semmonen toiveikas ja valmis tukemaan eteenpäin.” H20

Psykologi testaa nuoren kognitiivista toimintakykyä, haastattelee nuorta kokonaisvaltaisesti hänen elämäntilanteesta ja etsii viitteitä psykiatrisesta problematiikasta. Perinteisen testityön ohella psykologin roolissa pidetään tärkeänä jatkotutkimustarpeiden määrittämistä, nuoren vahvuuksien löytämistä ja kannustavaa, motivoivaa työotetta.

”Rooli on hyvin perinteinen, haastattelu ja testaaminen, testipalautteet ja lausunto – – Kyseessä on kykyrakenteen faktorien testaaminen. Se on karkea seula. Jos siinä löytyy isoa poikkeavuutta, sitten pitää mennä yksilöpsykologiseen, neuropsykologiseen testaukseen. Tämä on seula ja siinä on tärkeää itsetunnon tukeminen motivointimielessä. Aina jokin menee ainakin keskitasoisesti. Se on tärkeää niille (nuorille). Huonosti menneillä asioilla ei mässäillä palautteessa. Toki on laitettava koulutusedellytykset. Ei ole suositeltavaa nuorelle, että menee huonoja kokemuksia kartoittamaan. Motivointia tarvitaan.” H21

Omaohjaajan tehtävä työkyvyn arvioinnissa on niin ikään motivoida nuorta kuntoutukseen ja saada hänet kiinnittymään työpajan toimintaan. Ammatillaiset arvioivat työkykyvalmentajilla olevan keskeinen rooli luottamussuhteiden rakentamisessa nuoriin. Lääkärin ja psykologin työn haasteena PURA-kuntoutuksessa on se, että he tapaavat nuoret vain pari kertaa kuntoutuksen aikana. Työkykyvalmentajat nousevatkin siksi avainasemaan luottamuksellisten suhteiden rakentamisessa ja nuoren elämänhallintaa horjuttavien ongelmien selvittämisessä.

”Kun mikään ei kiinnosta. Näillä nuorilla tavallista enemmän tätä. Kukaan niistä ei ennakkohaastattelussa pystynyt sanomaan, missä on vuoden päästä. Ei ole valmista vastausta – – Sitten on sellasta, että haettiin sitä poikaa aamulla kotoa. Sanottiin, että tultiin hakemaan, kun on ollut niin ikävä. Poika siihen vastaa, että koskaan ei kenellekään oo ollut mua ikävä. Tärkeetä on ajan kanssa kohdata ne nuoret.” H10

”Jos kuntoutujaa ei näkynyt aamulla, saatoin niitä soitella ja kysellä, että missä ne on – – Omaohjaaja vastaa siitä valmennuksen kokonaisuudesta, myös siitä kiinni pitämisestä.” H19

Työkykyvalmentajat luovat työpajaympäristöstä kiinnipitävän muun muassa hakemalla nuoria kuntoutuksen alkumetreillä aamuisin kotoa työpajalle. Tällainen toiminta voidaan tulkita taidoksi luoda hyvä vastaanotto ja mahdollisuus kasvaa. (Ks. Granfelt 1998; Känkänen ja Bardy 2005, 112.)

Nuoret suhtautuvat työkyvyn arviointiin pääasiassa myönteisesti. He ovat kiinnostuneita kuulemaan, minkälaiseksi ammattilaiset arvioivat heidän työkykynsä.

”Lasku-, havainnoitukykyä, muistia. Sitten oli jotakin palikoita, mistä piti väsäillä kuvioita ja sitten se (psykologi) luki muutaman tarinan, mistä piti muistaa yksityiskohdita. Ja sitten alussa opeteltiin joku semmonen sanalitalia, minkä se testas sitten uudelleen jossain parinkymmenen minuutin kohalla vai oliko vartin kohalla. Se meni niin hyvin, että ku mä aattelin, että se menee paljon huonomminki.” Ha7

”Joku testi siinä oli, että meni just keskivertoa paremmin. Ehkä just se yllätti, että niin hyvin meni että.” Ha11

”Muutama positiivinen yllätys, että matikkapää oli parempi, ku oletin ja sitte tuo näkökyvyllä hahmottaminen tai päättely oli erinomainen. Sillei positiivinen pieni plussa päivään. Mutta on se ihan mielenkiintosta sinänsä nähdä, että minkälaisen arvion sieltä saa. Sitten sieltä kun saa sen arvion, jos siitä saa enempi tietoa ja infoa sitten siitä arvion tuloksesta ja miksi näin ja näin on, niin sitten sitä voi lähteä itte vähän parantamaan.” Ha9/2

Työkyvyn arvioinnissa saatu myönteinen palaute jää sitä saaneiden nuorten mieleen ja kannustaa jatkamaan. Selitysten saaminen sille, miksi asiat käytännössä eivät suju ja miten nuori pystyisi itse vaikuttamaan, ovat ammatillisia viestejä, joita nuoret haluavat kuulla.

Nuorten vaihteleva toimintakyky ja jatkuva arviointi

Työkyvyn arviointi on keskeinen väline löytää nuoren tarpeet jatkotutkimuksiin ja hoitoon. Työkykyvalmentajien työn osalta työkyvyn arviointi on luonteeltaan jatkuvaa, koska nuorten työkyky vaihtelee päivittäin ja jopa hetkittäin.

”Tehhäänhän sitä työkyvyn arviointia koko ajan. Justiin hoitoonohjaukset ja muut, että saajaan perusterveyttä kuntoon. Ja työkykyhän vaihtelee päivän aikankin. Tässä yks nuori oli kaheksan aikaan ihan kunnossa ja kymmeneltä työkykyvalmentaja laittoi kotia, kun oli ihan selkeesti pössyissä. Että tämmösetkin asiat on huomioitava päivän aikana, että muuttuuko se työkyky.” H9

”Sitä toimintakykyhän arvioijaan joka päivä. Siltä osin, että onko (nuori) nukkunu, onko tullu töihin, miksei ole tullu, mitkä asiat estää tulemasta, mikä on motivaatio, mikä mennee hyvin ja mikä huonosti. Sotkeeko esimerkiksi parisuhde koko kuvion? Sitä nuoren arkea koko ajan käyään läpi – – Se (työkyky) voi olla niin häilyvä. On hyviä päiviä, että kaikki mennee nappiin ja tosi hyvin suoriutuu, mutta sitten voi tulla yhtäkkinen romahus. Mulle tulee mieleen, että siinä on taas tapahtunu päihteiden kanssa joku juttu, mutta kun ei sitä myönnetä välttämättä. Tai saattaa nuori selittää, että tuli vähän sitten viikonloppuna otettua ja nyt en oo jaksanu, on menny unirytmiksi sekasin.” H9b

Nuorten päihdeidenkäyttö tuo omat haasteensa työkyvyn arviointiin. Päihdeongelman luonteeseen kuuluu salaaminen ja valehtelu, mikä johtaa siihen, että nuorten vastaukset erilaisiin testeihin ovat enemmän tai vähemmän epäluotettavia.

”Kyllä sitä joutuu aika usein kysymään hyvin yksityiskohtaisesti ja tarkasti. Jos kysyy hyvin laajasti, et käytät sä alkoholia ja jättää sen siihen, niin sit se ei välttämättä saa sitä vastausta. Joutuu ihan kysymään, et kuinka usein ja kuinka paljon ja kestääkö yks päivää vai kestääkö kaks päivää vai meneekö viikko. Mutta kyllä suurin osa mun mielestä aika avoimesti sen kertoo. Siellä on ihan muutamia joitten kohdalla on jäänyt semmonen tunne, että kertookohan se (nuori) nyt ihan kaikki.” H20

”Se on aina niin, kun audit-testi tehdään ihmisille, niin siinä hän kaunistellaan asioita syystä tai toisesta, on siinä mikä tausta hyvänsä.” H3

Mittareiden käyttö työkyvyn arvioinnissa ei ole yksiselitteistä. Nuori voi kokea vointinsa todella huonoksi, mutta testitulokset saattaa näyttää toista. Yksilön toimintakyky saattaa näyttää lähiympäristön ja kuntoutuksen yhteiskunnallisten tavoitteiden näkökulmasta heikolta, vaikka hän ei itse koe olevansa sairas (Kerätär ym. 2014, 500).

”Testaamisessa minä kysyn, potilas vastaa. Auditiin esim. liittyy isot virhemahdollisuudet, kuinka luotettava se sitten on? Audit-pisteet voi olla matalalla, mutta ei niihin voi suhtautua kuin jumalan sanaan. Pääsääntöisesti ne tietenkin jotain kertoo. BD:stä masentuneella on pisteitä enemmän kuin ei-masentuneella. Jotain se kertoo, että vaikka saisi vähän pisteitä ja muuten olo on masentunut tai on aiempaa tietoa, että on masentunut. Pistemääriä joutuu arvioimaan suhteessa muuhun kliiniseen tilanteeseen, että tukeeko ne sitä. Vaikea tilanne, kun ihmisten kokemukset on subjektiivisia. Millä perusteella voi kieltää poilaan kokemuksen, vaikkei mitään löydy? Työssä vasta opitaan, ettei asiakasta voikaan aina uskoa. Suuremmaksi ongelma tulee vielä, kun on päihdeongelma. Mikä on totuus?” H7

”Lomaketietojen perusteella yritetään tavoittaa tunteiden säätelyä jotakin. Voi olla, että mittari värähtää tai ei. Pistemäärät voi ensin olla matalat ja sitten, kun nuori rohkaistuu katsomaan omaa tilannetta ja kun jää päihde pois, mittarit meneekin toiseen suuntaan. Näennäisesti mennään väärään suuntaan, vaikka mennään oikeaan suuntaan. Nuorella on paha olla. Se on hätähuuto. Helvetin paha olla! Se on huuto, että ottakaa mut tosissaan, mutta ei se kerro depressiosta. Voi tulla nollassa mittauksessa, kun nuori on oikein torjuva. Usein on kysymys tyhjyydestä ja passiivisesta elämäntavasta. Depressio on tunnetta. Jotakin on nuoren mieli täynnä. Tyhjiyttä nuori on täynnä, ja sitä hoidetaan järkevällä toiminnalla ja vuorovaikutuksella. Deprivaatiossa tuleekin masennustesteistä korkeat pisteet.” H21

Työkyvyn arvioinnissa on tärkeää tulkita yksittäisiä testituloksia osana työkyvyn arvioinnin kokonaisuutta, koska yksittäinen mittaus voi johtaa harhaan. Ammatillaiset korostavatkin mittareiden olevan lähinnä suuntaa antavia.

Päihteidenkäyttö ehkäisee mahdollisuuksia työkyvyn arviointiin, koska se johtaa nuoren toimintakyvyn jatkuvaan muuttumiseen. Ammatillaiset arvioivat, että jos nuoren päihteidenkäyttö pysyisi työkykyarviojakson ajan edes jossain määrin hallittuna, he kykenisivät tekemään edes väljää arviota nuoren kuntoutumisen mahdollisuuksista.

”Jos aineiden käyttö saataisiin pidettyä hallinnassa, niin nähtäisiin, mitä mahiksia on eteenpäin.” H10

Avominne-päihdeklinikan ammatillaiset korostavat päihdekuntoutuksen merkitystä työkyvyn arvioinnissa. Heidän mukaansa päihteidenkäyttöhistorian aikana patoutuneiden asioiden käsitteleminen kuntoutuksessa edistää nuoren kykyä selviytyä työssä. Ennen kuin päihdeongelma on hoidettu, nuoren työkyky voi romahtaa uudelleen aktivoituvan päihteidenkäytön takia milloin tahansa. Tämän huomion ovat tehneet myös työhönvalmennuksen ammatillaiset työssään (ks. aiemmin s. 31–32). Nuoren elämänhallinnan arvioiminen ja vakiinnuttaminen käy mahdottomaksi, mikäli nuoren päihdeongelmaa ei hoideta.

”Tän päihdekuntoutuksen avulla saajaan nämä häpeät ja kaikki syyllisyyet sun muut – se tunnekuorma niiltä asioilta pois. Sen jälkeen ne ei sieltä hyppää takaoven kautta vaikeuttamaan sitä olemista ja elämistä työpaikoilla. Ja työssä ja perheessä, missä nyt vaan sitten niinku tulevaisuudessa ollaanki. Ne on asia-asioita, jotka sitoo sitä psyykkistä energiaa, kun ne pidetään pois mielestä. Aina ne sieltä kumminkin möröt nousee essiin ja sitten pittää lähtee juomaan.” H15

”Elämänhallintaa ja masentuneisuutta ei voida mitata, jos on päihderiippuvainen ja päihteet käytössä, ei voida miettiä alkuvaiheessa, koska raitistumisen jälkeen kokee asiat aivan eri tavalla.” H1

Päihteidenkäytön hallinnasta muodostuu keskeinen tema niin työkyvyn arvioinnissa kuin työkyvyn taustalla olevaan elämänhallintaan vaikuttavana tekijänä. Niiden nuorten kohdalla, jotka osallistuvat päihdekuntoutuksen perusjaksolle, työkyvyn arvioinnista tulee erityisen ajankohtainen uudelleen perusjakson päättymisen jälkeen, mikäli nuoren päihdekäyttäytyminen on muuttunut.

Kannattelevuus arvioinnin keskeisenä elementtinä

Kaikki nuoren ongelmat eivät suinkaan nouse esiin työkykyarviojakson aikana. Ammatillaiset arvioivatkin työkyvyn jatkuvalla arvioinnilla olevan merkityksensä nimenomaan siinä, että nuori ammattilaisten tukemana motivoituu ja oppii tunnistamaan oman tilanteensa ja ongelmansa.

”Sitte siinä alussa on näitä lääkärin ja psykologin tarkastuksia, mutta monet asiat sitte alakaa paljastummaan vasta sanotaanko kuukauken kuluttua.” H14

”Jos nuori on vielä mukana siinä ja on pysyny raittiina, niin puolen vuoden päästä nähdään vaikutus, mikä sillä päihdeettömyydellä on tulevaisuuden toiveisiin, amma-

tinvalintoihin ja muihin, kuten ahdistuneisuuksiin ja millä tavoin esim. kognitiiviset kyvyt on parantunu, kun on päihteittä ollu.” H2

”Motivaation herättäminen ja sen ylläpitäminen. Pitäis saada nuorelle sellainen että pystyn vaikuttamaan itse elämään, eikä olis tunne että on vain isossa virrassa. Hengen puhaltaminen, että tästä selvittää, eikä ole tämä kamalaa.” H10

Ammattilaiset korostavat moniammatillisen työryhmän merkitystä nuoren työkyvyn arvioinnissa. Ryhmässä ammattilaiset voivat mitailla erilaisia näkemyksiä ja vaihtoehtoja. Työkykyvalmentajille jotkut kuntoutukseen osallistuvista nuorista ovat tulleet tutuiksi jo aiemmin työpajalla, mikä suo heille mahdollisuuden arvioida nuoren toimintaa pidemmältä ajalta. Jokin ammattilainen voi tuoda ryhmän pohdittavaksi omat havaintonsa nuoresta, ja työryhmä pystyy yhdistämään erilaisia ammatillisia näkökulmia. Samalla ammattilaiset oppivat toisiltaan ja näkevät, että nuorten auttamiseen tarvitaan monialaista ammatillista toimintaa.

”Siinä voidaan yhdessä työryhmänä eri ammattilaisina kukin sanoa ensinnäkin, että miltä se (nuoren tilanne) näyttää ja sitten mitä siinä vois tehdä ja mikä on huono ja hyvä puoli – – Siinä on eri ammattilaiset yhtä aikaa miettimässä ja miettimässä myös niitä keinoja, millä pystyttäs sitten edistään tai hoitaan joitakin ongelmia, joita siinä on noussu esiin. Se on varmaan se hyvä puoli siinä. Päihdeohjaajatkin näkee sen, että näitten nuorten auttamiseen tarvitaan monenlaista toimintaa, et se 12 askeleen hoito ei yksin riitä.” H20

”Sitten osa näistä asiakkaista on meille pitemmältä ajalta tuttuja. Sitten tietäänkin aika paljon jo persoonasta ja siitä tavasta, miten toimii. Että on jo sillä tavalla tuttuja.” H9b

Työkyvyn arvioinnin merkityksen nuorille arvioidaan olevan monitahoinen. Nuoren välittömästi arviointitilanteessa saama myönteinen käsitys itsestä tuntuu hyvältä ja herättää huomaamaan omia vahvuuksia. Toisaalta kahdenkeskisissä keskusteluissa rakennetaan luottamusta, jotta nuori pystyisi jollakin otollisella hetkellä kertomaan mieltään painavista asioista.

”Justiinsa tämän yhen kaverin väkivaltaisuus, niin ei tullu lääkärin vastaanotolla eikä psykologin vastaanotolla, vaan se sitten kö vähän tuli tämmöstä luottamusta usiamman kontaktin jälkeken minuun, niin se pullautti sen ulos, että tämmönen hällä on ongelma.” H14

Työkykyarvioinnin yhteydessä kirjattujen kuntoutuksen tavoitteiden lukeminen voi palauttaa nuoren mieleen myönteisiä asioita myös kuntoutuksen myöhemmässä vaiheessa. Käsillä olevan tilanteen vertaaminen työkykyarviontijakson aikana kirjattuun työkykyyn kuntoutuksen alussa konkretisoi sekä nuorelle että ammattilaiselle tapahtuneita muutoksia.

”Nuori silloin asetti tavoitteeksi, että pystys viikonloppua elämään niin, että maanantaina vois tulla töihin. Oli niin kovasti sitä päihteitein käyttö. Ja nyt sitte hänelle tuli välillä semmonen kokemus, oisko ollu reilu kuukaus jo siitä alotuksesta, että

onko hän edenny yhtään mihinkään. Ja sitte me kaivettiin se tavoite, jossa on näistä viikonloppuasioista. Hän siinä kohti sano, että no onhan tässä kehitystä tapahtunu, että kyllähän hän nyt pysty ihan hyvin tulla maanantaina.” H16

Nuoret oppivat tunnistamaan toimintakykynsä muutoksia asettamalla tavoitteita ja arvioimalla sitä, miten niitä kykenevät saavuttamaan suhteessa aiempiin elämänsä tapahtumiin. Pienetkin myönteiset muutokset ovat nuorille merkitykseltään suuria, kun asioita tarkastellaan heidän elämänhistoriaansa vasten.

”Mä jäin neljän seinän sisälle, omaan asuntoon. En enää kohta käyny missään. Pahimmillaan olin niin ahistunu, etten viittiny lähtee mihinkään. Mä veikkaan, että kaikista pahin on se tekemättömyys ja yksinäisyys. Ajatukset kiertää ja mitään ei saa aikaseks. Se on se pahin – – Tällä hetkellä mua motivoi ihan se, että mulla on parempi olo ja vointi kuin en edes muista millon. Meijän ensimmäiset tavoitteet oli tänne ajoissa pääseminen ja unirytm, koska se on kaikista tärkein siinä, että pääsee aamulla ylös. Et kunhan opin nyt tän, etenkin ton lähtemisen, mikä on mulla vähän vaikeeta ja tän olemisen.” Ha6

PURA-kuntoutukseen osallistuvien nuorten matka ammatillisen kuntoutuksen työelämätaavoitteen saavuttamiseksi alkaa useimmiten hyvin vaatimattomista lähtökohdista. Työkyvyn arvioinnin ammatilliset intressit kohdistuvat nuoren toimintakykyyn vaikuttavien tekijöiden laaja-alaiseen selvittämiseen siten, että nuorelle syntyisi edellytyksiä tunnistaa ongelmansa ja motivaatiota hakea apua.

Marjatta Bardy (2000, 151) viittaa Riitta Granfeltin asunnottomien naisten parissa tekemään, sosiaalipoliittista ajattelua haastavaan intiimitutkimukseen ja kiteyttää: Tarvitaan paljon henkisesti kannattelevaa tilaa, joka voisi tukea monenlaisia tapoja elää. Bardy (2000) näkee tarpeelliseksi hellittää hillittömistä paineista muuttaa tilannetta ja suostua kohtaamaan ja kannattelemaan ihmisen avuttomuutta, syyllisyyttä, haurautta ja särkyneisyyttä. Tarvitaan ”elämänlukutaitoa”, joka syntyy keskustelemisesta, kuuntelemisesta, kyvystä kannatella ja ymmärtää muutoksen vaikeus nuoren kokemaa vasten.

Työkyvyn arvioinnissa ammattilaisten osaamisvaatimukseen voidaan lukea nuorten ”elämänlukutaito” ja kyky synnyttää nuorta henkisesti kannattelevaa tilaa. PURA-kuntoutuksen kohderyhmän nuorten kohdalla työkyvyn arviointi ei myöskään tule kerralla valmiiksi. Se vaatii aikaa ja ammattilaista sitkeyttä ja rohkeutta hellittää ammatillisen kuntoutuksen ”suurista” tavoitteista kyetäkseen kohtaamaan ongelmien vyyhdissä elävän nuoren ja perehtymään hänen elämäntilanteensa kuullen nuoren näkökulmaa.

4.8.2 Avomuotoinen päihdekuntoutus

Päihdekuntoutuksesta vastaavat Avominne-päihdeklinikan ammattilaiset, jotka ovat raitistuneita päihteidenkäyttäjiä ja ovat hankkineet ammatillisen koulutuksen päihdeongelmaisten auttamiseen. Avominne-päihdehoidon keskeisimmät elementit ovat 12-askeleen ohjelman filosofia, uusimmat tutkimustulokset tulokseksista hoitotyöstä ja päihdesairauksista sekä

henkilökunnan kyky soveltaa näitä elementtejä ammattimaisesti hoitotyössä. Päihdeongelman hoitamisen lähtökohtana on päihderiippuvuuden ymmärtäminen kroonisena aivosairautena, josta voi toipua ja saavuttaa hyvän elämänlaadun. (Avominne 2016a.)

”Päihdeongelmassa on kysymys biologisesta keskushermostosairaudesta, ja asiakkaaksi ottamisen kriteeri on päihderiippuvuus. Riippuvuussairauden mekanismi perustuu siihen, että ihminen on menettänyt kontrollikykynsä siihen päihteidenkäyttöön.” H1

Päihteidenkäyttö on keskeinen PURA-kuntoutukseen osallistuvien nuorten elämänhallintaan vaikuttava tekijä. Päihteiden ongelmakäytöstä puhutaan yleisesti päihdeongelmana. Sillä viitataan yhtä lailla yksilössä ilmenevään sairauteen kuin yhteiskunnalliseen syrjäytymisen problematiikkaan. Päihteiden ongelmakäyttäjiä kutsutaan päihdeongelmaisiksi riippumatta ongelmakäytön luonteesta. (Mm. Saarnio 1990; Simpura ja Kaukonen 1998; Kaukonen 2000; Holopainen 2001; Piispa ym. 2007.) Kuntoutuksen ammattilaisillakaan ei ole yhtenevää näkemystä siitä, mistä päihdeongelmassa on kysymys.

”Se on just kuinka pitkälle sen aattelee kemiallisena, geneettisenä, ja mikä on sitten taas ehkä persoonaan liittyvä juttu. Mä en tiiä sitä, eikä sitä varmaan ossaa kukkaan sannoo. Mutta se herkkyys ei varmaan katoa koskaan, jos on sillä tavalla herkkä ja on tavallaan selviytyäkseen ottanu (päihteitä) niinku moni kertoo.” H9b

”Alkoholin ottaminen psyyken oireiden hoitoon. Puhutaan itsehoitoteoriasta. Kaikki ei siihen ollenkaan usko. Mutta jotenkin näkisin, että päihde on mielihyvän hakemista aina. Sitten ihmiset ottaa alkoholia univaikeuksiin tai julkisten paikkojen pelkoon. Ehkä se itsehoitoakin on. On oltava ihmisen kanssa tekemisissä ja joutuu sitte ottamaan (päihteitä). Se muuttuu sitten tavaksi.” H7

Päihdeongelman ymmärretään syntyvän yksilön ongelmien ja sosiaalisten tilanteiden yhteisummana. Syrjäytyminen sosiaalisista suhteista tai yksilön vaikeus kohdata sosiaalisia tilanteita saattaa johtaa päihteiden käyttämiseen.

PURA-kuntoutuksen yhtenä keskeisenä tavoitteena on varhaisvaiheen kuntoutus. Se tarjoaa mahdollisuuden puuttua muun muassa nuorten päihteidenkäytön ongelmiin ja niihin liittyviin tekijöihin mahdollisimman varhain. Se on tarpeen, koska ongelmat ovat luonteeltaan sellaisia, että niiden kanssa kamppailevilla nuorilla on harvoin kapasiteettia hakeutua itse hoitoon.

”Täähän (PURA-kuntoutus) on Kelan harkinnanvaraista kuntoutusta ja vielä kehitetty tämmönen uus ja tosiaan varhaisvaiheeseen. Niin voihan sitä tietenkin odottaa ja odottaa, et ne ihmiset ehkä menee joskus hoitoon ja hoitaa asiansa, mut ne saattaa ne tilanteet päästä aika pahoiks, et eihän esimerkiks mielenterveyspulmien kanssa yleensä ihan heti mennä hoitoon, vaan siinä on vuosien viive. Niin siinä mielessä esimerkiks se PURA-kuntoutus saattaa jouduttaa sitä, kun täällä voidaan havainnoida niitä haasteita ja jutella kuntoutujien kanssa niistä ja ehkä myös sitten kuntoutuksen aikana vasta ohjata hoitoon. Ja sitten tietenkin tässä tulee nyt se päihdeasia-

kin kietoutuneena esimerkiksi niihin mielenterveyden pulmiin. Mikä siellä on muna ja mikä kana vai mikä se sykkyrä oikein on? Sehän tässä on tarkoituksena, että se aukeais vähitellen kuntoutuksen aikana.” H19

Päihdeongelman tunnistaminen on keskeinen lähtökohta myös päihdehoidon lääketieteellisessä viitekehityksessä, jossa päihdeongelma määritellään riippuvuusoireyhtymäksi. Riippuvuuden eli addiktion hoitamisessa korostetaan suotuisia olosuhteita, joissa addiktion tietoisuus sairautensa luonteesta lisääntyy. Hänen motivaationsa pitkäjänteiseen hoitoon ajatellaan vahvistuvan tämän myötä. (Partanen 2004, 6.) AA-liikkeen traditioon perustuva 12 askelen toipumisohjelma kohdistuu nimenomaan päihderiippuvuuden hoitamiseen (Nimettömät alkoholistit 1991, 77). Se ohjaa päihdeongelmaista yksilöä peilaamaan eli refleктоimaan itseään. Reflektointi tapahtuu yhdessä muiden riippuvuudesta kärsivien kanssa.

Avominne-infot

PURA-kuntoutus sisältää Avominne-infot. Niiden tarkoitus on herätellä nuoria pohtimaan omaa päihteidenkäyttöään.

”Sillon meillä kun on infoja ollu, niin kaikki talossa olleet nuoret on ollu mukana ja sitten osa ollu myös vanhemmista kuntoutujista. Joskus on ollu ihan kaikkikin, siis koko talon väki, henkilökuntakin, ihan kaikki asiakkaat – – Se oli ajatuksena, et ne infot on se, joka motivoi tähän kuntoutukseen mukaan ja niitten kautta sitten nää ryhmät täyttyy.” H19

Avominne-päihdeklinikan ammattilaisten johdolla käytävä keskustelu päihdeongelmasta sairautena ja riippuvuutena avaa nuorille mahdollisuuden tarkastella omaa ja läheistensä päihteidenkäyttöä. Päihdeklinikan ammattilaisten mukaan läheisriippuvuus syntyy usein silloin, kun ihminen joutuu selviytymään toimintahäiriöisessä perheessä ja kehittää itselleen omalle persoonalle vieraita luonteenpiirteitä ja käyttäytymismalleja, joiden avulla pyrkii selviytymään. Päihderiippuvuus ja läheisriippuvuus eivät ole sama vaan niiden oirehdinta on erotettava toisistaan, etteivät ne sekoitu.

”Me (Avominne-päihdeklinikan ammattilaiset) nähdään, että ihmisellä on se läheispuoli, läheisriippuvuudesta ja läheistunteista puhutaan päihderiippuvuuden lisäksi. Niin me puhutaan. Me otetaan päihderiippuvuuden oheen se. Me otetaan se huomioon ja kerrotaan esimerkiksi nuorelle, mistä hänen oirehdintansa johtuu. Miksi sinusta tuntuu tuolta ja mistä sä erotat, mitkä sun tunteista tulee sieltä läheispuolen kokemuksesta ja mitkä taas liittyy päihderiippuvuuteen.” H1

”Se läheisriippuvuushan kuulostaa siltä, että sä oot hirmu riippuvainen toisista ihmisistä. Se voi olla niinkin, että semmonen, joka sairastaa läheisriippuvuutta, on ihan yltiöpäisen vahva tai se esittää vahvaa tai että mikään ei kosketa tai ei tunnu miltään, eikä todellakaan oo riippuvainen kenestäkään ihmisestä. Mutta sitten taas se voi olla sitä, että sä mukaudut toiseen ihmiseen, jotenkin meet toiseen ihmiseen sisälle. Se vois olla myös sitä, et sä annat toisen ihmisen määritellä kaiken, mitä sä teet, mitä sä

sanot, mitä sä jopa ajattelet tai voi olla niin, että se toinen ihminen ei ees vaadi sitä, mutta sä vaan ite meet siihen. Sä haluat niin voimakkaasti sitä hyväksyntää, et sitä menee tavallaan siihen sitte – – Se on niin monimuotonen. Siin on niin paljon kaikkia elementtejä siinä läheisriippuvuudessa.” H13

Läheisriippuvuutta kuvataan takertumisena ja hylätyksi tulemisen pelkona, joka syö ihmisen olemuksesta arvokkuuden. Läheisriippuvainen ihminen voi pyrkiä toteuttamaan kaikki läheistensä tarpeet pakonomaisesti tai hän voi olla täysin haluton muodostamaan suhteita toisiin ihmisiin, jolloin puhutaan sitoutumiskammosta. Käyttäytymisen taustalla voi olla huoli, pelko tai aito välittäminen läheisistä. Läheisriippuvaisen ihmisen käyttäytyminen on myös hänelle itselle vahingollista, mutta koska käyttäytyminen on riippuvuuden takia pakonomaista, ihminen ei sitä pysty muuttamaan, vaan hän tarvitsee apua. (Avominne 2016b.)

Perusjakso

Päihderiippuvuuden luonteeseen ymmärretään kuuluvan jatkuva retkahdusriski, jolla tarkoitetaan sitä, että riippuvuusikäyttäytymisellä on taipumus uusiutua eli relapsoida (ks. esim. Havio ym. 2008, 40–45). Tutkimuksissa (mm. Winick 1962; Vaillant 1983; Robins 1993) on todettu, että monet ympäristötekijät liittyvät siihen, pystyykö päihdeongelmainen pidättäytymään päihteistä.

Päihdekuntoutuksen perusjakso tarjoaa nuorille välineitä päihteidenkäytön hallitsemiseksi ja lopettamiseksi. Avominnan hankesuunnitelman (2013) mukaisesti hoitotyön runkona käytetään 12 askeleen ammattimaista sovellusta, päihdeongelmaa selittävää sairauskäsitystä sekä sairaudesta johtuvien kokonaisvaltaisten oireiden ymmärtämistä. Hoidossa ammattilaiset opettavat nuorille kognitiivisia ongelmanratkaisutapoja ja henkisiä työkaluja tukemaan iän- ja kehitystason mukaista kasvua.

Nuoren ei odoteta olevan päihdekuntoutukseen tullessaan täysin motivoitunut, eivätkä kovin monet nuorista sitä kertomustensa perusteella olekaan. Nuoret kertovat käyttäneensä monenlaisia päihteitä opiaateista sieniin, mutta päihdekuntoutukseen osallistuminen ei juuri houkuta. Osallistumisen myötä nuoren ymmärrys päihdeongelman luonteesta voi silti lisääntyä. Päihdekuntoutukseen osallistumisen kautta nuori saattaa havahtua siihen, että hänellä voisi sittenkin olla jotain ongelmia päihteiden kanssa. (Ks. Avominne 2016b.) Nuoren motivaatio päihdeongelman hoitamiseen ja muutosvalmius kasvavat.

”Ku tympäs asiat, eikä halunu hyväksyä tiettyjä asioita noista (olemassa olevista) sairauksista ja sitä sitten turrutti ihtiään kaikennäkösillä, mitä niitä on opiaatteja ja sitten on savua ja sieniä tullu kokkeiltua ja vähän. Niinkö anto niille vallan, että saa vaan pään sekasi. Vähän semmonen on, että en nyt välttämättä haluais siihen päihdekuntoutukseen osallistua.” Ha20

”Mut sitten taas tuntu, että ne (päihdeohjaajat) on fanaattisia tuossa niitten hoitamisessa. Se vähän tökkäs. Mutta kun tuolla (päihdekuntoutus)ryhmässä on ollu, niin ei se tunnu yhtään samalta. Rupes ymmärtää sitä niitten ajatusmaailmaa.” Ha21

Teoreettisesti motivaatio jaetaan kahteen kategoriaan: ulkoiseen ja sisäiseen motivaatioon. Ulkoinen motivaatio rakentuu tehtävästä saatavien palkintojen ja rangaistusten varaan, kun taas sisäinen motivaatio syttyy ihmisen löytäessä itseään innostavan tehtävän. Sisäinen motivaatio herää, kun ihmisellä on vapaus toimia ja valita ja hänelle annetaan tilaa toteuttaa itseään ilman liiallista ulkoista kontrollia, hänellä on tunne kyvystä selviytyä tehtävästä ja hän näkee tehtävän kautta tuottavansa itselle ja yhteisölleen hyvää. (Martela ja Jarenko 2014.)

Ammattilaiset arvioivat, että nuoren oma motivaatio edistää kuntoutumista, mutta koska nuoret tulevat mukaan kuntoutukseen varsin monenlaisissa elämäntilanteissa, pakkokaan ei välttämättä ole pahasta. Ajatus perustuu näkemykseen motivaatiosta prosessina, joka voi käynnistyä sen jälkeen, kun nuori velvoitetaan osallistumaan, kuulemaan ja näkemään, minkälaisia mahdollisuuksia hänelle kuntoutuksessa tarjoutuu.

”Omaakin motivaatiota pitäisi olla lähtötilanteessa. Erilaisia lähtökohtia on pakosta omaan haluun. Se pitäisi nähdä, että motiivi on prosessi, eikä sitä saisi käyttää muussa mielessä. Ihan huuhaata on sellainen, että motivaatio on kuntoutusohjelmassa tunti. Ei minusta ole paha, että hiukan pakolla laitetaan osallistumaan. Monestiko on ollut niin, että ihminen pakolla joutuu johonkin mukaan ja sitten siellä syttyy se (motivaatio)? Aito motivaatio voi syttyä viimeisellä viikolla tai sitten alussa, mutta ihmisessä tapahtuu se, että ne herää ja syttyy siihen.” H21

Osalla päihdekuntoutukseen osallistuvista nuorista on kokemusta päihteidenkäytön lopettamisesta katkaisuhoidossa. He tietävät omasta kokemuksestaan, miten vaikeaa päihteistä piittäytyminen on, joten he lähtevät mukaan kokeilumielellä.

”Semmonen päihteiden lopettaminen on niin semmosta omituista, eikä sitä voi oikein ymmärtää, jos ihminen ei oo ite lopettanu. Tiiät, et eihän siihen usko. Enkä mä nyt tiiä, uskonko mä välttämättä tälläkää hetkellä ihan täysin siihen – – Mää veikkaan, et se tulee niinku pikkuhiljaa se usko siihen. Ehkä enemmänki on semmonen fiilis, että kokkeillaan nyt, että miltä tää (päihdekuntoutus) tuntuu.” Ha24/2

Avominne-päihdehoito perustuu ajatukseen, että osallistujille ei lähtökohtaisesti sallita retkahduksia. Tutkimus viittaa siihen, että täyttä päihdeettömyyttä edellyttäviin hoito-ohjelmiin osallistuvat päihdeongelmaiset saavuttavat hieman parempia lopputuloksia kuin päihteidenkäytön salliviin ohjelmiin osallistuvat (Tsai ym. 2012).

Avominne-hoidon ammattilaiset arvioivat nuorten päihdeongelmaisten poikkeavan kohde-ryhmänä aikuisista päihdeongelmaisista. Siksi he eivät suhtaudu retkahduksiin nuorten päihdekuntoutuksen alussa yhtä ehdottomasti kuin aikuisten kuntoutuksessa.

”Kun alkuvaiheess ei haluta jättää päihdettä, retkahduksia on ymmärrettävä jossain määrin. PURA-kuntoutuksessa ovat niin nuoria. Siinä on omat haasteena. Retkahduksiin on kehitettävä omat sääntöönsä. Jotain sellaista, että päihteissä ei tulla ja pysy prosessissa vaikka retkahtaakin, että prosessi nappaa kiinni niin, että homma lähtee toimimaan.” H1

PURA-kuntoutusmalliin kuuluvassa päihdekuntoutuksessa retkahduksia käytetään työvälineenä, jonka avulla nuorta ohjataan peilaamaan eli refleктоimaan itseään. Vertaamalla esimerkiksi nuoren kokemusta selvin päin aloitetusta viikosta sellaiseen, jota on edeltänyt päihteidenkäyttöä sisältänyt viikonloppu, nuorta ohjataan havaitsemaan päihteettömyyteen liittyvät hyvät asiat.

”Meiänhän täytyy hyväksyä näitten kans semmonen niin sanottu retkahdus. Me ei voida vaatia niiltä nuorilta heti niin paljo ku tässä aikuispuolella sen retkahtamise suhtee. Vähän ehkä vielä oikeammalla tavalla niin, että se on myös näitä nuoria motivoitunu. Et me ollaan voitu hakea siitä retkahduksesta semmonen raitistumiskokemus tietyllä lailla. Että lähetää peilaamaan sitä, ja sitte saadaan vertailuarvoa seuraavalle viikolle. Pystytään peilaamaan niitä kokemuksia hyvin lyhyellä aikataululla, että lyhyemmässäki pätissä. Se viikonloppu voidaan käsitellä heti maanantaina siinä läpi ja kaivaa siitä se konkretia esille. Saadaan siitä sitä peilausta ryhmän sisälläki sitte – – Siellä lähti aukeemaan se kielto, kun nuori huomasi, että ku päihteisiin koskee, niin aina tapahtuu henkisesti tai fyysisesti jotai negatiivista. Sattu meiän kannalta hyvin, että siinä sattu näitä kontrollikyvyn menetyksiä sitte, niin me päästiin pureutuu siihe (nuoren) todellisuuteen.” H11

”On ehkä saatu väännettyä nyt jo melkeen rautalangasta, et nuori joutuu kontrolloimaan omaa päihteenkäyttöä. Se ei oo mukavaa, koska hän joutuu etukäteen suunnittelemaan määrät ja nopeudet jopa. Kuinka nopeasti juo? Ja se ei koskaan onnistu. Sit sattu ja tapahtuu. Millon ollaan sairaalassa, millon tapahtuu parisuhteessa huonoja juttuja, toisten miesten kans menemistä.” H12

Retkahduksiin liittyvät arjen tapahtumat toimivat välineinä konkretisoida nuorille päihteidenkäytön seurauksia. Päihteidenkäytön hallinnan menetyksiin liittyvää toimintaa ryhmässä peilaamalla ammattilaiset pyrkivät saamaan nuoren näkemään sen, miten he kieltävät päihteidenkäytön haittoja.

Nuoret kertovat havahtuneensa päihdekuntoutuksessa päihteidenkäytön ja muiden ongelmien välisiin yhteyksiin. He havaitsivat, että heidän päihteidenkäyttönsä aiheuttaa haittoja sekä heille itselleen että heidän läheisilleen.

”Sitten tuli se Avominne-ukko. Sen kanssa keskusteltiin kans siitä unettomuusasiasta. Kylhän mä aattelin, että varmaan paremmin tuon uniongelman ki sais korjattua, ku ei vetelis niitä yhtä, kahta kaljaa, mitä viikolla veteli.” Ha2

”Juuri on tosi mukava henkilö tämä päihdeohjaaja. Sen kanssa, kun siinä jutteli, niin heti tuli parempi mieli ja enempi potkua jättää niitä alkoholeja pois viikonlopuista ja muualta. Sai niinkö mieltä just sitä, että ei tuota tarvi käyttää – – Itte ihan mielellään jättäsin alkoholin kokonaanki pois elämästäni, koska oon nähny, että miten paljon siitä voi tulla ongelmia niinkö veljelle ja vanhemmille ja muille. Että jos ois sen saanu täysin pois, työkyky ois parempi.” Ha 9/2

Päihdekuntoutus tarjoaa nuorille ajatusmalleja, jotka tukevat nuorta vähentämään ja lopettamaan päihteidenkäytön. Nuoret kertovat erityisesti 12 askeleen ohjelmaan kuuluvan ”päivä kerrallaan” -ajattelun auttaneen heitä päihteidenkäytön lopettamisessa.

”Ainakin se o auttanu, että muistaa, että miksi on lähteny tähän ja se ’päivä kerrallaan’ on hyvä. Sitten aina vähän niinkö siirtää sitä, että mä nyt en tännään ota.” Ha13/2

”Ajatusmalleja saanu niinku ’päivä kerrallaan’. Sitä ei oo ajatellut, ettei saa juua. Että ku on tilanne tullut sitä, että on vaan ajattelemta toteuttanut. Se ajatusmalli. Nyt ajattelee, ettei tarvitse juua.” Ha34/2

Ammattilaiset arvioivat lisäksi nuorten mahdollisuuden keskustella heidän kanssaan myös peruskurssilla tapahtuvien kohtaamisten ulkopuolella tukevan nuorten päihteettömyyttä. Samalla päihdekuntoutuksen ammattilaiset muodostavat nuoriin siteen, joka voi jatkua perusjakson jälkeenkin.

”Nuori vielä tän jakson jälkeenki soitteli aika tiuhaan semmosissa tilanteissa, missä se tulee se juominen mieleen. Niin voi soittaa pirauttaa vielä illalla ennen ysiä ja joskus hän laittoki mulle viestin siinä, et voiko soittaa.” H12

Asioiden käsittely päihdekuntoutuksen ryhmässä selkeyttää nuoren ajattelua. Nuorelle syntyy edellytyksiä nähdä elämäntilanteensa entistä realistisemmin ja ymmärtää, minkälaisen muutoksen päihteidenkäytön lopettaminen voisi siihen tuoda.

”Kaikki tuo keskustelu, Avominne ja se että on käsitelly niitä omia asioita ja ajatuksia ja sitten yleisesti ottaen on justiin käsitelly kaikkia asioita. Niin niihin on tullu semmonen selkeys.” Ha13/2

Avominnen läheisriippuvuuden hoitamiseen perehtyneet ammattilaiset ohjaavat nuorta tunnistamaan omia toimintamallejaan. Tällä keinoin he havahduttavat nuoren näkemään oman läheisriippuvuutensa.

”Mää lähen nuoren kans ihan siitä minäkuvasta ja siitä vähän liikkeelle, millanen se on, miten hän itteensä kattoo ja ihan hänen toimintamalliensa tunnistamista ihan sieltä lapsuudesta asti, että hän tunnistaa. Sillä lailla on aika rajua, et kovin tietenkään ei voi mennä syvälle tosta. En mäkään halua rikkoa mitään, mitä ei pysty sitte, eikä ehdi parsia kasaan. Sen takiahan tää on semmosta pintaraapasua, mutta just, et nuori havahtuis siihen hänen läheisriippuvaiseen toimintamalliin ja pystys rajamaan itteensä ja just sitä vahvistamista, mitä hyvää hänessä on, koska hänessä, niin ku kaikissa näissä nuorissa, on tosi paljon hyvää.” H12

Päihdekuntoutus auttaa nuoria tunnistamaan riippuvuuskäyttäytymisen. Vasta ongelman tunnistaminen avaa mahdollisuuden sen hoitamiseen (Partanen 2004, 6). Nuoret arvostavat

päihdekuntoutuksessa sitä, että asioista voidaan puhua avoimesti – sellaisena kuin asiat oikeasti elämässä tapahtuvat.

”Avominne tietysti ollu kans, missä sitä on paljon keskusteltu. Vaikka siinäkään se ei aina oo ihan helppoa ja yksinkertasta, se on semmosta todellista. Kuitenki että siinä puhutaan niistä asioista semmosina, ko ne on. Mutta ei se oo pelekästä se puhuminen tavallaan, mikä siinä jeesaa. Kyllähän se on se läsnäolo ja kohtaaminen ja kuunteleminen tai se, että yleensäki että ottaa toiset huomioon ja ihmiset ottaa sut huomioon. Se ei oo sitä niin sanallista eikä niin selitettävissä oleva, että millä tavalla siitä sitä apua saa.” Ha23/2

”Puhutaan heti kunnolla läpitte, jos joku on juonu. Minkä takia on juonu ja mikkä fiilikset siitä jälkeenkäin on ja mikä sen laukas sen, että pitää saaja sitä (päihdettä)? Mulla on sillä lailla, että oon mejän ryhmässä ainut, joka on ollu selevin päin pitemmän aikaa. Siinä oppii puhumaan. Ja sen että, on niitä muitakin ihmisiä, että et sä oo ainut maailmassa, jolla mennee tällä lailla. Että et oo yksin sen ongelman kanssa. Ja sitten se, että siellä oppii keskustelemaan. Niin saa monia eri näkökulumia siihen ommaan ongelmaansa, kun muutki kommentoi sitä.” Ha19/2

Kaikki nuoret eivät kuitenkaan koe kykenevänsä avautumaan päihdekuntoutuksen ryhmässä riittävästi. He kokevat tarvetta päästä keskustelemaan mieltään painavista asioista kahden kesken ammattilaisen kanssa.

”Sitte mää menin Avominneen ja siellä sitten niinkö rauhottu (päihteidenkäyttö), mutta ei niinkö oikein jostain syystä se Avominne ollu niin sopiva mulle. Se ei täysin jostain syystä se ryhmämuotonen tuki antanu sitä. Kun oli se ryhmä, niin jostain syystä mä en vaan sopinu sinne ryhmään, että mää saisin ihteni avattua täysin siinä.” Ha25/2

Ammattilaisten mukaan alkoholiongelmaiset nuoret tarvitsevat erilaista tukea kuin huumeongelmaiset nuoret. Tämä liittyy nuorten avun vastaanottamisen ja avautumisen vaikeuksiin.

”Ne, joilla on huumeongelma, on niin paljon syvemmillä kuin nämä, joilla alkoholi on se ongelma. Ne painii eri sarjassa kuin ne, joilla ongelma on lähinnä viina. Kun on itellä rankat aineet käytössä niin kokee, ettei pysty olemaan siinä ryhmässä – Nuori koki semmosta, että toiset nuoret sano että ’minä en ainakaan ikinä oo kokkeillu kovia aineita, enkä ikinä käytä’. Se mitä on käyttäny, niin sehän se on lähtökohta, että pystyy ottamaan vastaan apua.” H8

PURA-kuntoutuksessa on tunnistettu tämä nuorten tarve ja sen myötä PURA-kuntoutukseen on lisätty Avominne-klinikan ammattilaisten yksilökeskusteluja nuorten kanssa. Ammattilaiset arvioivat päihdekuntoutukseen liitetyillä yksilökeskusteluilla olevan erityinen merkitys siksi, että niiden avulla nuoren kanssa voidaan rakentaa luottamussuhdetta. Kun luottamus nuoren ja ammattilaisen välillä on rakentunut, nuoren on helpompi osallistua päihdekuntoutukseen.

”Ja just tän päihdekuntoutusryhmän osalta. Todennäköisesti voi olla myös että kovinkaan moni ei olis tähän päihdekuntoutukseen lähteny ilman niitä motivointikeskusteluita. Et päästiin avaamaan enemmän sitä sitte meiän (Avominen) näkökulmasta. Ja se luottamus meiän toimintaa kohtaan. Koska jos jää pelekän infon varaan, niin se jää liian nopeesti käsiteltäväks se asia, et oonko mää ton tarpeessa. Ja kielto on kuitenkin täysin päällä vielä.” H13

”Et se on niin, et tää leviää koko ryhmä pian käsistä, jos ei tässä saaha sitä koko ryhmää hallintaan. Et jokaisen osalta löyetään se tietty palikka, mitä meiän pitää ruveta ihan privaattitasolla vääntään sitten oikeaan asentoon.” H11

Ammattilaisen nuorten kanssa käymät yksilökeskustelut tuottavat ammattilaisille tietoa nuorten yksilöllisistä avun tarpeista. Ammattilaiset voivat tukea ryhmäytymistä tarjoamalla ryhmätyössä jokaisen ryhmään osallistuvan nuoren tarpeisiin vastaavaa keskustelua, joka helpottaa nuoren ajattelumallien muutokseen tähtäävää työtä.

Jatkoryhmät ja laituskuntoutus osana päihdekuntoutusta

Ammattilaiset kuvaavat päihdekuntoutumisen alkuvaihetta sinnittelyksi, koska päihdeongelmainen ihminen joutuu tekemään paljon töitä pysyäkseen kuivilla. Sekä ammattilaiset että nuoret kokevat PURA-kuntoutuksen tarjoaman avomuotoisen päihdekuntoutuksen perusjakson kovin lyhyeksi.

”Jos aatellaan, että vaikka se, joka on päässy päihteistä eroon (perusjakson aikana), niin tavallaan se sinnittely nyt jatkuu, kun siihen kuuluu niitä nousun ja laskun tunteita. Vaikka sä oot päässy siitä päihteestä eroon, niin se vaatii vielä hirmu paljon töitä ja tulee takapakkia. Se masennus on vielä paljon voimakkaampi nytten. Ja sit pitää sinnitellä, että päästään taas siitä eroon ja sinnitellään siinä päihteettömyyessä nyt. Kyllä se sinnittelyä on silti edelleen. Ei se kahdess kuukaudessa tapahdu. Kyllä se pitempää aikaa vaatii.” H9

”Välillä tuli vähähän semmonen olo siinä päihdekuntoutuksessa, että mentiin ehkä vähän liian nopiasti siinä etteenpäin. Että siinä vois vähän enemmän pysähtyä. Sitten itellä oli ainakin välillä semmonen, että ois voinu olla ihan hyvä, että ois vaikka kirjottanu jotakin ylös tai jotakin. Se puhuminen oli aina vähän semmosta hankalaa välillä, että se ois voinu olla hyvä lisä siihen.” Ha13/2

Raittiin elämäntavan vakiintuminen on tutkimusten mukaan (esim. Sobell ym. 1992; Ruisniemi 2006; Havio ym. 2008) vuosia kestävä prosessi. PURA-kuntoutuksessa päihdekuntoutus voi jatkua perusjakson jälkeen joko jatkoryhmässä tai A-klinikalla. Jatkoryhmä perustuu Avominen-hoidon periaatteille. Sen muodostavat perusjakson käyneet nuoret ja työpajalla työskentelevä ammattilainen, joka on alkoholistin tytär ja käynyt Minnesota-filosofian mukaisen hoidon, jossa läheiset toipuvat 11 kuukautta kestävästä läheisten jatkoryhmän tuella.

Jatkoryhmä toimii itsenäisesti, irrallaan PURA-kuntoutuksesta. Jatkoryhmässä toimiva ammattilainen lähtee työskentelemään nuorten kanssa ilman ennakkotietoa heidän tilanteestaan.

”Mä oon ihan oma, erillinen osa. Tavallaanhan se on hyvä juttu, koska mullahan ei oo sitten mitään ennakkokäsityksiä niistä nuorista. He saa itte kertoa sitte sen oman. Tokihan mä oon itte voinu havainnoia ja huomata, että mitä on. Aika helposti sitä pystyyki tekemään ja aika paljon tulee ki siitä, että havainnoi kaikkia. Toisaalta joku tieto ois hyvästä, et seki on vähän semmonen ristiriitanen.” H13

Avominne-päihdekliniikan ammattilaisten mukaan jatkoryhmän tavoitteena on opettaa nuoria vastaamaan itse ryhmästä. Jatkoryhmän keskeinen onnistumisen edellytys on, että se tarjoaa esimerkkejä raittiista elämäntavasta. Näin ollen ryhmässä toimivan ammattilaisen rooli mallina nousee erityisen tärkeäksi.

”Opetetaan ihmisiä hoitamaan itseään ja vetämään ryhmiä. Miten merkataan paikallaolijat, miten luetaan ja avataan tekstejä? Nuoret lähtee eri tavalla seuraamaan positiivisia malleja, mikä ei oo niin tärkeää aikuiselle. Nuorille merkkää, kun joku näyttää esimerkkiä. Otetaan kokemuksia raittiista elämästä. Että se tavoiteltavissa oleva juttu.” H1

Jatkoryhmä on aivan uusi tilanne nuorille. Ammattilaisten mukaan päihderiippuvuuteen liittyy taipumus löytää syytä ongelmiin itsen ulkopuolelta. Jatkoryhmään tullessaan nuoret ovat vielä alttiita tälle taipumukselle.

”Ne (nuoret) oli hirmu sitoutuneita ja motivoituneita siihen ryhmään. Ne siis todella hyvin sitoutu siihen ja kävivät siellä. Aluksihan ne oli vähän sillai hämmentyneitä totta kai, ja ei oikeen tienny, että miten pitää toimia ja olla. Semmosta vähän vastaanpyristelyä, ehkä sitä toipumista vastaan. Jollakin tasolla haluaa tarttuaki siihen, mitä se on ollu, mutta sitte kuitenkin haluaa päästä siitä irti. Kun tulee se ymmärrys siitä, että mikä tämä on tämä tilanne, että voi vaan itte muuttaa sen. Tavallaanhan aina päihderiippuvaisethan löytää sen syyn toisesta, aina jostain toisesta, jostain ulkopuolelta. Joku muu on tehny, että mä siks juon, ku mulla on tätä näin ja näin. Siks käytän aineita, ku nää asiat on näin. Kun huomaakin sit, että mä en voikaan enää tehdä sitä, niin sitten tulee tavallaan se oivallus. Se on ehkä tässä (jatkoryhmässä) vielä vähän semmosta, että niitä tulee niitä asioita just, että ruvetaan helposti kattelee niitä syytä jostaki ulkopuolelta”. H13

Vaikka nuoret osoittavat lähtökohtaista sitoutuneisuutta jatkoryhmän toimintaan, jonkinlaisena sinnittelynä nuorten tilanteet silti välittyvät jatkoryhmässä toimivalle ammattilaisellekin. Myös nuoret itse tunnistavat jatkoryhmään osallistumiseen liittyvän ambivalenssin. Nuoret ovat täysin uuden, hämmentävän tilanteen edessä, jossa heille tarjotaan vastuuta vertaisryhmästä. Osa nuorista tunnustaa osallistuvansa ryhmään nähdäkseen, tarvitseeko jatkoryhmää.

"Hassulta vähän tuntuu, kun ei yhtään tiedä, miten menee, kun tulee uusia jäseniä (jatkoryhmään) ja on sitte itse vähän niinku vetäjänäkin. On ihan uutta mulle. On hyvä, kun on vain kaksi tai kolme ihmistä ryhmässä nyt, niin pystyy totuttelemaan." H34/2

"Aattelin käydä kaikissa (jatkoryhmän istunnoissa) ja kattoo, että tarviiks sitä varmasti. Kyllä mulle tulee monesti, jos vituttaa, niin siellä käy. Mukavia ihmisiä siellä on. Siellä saa sanoa kaikki asiat periaatteessa, mitkä vituttaa ja ne kuunnellaan ne asiat. Sitte ku siellä kuuntelee muittenki asiat. Et ei itekään välttämättä kuuntele jonkun asioita muualla kunnolla. Niin ne kuitenkin kuuntelee siinä, niin monesti tulee semmonen älynvälläys." H32/3

Jatkoryhmään osallistuvien nuorten kertomukset viittaavat siihen, he ovat päihdekuntoutukseen liittyvän muutoksen vaihemallin harkinta- tai valmisteluvaiheessa (ks. Prochaska ym. 1992; DiClemente ym. 2004). Nuoret pohtivat päihdeongelman vakavuutta ja sitä, tarvitsevatko he jatkoryhmää päihteidenkäytön hallinnan tueksi. He hakevat ryhmästä vahvistusta muutokseen sitoutumiseen.

Vaikka nuorille tarjotaan vastuuta jatkoryhmästä, ammattilainen näyttää kuitenkin aluksi mallia ryhmän vetämisestä. Oma tarinansa avaamalla ammattilainen tuottaa nuorille mahdollisuuden reflektoida itseään ja omaa riippuvuuskäyttäytymistään muidem kertomuksiin.

"Aukasin sitä omaa tarinaani nuorille. Miksi mä oon siinä ryhmässä, tai miks mä oon mukana siinä ja miten. Ei ne ollu sillai järkyttyneitä, että ne ois ollu kauhistuneita tai semmonen, että se (minun tarinani) ois liika raadollista. Nuoret ehkä tavallaan ihmetteli sitä, että minkälaista on ollu ja ehkä vähän sitäkin, että siinä sää oot ja oot kuitenkin noin tavallaan ehjä, että oot päässy, niinku selvinny siitä. Et ehkä semmonen enemmänki se reaktio (nuorilla). No varmaan niille tulee semmonen helpotuksen tunne suurimmalla osalla siitä, että he on kokenu samanlaista, et vaikka heillä ois ittellä se päihderiippuvuus, niin siellä todennäkösesti on joku niin voimakas hallitseva tekijä ollu heidän elämässään, joka on aiheuttanu sitten niin sanotusti tätä läheisriippuvuutta, et se näkyy heistä. Suurimmalla osalla mun mielestä on yhtä voimakkaana, jollei voimakkaampanakin se läheisriippuvuus mitä se päihderiippuvuus." H13

Nuoret arvioivat jatkoryhmään osallistuneen ammattilaisen keskusteluun tuoman läheisriippuvuuden kokemuksen lisänneen ymmärrystä omasta elämäntilanteesta. Ryhmän pieni koko auttaa luottamuksellisen keskustelun käynnistymistä.

"Lähti ihan mukavasti käyntiin, ollaan siellä kolomestaan ja keskustellaan. Se on justii hyvä, että hänellä (ammattilaisella) on omia kokemuksia läheisenä olemisesta, niin hän ymmärtää sitä. Tietenkin vähän sitä vastakkaista näkökulmaa sitten justiin-sa. Kun itelläkin on niitä läheiskokemuksia, niin se auttaa ehkä ymmärtämään sitäkin sitten enemmän. Se on tosi hyvä juttu siltäkin kannalta." Ha13/2

AA-liikkeen mytologiaan nojaava 12-askeleen malli ohjaa nuoria tunnustamaan jatkoryhmässä ääneen olevansa riippuvaisia. Kuntoutuksen edetessä nuoret havaitsevat päihdeongelman tunnustamisen olevan aina vain helpompaa, jopa itsetuntoa kohottavaa.

”Kun siinä pittää kumminkin sanoa se että, niinkö nimi ja sitten, että onko alkoholisti, narkomaani vai onko läheinen. Siinäkin pittää kans olla päätä sanoa se. Mutta mitä kauemmin ollu selevin päin, niin kyllä sen pystyy sanoa ja tunnustaa ihtelleen. Tämmömen matka alkoholitista raittiiksi kohottaa mieliällä ja itsetuntoa.” Ha19/2

Jatkoryhmän toiminta kannustaa nuorta tunnustamaan päihdeongelmansa julkisesti. Selvin päin oleminen toimii todisteena siitä, että nuori on edennyt päihteidenkäytöstä raittiiseen elämäntapaan. Nuoret perehtyvät jatkoryhmässä 12-askeleen ohjelmaan liittyviin tekstiaineistoihin. Aluksi se tapahtuu ammattilaisen johdolla.

”Me luetaan se teksti aina. Yleensä ensin luetaan Päivä kerrallaan -kirjasta, joka on tavallaan päihderiippuvaisille tarkotettu. Sitten luetaan ja he kommentoi sitä sieltä omasta näkökulmastaan. Jokainen kommentoi sitä. Mäkin kommentoin, mitä ajatuksia se minussa herättää sieltä läheisen näkökulmasta. Ja sitten on tämä läheisen kirja ’Rohkeutta muuttua’. Yleensä se olen minä, joka sitten luen sen. Sitten sitä saa jokainen vuorollaan kommentoida. Mikä mun mielestä on hämmästyttävää on se, että he niin samaistuu aina paljon enemmän niihin läheisten teksteihin, mitä niihin päihderiippuvaisten teksteihin. Ne ihan tosi voimakkaasti samaistuu niihin. Niillä aina kumpuaa jotenki tosi paljon enemmän niistä.” H13

Nuorten erot päihdekuntoutuksen asiakkaina suhteessa aikuisiin asiakkaisiin tulevat esiin myös jatkoryhmässä siinä, että harvalla nuorista on vielä ehtinyt kertyä yhtä rankkaa kokemusta päihderiippuvuudesta, mitä aikuisille on kertynyt. Sen sijaan nuorten kokemuksissa nousee esiin rankkoja kokemuksia päihteidenkäyttäjien läheisinä.

”Mä uskon, et se liittyy siihen, että he on kuitenkin kaikki aika nuoria. Vaikka osalla onkin ollu tosi rankkaa päihteitten käyttöä ja ihan selvä päihderiippuvuus, heillä ei kuitenkaan oo sitä (päihde)riippuvaisen elämää niin pitkästi. Heillä on sitä läheisen elämää, kun he on voinu joutua elämään läheisenä jonkun tosi voimakkaan vaikutusvallassa, jota aiheuttaa ne päihteet ja mielenterveysongelmat, voimakas uskonnollisuus ja muut, mitkä kaikki aiheuttaa tätä läheisriippuvuussairautta. He on eläny kuitenkin tosi paljon pitemmän matkaa sitä.” H13

Ryhmän käynnistämisen lisäksi ammattilaisella on tärkeä rooli keskustelun rajaajana. Jatkoryhmän tavoitteiden saavuttamisen kannalta on tärkeää, että keskustelu pysyy aiheissa, jotka edistävät päihteettömyyttä ja kuntoutumista.

”Se on aina ryhmänvetäjän rooli se rajaajan rooli siinä, että keskustelut ei mee väärille urille ja siellä ei ruveta käyttäytymään kuivahumalaisesti, ruveta mässäilee niillä päihteillä tai puhumaan semmosista asioista, mitkä ei oo oleellisia siinä ryhmässä. Se (ryhmänvetäjä) vois olla vaikka joku niistä nuorista. Se ei tarkota sitä, että se pi-

täis olla minä. Mutta tässä tapauksessa, ku ryhmät on ollu pieniä, ni se rooli on ollu enemmän sitten mulla. Jotain joutuu sitten sillä lailla rajaamaan ja sanomaan, että tää ei oo oikee paikka, että ruvetaan hekumoimaan sillä päihteidenkäytöllä. Se ei oo todellakaan se oikea paikka sille. Tätä ei kyllä paljoo oo ollu, mutta jonkun verran. Ainahan on näissä ryhmissä semmostakin.” H13

Jatkoryhmän tavoitteena on vahvistaa nuoren edellytyksiä päihteettömään elämään auttamalla häntä tunnistamaan käyttäytymismalleja, jotka edistävät ja estävät päihteettömyyden saavuttamista. Keskustelujen rajaaminen jatkoryhmässä osoittaa nuorelle sen, minkälaisiin keskusteluihin kannattaa osallistua ja minkälaisiin ei.

Vaikka nuoret ovat jatkoryhmän aikana selvästi tyytyväisiä saavuttamaansa muutokseen, he kuitenkin ilmaisevat huolensa siitä, mitä tehdä, jos eivät saakaan riittävästi tukea jatkoryhmästä päihteettömyyden ylläpitämiseksi. Huolen nostavat pintaan kokemukset vaihtelevasta toimintakyvystä, mikä ilmenee ammattilaisen puheessa vaikeutena arvioida nuoren työkykyä.

”Siitä ei ole kyllä puhuttu, mitä sitten, jos jatkoryhmä ei riitä. Hyvä olisi selvittää, mitä tehdään, jos ei vertaistuki riitä. Mielialat on kyllä ollu hakusalla ja väsynyt olen. Josko se siitä tasapainoittuisi. Muuten olen ollut tyytyväinen ja tullut muutosta elämään.” Ha34/2

Myös ammattilaiset arvioivat tarpeelliseksi vahvistaa päihdekuntoutuksen perusjaksoa seuraavaa jatkohoitoa. Nuorten nähdään tarvitsevan tukea motivaation ylläpitämiseen päihteettömän elämäntavan jatkumiseksi.

”Et sitä pitäs ehkä panostaa vielä siihen jatkohoitoon. Pitäs miettiä jatkossa, että saatas se vielä paremmin toimimaan. Muuten se jatkoryhmä rupee ontuu ja notkah-taa.” H11

Nuorten ja ammattilaisten huoli on perusteltua, koska tutkimusten mukaan (esim. Sobell ym. 1992) vasta noin kolmen vuoden raittiuden jälkeen päihdeongelmainen ihminen ohittaa rajapyykin, jolloin suurin päihteiden ongelmakäytön uudelleenalkamiseen liittyvä retkahdusriski on ohitettu psyykkisten ongelmien helpottuessa. Vaikka päihdeongelmasta kuntoutumisen pitkäkestoisuus tunnustetaan (mm. Koski-Jännes 2000; Ruisniemi 2006; Havio ym. 2008, 154–156; Mattila-Aalto 2009), sitä ei kuitenkaan juuri ole huomioitu päihdehoidon interventioiden toteuttamisessa. Päihdeongelmaisia nuoria tulisikin tukea systemaattisesti päihteettömän elämäntavan ylläpitämisessä vielä intensiivisen päihdekuntoutuksen jatkumisen jälkeen.

Mikäli ammattilaiset havaitsevat nuorilla olevan tarvetta terapeutisiin keskusteluihin, he ohjaavat nuoria perusterveydenhuollon terapiakeskukseen. Pelkän terapian ei kuitenkaan arvioida riittävän päihdeongelman ratkaisemiseen. Avominne-päihdeklinikan ammattilaisten mukaan ensisijaista on, että nuori saa apua päihderiippuvuuteensa.

”On se kuntayhtymä just, keitä me käytetään. Siellähän heillä on joku terapia esimerkiksi, missä voi käyttää näitä palveluita. Tärkeempi kuin se arviointi nuoren psyykkeen tilasta ja muista valmiuksista työelämään, on kuitenkin päihderiippuvuuden noteeraaminen ja nuorille oikeanlaisen hoidon löytäminen.” H2

Osalla päihdekuntoutuksen aloittaneista päihderiippuvuus osoittautuu liian vaikeaksi hoidettavaksi PURA-kuntoutuksen yhteydessä avomuotoisen päihdekuntoutuksen keinoin. Tällöin tarvitaan laituskuntoutusta.

”Laituskuntoutusta tarvitaan, jos se päihteiden vähentäminen ei vaan onnistu avohoidossa erilaisista hoito- ja tukimuodoista huolimatta. Sillonhan tulee mieleen, voisko laitoshoidosta olla hyötyä. Laitoshoidollahan tavoitellaan kahta asiaa. Toinen on se, että se päihteiden käyttö saadaan poikki ja toinen asia on se, että voitaisiin intensiivisesti päivittäin työstää sitä päihdeongelmaa. Laituskuntoutus itsessään ei ratkaise päihdeongelmaa, vaan itse asiassa se kaikkein tärkein vaihe siinä on se, kun se laituskuntoutus päättyy ja tullaan kotiin sieltä. On se sitten mikä tahansa interventio, on se Avominne tai laitos tai mikä tahansa muu niin, jos ei sitä oo huolehdittu, miten se hoito jatkuu sen jälkeen, niin se riski on siihen, että siitä vaikkapa kalliista laitoshoidosta saatu hyöty jää saamatta. Sen takia sillä on merkitystä, että jatkohoito on mietitty, että mitä sen laitosjakson jälkeen. Mun mielestä se voidaan aika yksilöllisesti rakentaa.” H20

Ammattilaiset korostavat sitä, että laitoshoido on vain osa päihdekuntoutusta. Päihdeongelman ratkaisemisen kannalta oleellista on huolehtia tavalla tai toisella kuntoutuksen jatkumisesta. Päihdekuntoutuspolun rakentamisen kannalta maksusitoumusyhteistyö nousee keskeiseksi.

”Siinä päihdekuntoutuksessa A-klinikka teki omaa osuuttaan ja anto maksusitoumusta näille laitospätkille.” H12

Maksusitoumuksen saaminen päihdekuntoutukseen vie oman aikansa, eikä nuori välttämättä aina saa maksusitoumusta. Ammattilaiset arvioivat, että kyky ennakoita maksusitoumuksen tarvetta ja verkostoituminen sosiaalitoimen ja päihdehuollon ammattilaisten kanssa niillä paikkakunnilla, joista nuoret PURA-kuntoutukseen tulevat, voisivat helpottaa maksusitoumusten saamista ja katkeamattomien päihdekuntoutuspolkujen rakentamista.

”Sit ei tullu vielä sitä maksusitoumustakaan lopuksi, mutta opittiin tästä. Asiat varmistetaan ajoissa. Se verkostoituminen muutenki on ihan meidän perustyöstäki siellä, missä me toimitaan. Nyt ei ollu mitään kontaktia, joita me yritetään sinne toimipaikkoihin rakentaa, mutta sieltä (toimipaikasta) ei mitään hyväksyvää signaalia koskaan oo sitte tullu.” H12

”Lähinnä terapiakeskukseen ja kuntoutuskoteihin muihin vastaaviin me on hanketta ja kuntoutusmallia esitelty, että se ois heille sillai jotenkin tuttu.” H19

”Tietenkin markkinointia on tehty koko ajan ja verkostojen kanssa, ku pietään palaveria, nii on mietitty sitten, että mitä vaihtoehtoja on – – No tavallaan monelle verkoston jäsenelle se on voinu olla asiakkaan kohalta uus tämä PURA-malli. Sillä ta-voin, että jos se päihdeongelma ei oo ollu niin vahva, nii he on ite miettiny jotakin muuta palvelua. Sitte onki puhuttu, että no tämän (nuoren) kohalla voiski olla, että hän hyötyy enemmän tästä ryhmämuotosesta ammatillisesta kuntoutuksesta enemmän, mitä sitten vaikka yksilömuotoisesta ammatillisesta kuntoutuksesta.” H16

”Avartaa (nuoren) läheiselle sitä, että mistä tässä on kyse. Mikä tämä on tämä PURA ja mitä tällä halutaan saavuttaa ja että ollaan auttamassa sitä nuorta – – Keskustelu, että ihan ääneen puhutaan niistä asioista. Toki esimerkiks omaisille ei pysty puhumaan, jos ei se asiakas oo siinä läsnä, niin sillonhan ne on hirveen tärkeitä, että on niitä yhteisiä tapaamisia tai sitten niin että asiakkaan luvalla soitetaan sille läheiselle.” H17

”Kuntayhtymän kanssa pyritään löytämään nuorelle paras hoitopolku, suositellaan ehkä jotain lisää, psykoterapiaa tai muuta pitkäkestoista. Kaikki mahdollinen terapia, mikä voi auttaa nuoren kuntoutusta, on suositeltavaa ja kannattaa käyttää. Kuntayhtymän kanssa on syytä keskustella ja ammatillisen verkoston kanssa myös sosiaalisissa asioissa ja ennen kaikkea niissä.” H1

PURA-kuntoutusmallin ja siihen liittyvän päihdekuntoutuksen tekeminen tutuksi sekä nuorten läheisille että ammattilaisille on tärkeä osa PURA-kuntoutuksen käynnistämiseen liittyvää työtä. Sillä varmistetaan sekä nuorten ohjautuminen kuntoutukseen että saumattomien kuntoutuspolkujen rakentuminen kuntoutuksen aikana. Verkostoyhteistyö tarjoaa PURA-kuntoutuksen ammattilaisille mahdollisuuden arvioida monialaisesti sidosryhmien kanssa sitä, minkälaisien jatkokuntoutusmahdollisuuksien arvioidaan olevan nuorelle potentiaalisimpia ja varmistaa niiden saatavuus.

Nuoren vastuu ja läheisten rooli päihdekuntoutuksessa

Hyvin sujuneelta laituskuntoutusjaksolta palaava nuori voi jatkaa päihdekuntoutusta PURA-kuntoutuksessa tai A-klinikalla. Koska erilaiset hoitoeologiat yhdistävät päihdeongelman erilaisiin tekijöihin, hoitokin muodostuu erilaiseksi (Matela ja Väyrynen 2008, 229). Vaihtoehtoisia kuntoutuspolkuja tarjoamalla voidaan nuorelle hakea sellaista ”mihin sitte uskookin”, kuten nuoret erään haastatellun ammattilaisen mukaan asiaa kuvaavat.

Koska ihminen harkitsee kokemuksiinsa nojaten erilaisia uskomuksia suhteessa saatavilla oleviin uskomusta tukeviin perusteisiin ja uskomukseen tukeutumisen mahdollisiin seurauksiin (Törmä 1996, 75–76), uskomisesta muodostuu yksi päihdekuntoutukseen sitoutumiseen vaikuttava tekijä. Monet ammattilaisista kannattavat siten perustellusti sitä, että PURA-kuntoutuksessa päihdeongelman hoitamiseen olisi tarjolla monenlaisia polkuja.

”Kyllä mun mielestä voi olla ihan hyvin muitakin vaihtoehtoja. Minnesota-hoidossa on paljon hyviä puolia, mutta se huono puoli on ehkä se, että se on niin ehdoton. Se voisi olla myös ehkä enemmän tämmöstä perinteisempää päihdehoitoa, jossa annetaan erilaisia vaihtoehtoja. Niitä polkuja on muitakin kun pelkästään se yks, jota pitkin edetään.” H20

”Ehkä nuoret koki jotkut tietyt tekstit, kuten esimerkiksi näissä Päivä kerrallaan -teksteissä, että he ei halunnu sitä, kun puhuttiin Jumalasta tai korkeammasta voimasta. Joku heistä paljon pläräs sitä kirjaa, että on semmonen teksti Jumalasta ja korkeammasta voimasta. Sen pitääkin olla semmonen teksti, mikä sua koskettaa ja mistä se herää ne ajatukset, mut sillä ei oikeestaan ollu mitään merkitystä, että he ei kokenu sitä merkitykselliseksi, vaikka siellä puhuttiinkin siitä Jumalasta. Nuoret vaan sano sitten, että he voi pään sisällä kääntää sen sitten siksi, mihin sattuu uskomaankin.” H13

Vaihtoehtoiset hoitopolut tarjoavat nuorille mahdollisuuden valita itselle sopivimmalta tuntuva. Lopulta päihdeongelman ratkaisemisessa nouseekin tärkeäksi se, mihin päihdeongelman on valmis uskomaan. Tällainen ajattelu kulkee varsin samaa rataa kuin idea muutostalvimiudesta, jonka keskeinen elementti on päihdeongelman luottamus omaan muutostalvimiuteen sen pohjalta, millaiseksi päihdeongelman määritellään (DiClemente 2004; Maisto ym. 2011; Hallgren ja Moyers 2011). Ratkaisevan tärkeää on se, löytääkö päihdeongelman nuori sellaisen päihdeongelman määritelmän, joka edistää hänen luottamustaan kykyihinsä ratkaista ongelma.

”Päihdekuntoutuksen ja päihteiden alasajon kannalta on tärkeää, millä tavalla siellä pääkopan sisällä tapahtuu ne vaikutukset, kuten ne muutokset esimerkiksi tulevaisuuden uskoon, toiveisiin ja motivaatioihin ennen kaikkea, nuoren kykyyn hahmottaa sen hetkistä tilaa ja tulevaisuutta omien esimerkiksi ammatillisten haasteiden puolesta.” H2

”Nuorilla, jotka on A-klinikan asiakkuuteen siirtynyt puhtaasti, on se toinen mahdollisuus olla tässä (päihdekuntoutuksessa) sillä tavalla, että se on A-klinikan kautta se hoitokuvio kunnossa. Ainakin kahdelta nuorelta on tullut se, että he ite kokivat, että heille tää (Avominne) ei oo oikia tapa hoitaa päihdeongelmaa. Esimerkiksi täysalkoholittomuus eli absolutismi ei oo heidän juttu, että he yrittää kohtuukäyttöön. Ainakin toinen heistä kävi kyllä siinä Avominnessä ja oliko neljä vai viis päivää ja totesi, että se ei oo hänen.” H9b

Ammattilaiset lähtevät siitä, että nuorella itsellään on vastuu päihdeongelman selvittämisestä. Päihdekuntoutus on nuorelle tarjottu apu tässä työssä.

”Se vastuu on siellä nuorella itellä, vaikka ei ois valmis sitä ottamaanakaan, eikä osaakaan ottaa, että siinä suuri jeesi ehkä onki näille ja apu.” H12

Päihdekuntoutuksen onnistumisen keskeinen edellytys on, että nuori kykenee käsittelemään asioita aikuismaisesti. Kyvyttömyys asioiden käsittelemiseen näyttäytyy ammattilaiselle epäkypsänä ja lapsekkaana käyttäytymisenä.

”Jotenki semmosta epäkypsyyttä siin oli ylipäättäsä. Semmosta lapseomaisuutta siinä käytöksessä. Kyllä joku just 18 täyttävä, niin hänellä voi olla jo kaikki se ymmärrys, että pystyy ottaa vastaan päihdekuntoutusta ja lähtee käsittelemään sitä prosessia ja itsetutkiskelua käydä läpi itensä kanssa. Tässä oli jotenki semmosta epäkypsyyttä siinä ylipäättäsä. Semmosta lapseomaisuutta siinä käytöksessä.” H11

Monet PURA-kuntoutukseen osallistuvista nuorista ovat käyttäneet intensiivisesti päihteitä varhaisnuoruudestaan lähtien. Sen seurauksena nuorella ei ole välttämättä ollut edellytyksiä saavuttaa iän mukaista kehitystään. Aiempien kehitystehtävien keskeneräisyys estää nuorta saavuttamasta iänmukaista kehityspotentiaaliaan. (Von Wendt 2001; Sipilä ja Österbacka 2013.) Nuoren kehityksen keskeneräisyys voi nousta päihdekuntoutuksen sitoutumisen esteeksi.

Päihdekuntoutuksen ammattilaisille on kertynyt hyviä kokemuksia siitä, että he pääsevät yhdessä nuoren kanssa kohtamaan nuoren läheisen. Avominne-päihdehoito määrittelee uuden ryhmän kaksoisdiagnoosiasiakkaita (ks. aiemmin s. 32): päihdeongelmaiset läheisriippuvaiset asiakkaat. Heidän auttamisensa edellyttää molempien riippuvuuksien hoitamista.

”Läheiskohtaaminen oli aivan loistava, koska siinä tuli se ylisukupolvisuus kuitenkin esille ja tää äiti sai hyvän havahdituksen. Ja ne lämpeni ne äidin ja tytön välit ja se ymmärrys siihen isän juomiseen.” H3

”Niin ne päihteitä itse käyttävät päihdeongelmaisten läheiset on ne oikeet kaksoisdiagnoosipotilaat, joihin me voidaan vaikuttaa.” H1

Minnesota-filosofiaan perustuvan päihdekuntoutuksen vahvuutena pidetään sitä, että sen läpikäyminen auttaa päihdeongelmaista hyväksymään menneisyytensä. Avominne-ohjaajat näyttävät nuorille ja heidän läheisilleen esimerkkiä siitä, että myös elämän vaikeista asioista voi puhua ja niiden kanssa voi elää, kunhan ne on käsiteltyt.

”Minnesota-hoidossa varmasti se juttu on se, että ihminen on juuri sitä, mitä se on. Se on hyväksyny oman itensä juuri sellasena, ku se on ja sen kaiken menneisyytensä ja historiansa, että mun elämä on ollu tämmönen. Sitten sä voit läväyttää sen tosta noin vaan jonkun naamalle sen sun elämän. Sä pystyt käyttään sitä toisten ihmisten auttamiseen, koska joka on hyväksyny sen ja hän on avoin. Hän pystyy kertomaan sen, kun se oma hoito on onnistunut. Se on aika merkityksellinen, että sitten nuoret näkee sen ja kuulee sen.” H13

Ammattilaiset arvioivat nuoren läheisiltään päihdekuntoutuksen suhteen saaman hyväksynnän ja tuen olevan tärkeää kuntoutumisen edistymisen kannalta. Myös työhönvalmennuksen ja työpajan ammattilaisten arvioidaan antavan nuorten päihdekuntoutukselle tärkeän tuen.

”Se on tärkeä, että puoliso tukkee. He on käyneet yhdessä esimerkiksi synttäreillä, jossa lähtötilanteessa tiedettiin, että siellä muut nuoret juo. Oli puoliso tuki. Sanoi, että käyään kuitenkin siellä synttäreillä ja jos on vaikea olla, niin lähetään vaikka vartin päästä pois. Siinä oli mun mielestä tosi hieno tuki. Päihteettömyys varmasti vaatii sen, että sulla on joku kaveri tai tuki, joka auttaa niissä tilanteissa.” H9b

”Työkykyvalmentajilla ja ohjaajilla työpajalla on iso rooli siinä nuorten elämänhallinnassa kokonaan. Heillehän jää tosi iso rooli. Kyllähän siinä on vastuuta, mutta pitää muistaa, että kuitenkin se vastuu on siellä nuorella itellään, vaikka nuori ei ois valmis sitä ottamaan.” H12

Nuori tarvitsee ympärilleen ihmisiä, jotka tukevat nuorta hahmottamaan itsensä vastuullisena ongelmistaan. Samalla ammattilaiset ja nuorten läheiset jakavat vastuuta päihteettömyyden saavuttamisesta tukemalla nuorta sitä horjuttavissa elämäntilanteissa. Ammattilaiset ilmaisevat huolensa siitä, että nuorten läheiset eivät sitoudu kuntoutukseen.

”Mua hirvittää se, että suurimmalla osalla nuorista läheiset ei oo sitoutunu, kun se vaatii läheisiltäkin sitä sitoutumista siihen hoitoon ja vähän sitä itsetutkiskeluakin. Läheiset pitäs jotenki saaha vielä paremmin mukaan – Vanhempien on vaikea varmasti hyväksyä lapsensa päihderiippuvuutta. Ehkä niitten lasten on vaikea myöntää tai ehkä ne (nuoret) pelkää sitä, että vanhempi ei voi enää hyväksyä häntä.” H13

Päihdekuntoutuksen haasteeksi nousee nuorten läheisten ja erityisesti vanhempien saaminen mukaan päihdekuntoutukseen. Nuoren päihdeongelman ratkaisemista edistäisi se, että myös nuoren läheiset tunnistaisivat ongelmat ja peilaisivat omaa käyttäytymistään, joka voi estää tai edistää nuoren kuntoutumista.

4.8.3 Työkykyvalmennus

Työhönvalmennuksen ammattilaiset määrittelevät PURA-kuntoutuksen työkykyvalmennuksen olevan varhaisvaiheen kuntoutusta, jonka tavoitteena on auttaa nuorta tunnistamaan ne ajattelu-, toiminta- ja roolimallit, joiden varassa hän suhteessa työhön toimii. Koska nuoren omaksumien mallien ja ammatillisen kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamisen edellyttämät mallit ovat usein ristiriidassa keskenään, työkykyvalmennuksen tarkoituksena on herättää nuori havaitsemaan tämä ristiriita ja auttaa häntä ratkaisemaan se.

”Työkykyvalmennuksen tavoite on, että nuori elää vapaa-aikaa sillä lailla, että hän on työn taas alkaessa kyvykäs tulemaan ajoissa töihin ja asettumaan työn äärelle. Se on vaikuttamista pään sisälle, että nuoret oppii siinä työssä ajattelemaan. Työkykyvalmennuksen pitäis olla pään sisälle menevää toimintaa, automaattisten ajattelu-, toimintamallien ja roolimallientunnistamista yhdessä ja saada se työn tekemiseen liitettävä ristiriita esiin.” H8

”Työkykyvalmennus on erilaista kuin työvalmennus. Se on valmennusta, että nuori toimii vapaa-ajalla niin, että on aamulla kello 8 raitis ja voimissaan työpaikalla. Se on vaikuttamista nuoren toimintatapoihin siellä vapaa-ajalla esimerkiksi, että nuori tulee ajoissa kaikissa sielun ja ruumiin voimissa. Siinä on ollu paljon haasteita.” H15

Työkykyvalmennus eroaa perinteisestä työhönvalmennuksesta siinä, että työkykyvalmennuksen painopiste on työhön osallistumisen perusedellytysten opettamisessa. Se lähtee nuoren vapaa-ajan käyttäytymismallien muuttamiseen tähtäävästä työskentelystä. Nuoren valmiutta työhön osallistumiseen pyritään kuntoutuksen varhaisvaiheessa edistämään sillä, että nuori oppii hallitsemaan toimintaansa vapaa-ajallaan ja tulemaan säännöllisesti työn äärelle.

Työkykyvalmentajilla on keskeinen rooli nuorten avuntarpeiden tunnistamisessa. Ammattilaisten mukaan osalla nuorista on havaittavissa psykiatrisia ongelmia. Työhönvalmennuksen ammattilaiset tarvitsevat psykiatrian osaamista hoitoa tarvitsevien nuorten tunnistamiseen.

”Psykogista ja psykiatrista osaamista pitää olla. Olen tehnyt tästä ryhmästä hoitoon ohjauksia, kun siellä on ollut sellaisia nuoria, jotka ei ole orientoituneita tähän hetkeen, päivään, aikaan. He ovat jossakin pään sisällä vatvomassa jotakin, vaikka traumajuttuja. Ne asiat vaan niinkö tulee ja tulee uudelleen. Silloin pitää osata ohjata niitä ihmisiä oikeisiin paikkoihin, jotka tukee tätä muuta valmennusta. Voi olla, että nuori tarttis ihan tämmösen 100 prosenttisen huomion koko ajan, että pysys tässä ja se ei sitte tässä (kuntoutusmallissa) onnistu.” H15

Ammattilaiset arvioivat, että PURA-kuntoutusmalli ei hyödytä niitä nuoria, joiden tuen tarve on jatkuvaa ja laaja-alaista. Siihen kuntoutuksen resurssit eivät riitä.

Nuoren työhön osallistumista estävät tekijät ja kokonaisvaltaisen tuen tarve

Nuoren ”työn äärellä” oleminen voi näkyä työpajalla monenlaisena toimintana. Epäsäännöllinen osallistuminen ja oleilu työpajalla ilman, että nuori osoittaa halua osallistua työkykyvalmennukseen, viittaa siihen, että nuorella ei ole edellytyksiä osallistua PURA-kuntoutukseen. Tällaista mukana olemista ammattilainen kutsuu nollatason toiminnaksi.

”Nollataso on tämmönen, että nuori roikkuu tässä suunnilleen kirjoilla ja tulee ja on vähän miten ja sattuu. Ei semmosta nuorta voi mitenkään ohjata ja valamentaa. Silloin joku muut ohjelmat siihen kuuluu.” H8

Ammattilaiset ovat havainneet, että valmennuksen etenemistä estävät nuoren toimeentuloon ja asumiseen liittyvät ongelmat. Näiden hoitaminen edellyttää ammattilaisilta kykyä tunnistaa nuoren elämään liittyviä sosiaalisia ongelmia ja arvioida hänen sosiaalista toimintakykyään.

”Ehdottomasti hyötyä on siitä, että ohjaaja osaa toimeentulotukiasioita ja muuta sellaista hoitaa, koska ne monesti paisuu semmoseksi tulpaksi. Sitten se muu valmennus ei etene, jos niitä ei pystytä jämäkästi siitä hoitamaan järjestykseen. Tietysti aika monissa asioissa sitten ohjaaja voi olla sosiaalitoimeen yhteydessä ja yhteistyössä

järjestellään niitä asioita. Ohjaajalla täytyy olla ainakin sen verran sitä ammattitaitoa, että pystyy tarttuun niihin ja näkee ne sosiaaliset pulmat siellä.” H19

Termi ”sosiaalinen toimintakyky” käsittää ihmisen elämän ja elämisen tilannesidonnaiset eli kontekstuaaliset taustatekijät. Sosiaalinen toimintakyky tarkoittaa yksilön kykyä toimia aktiivisesti ja olla sosiaalisessa vuorovaikutuksessa toisten kanssa osana yhteisöjä sekä selviytyä ympäristön yksilölle asettamista vaatimuksista. Sosiaalinen toimintakyky on ihmisen kykyä selviytyä arkipäivän välttämättömistä toiminnoista, vuorovaikutussuhteista ja niistä rooleista, jotka hänellä on omassa toimintaympäristössään. Sitä määrittävät yksilön suhteet omaisiin ja ystäviin, hänen vastuunsa läheisistä, sosiaalisten suhteiden sujuvuus, osallistuminen ja elämän mielekkyys. Sosiaalinen toimintakyky vaikuttaa keskeisesti yksilön elämäntilanteeseen. (STM 2006; Pohjolainen 2009; Simonen 2009.) Sosiaalinen toimintakyky rakentuu suhteessa ympäristön tuottamiin vaikutuksiin ja tilanteisiin sekä kuntoutujan omaan käsitykseen pystyvyydestään ja hyvinvoinnistaan (Ojala 2003; Jyrkämä 2007; Järvikoski ja Härkäpää 2011).

Nuorisotutkimuksessa (Myllyniemi 2016, 5) puhutaan arjen hallinnasta. Keskeistä nuoren arjen hallinnassa ovat ajan hallinta, talousosaaminen, sosiaaliset taidot, elämäntavat ja tulevaisuuden suunnitelmat. Käytännössä kyse on nuoren nukkumaanmenoajoista, ruokatavoista, siisteydestä, liikunnasta ja siitä, että kotitalous on tasapainossa. Arjen hallinta edellyttää nuorelta taitoa maksaa laskuja, täyttää veroilmoitus, laittaa ruokaa, siivota ja hoitaa muutkin arjen kulkua edistävät käytännön asiat. Myös työelämän pelisääntöjen osaaminen ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen taidot luetaan kuuluviksi arjen hallintaan. Nuoret luovat arjen hallintaa päivittäin sekä elintavoillaan että yhteisyyssuhteillaan.

Työhönvalmennuksen ammattilaiset korostavat, että päihteidenkäytön lopettaminen ei korjaa arkista elämäntilanteeseen ja nuoren sosiaalisen toimintakyvyn puutteita. Ammattilaisen tehtävä on arvioida yhdessä nuoren kanssa, millaista tukea hän tarvitsee muiden ongelmien kuin päihdeongelman selvittämiseen ja arkisten asioiden hoitamiseen. Ammattilaiset tunnistavat varsinkin huumeidenkäyttöön liittyvän rikollisuutta ja velkaantumista, joka vaikeuttaa sekä nuoren irtaantumista päihdemaailesta että arjen hallintaa.

”Päihteettömyys vaikuttaa elämäntilanteeseen, mutta vaikka nuori sitten on päihteetöntä, hän tarvitsee tukea elämäntilanteeseen. Aluksi ei selviä yksin asumisesta yksinään. Vaikka päihteidenkäyttö korjaantuu, osa nuorista tarvitsee silti apua asioinneissa, varsinkin jos heillä on julkisen paikkojen pelkoa, eikä ole koskaan käynyt pankissa. Opetetaan perustaitoja työelämätaidoissa, miten ollaan työpaikalla. Koska nuorilla ei ole työhistoriaa, ei nuori tiedä, miten töissä ollaan. Työelämävalmiuden mittarina on se, miten selviytyy arjesta, ja sitten työelämäntilanteeseen.” H7

”Huumeisiin liittyy niin paljon rikollista toimintaa mahdollisesti. Tai siinä entisessä elämässä on ollu niin paljon isompia tai isoja isoja asioita. Niitä asiakkaan ite pittää miettiä siinä omassa kuntoutuksessa. Siinä on paljon niitä osia, erilaisia haastavia palikoita hänellä itellä niinkö korjattavana, ei pelkästään se, että käyttää alkoholia.” H16

Ehdottoman tärkeäksi ammattilaiset arvioivat nuoren terveydellisten ongelmien hoitamisen ennen ammatilliseen kuntoutukseen ohjaamista. Ammattilaiset korostavat sitä, että nuoren ohjaaminen ammatilliseen kuntoutukseen ennen perussairauksien hoitamista on niukkojen resurssien tuhlaamista, koska nuorella ei ole edellytyksiä hyötyä tarjolla olevasta kuntoutuksesta. Ennen PURA-kuntoutukseen ohjaamista tulisi arvioida tarkoin, onko nuorelle edellytykset hyötyä kuntouksesta.

”Joillaki on sen verran vakavia perussairauksia, että sen perussairauden hyvän hoidon toteutuminen, joka on nuorista ihestään ollu sitte kiinni, vaikka lääkityksen käyttö, niin sitä ei voi ohittaa. Jos perussairaus on puutteellisesti hoidettu, se ei korjaannu sillä, että hypätään tyveltä jo joillekin alaoksille. Yhteistyö nuoren perussairauksien hoidossa ja kokonaisuuden hallinta, ne on asioita, johon kuntoutuksessa törmäillään. On väsyttu ja kyllästytty. Jonoja on joka paikkaan. Sitä hoidon tarvetta on paljon. En tiedä, onko rumasti sanottu, mutta sitten ei oo hyväksytty ajatusta, että on ns. menetettyjä tapauksia. Niille tehdään kauheesti, ja ihan tiedostettaan, että jotku tietyt käyttävät kauheesti palveluja. Niin että siihen pitäisi ottaa realismisuus mukkaan. Lopulta ne jotka hyötyis PURA-kuntoutuksesta, ei sitte ohjaudukaan tänne.” H14

”Tavallaan nekin henkilöt, jotka ei oo edenny siinä päihdepuoleessa, on saanu positii-visia vaikutuksia kuitenkin tästä PURAsta. Nuorilla on siellä niin monta asiaa, mihin puututaan ja mitä käsitellään. Kun jossain epäonnistutaan, niin joku puoli kuitenkin mennee etteenpäin.” H17

PURA-kuntoutukseen osallistuminen tarjoaa nuorelle mahdollisuuden käsitellä elämänhallintaa haittaavia asioita ja ammattilaisille mahdollisuuden puuttua niihin. Työhönvalmennuksen ammattilaiset korostavat, että vaikka ei nuori saisikaan päihteidenkäyttöä täysin hallintaan PURA-kuntoutuksen aikana, nuori voi kuitenkin hyötyä kuntoutuksesta.

Nuorten osallistuminen ja puuttuva motivaatio

Työllistymiseen tähtäävässä ammatillisessa kuntoutuksessa on oleellista hahmottaa, miten nuori itse ymmärtää, selittää ja antaa merkityksiä omalle tilanteelleen ja toiminnalleen työnhakijana ja työssä yleensä (ks. Kerätär ym. 2014). Ammattilaiset painottavat sitä, että harvalla PURA-kuntoutukseen osallistuvista nuorista on kertynyt työelämäkokemusta. Heille ei ole ehtinyt syntyä käsitystä siitä, mitä työelämässä mukana oleminen edellyttää. Nuorten menneisyyttä varjostavat toistuvat epäonnistumisen kokemukset. Monet yritykset ovat epäonnistuneet ja osallistuminen on katkennut kesken matkan.

”Ja sitten ku sen koulun alotti aina uuestaan ja uuestaan. Se ei onnistunu. Kyllähän se nyt mielenkiinto ja kaikki sitte laskee siinä. Motivaation puute tässä ja sitten selkävaivat.” Ha30

”Ei se motivaatio koulupäivässä oikein muuten näkyny, ku ei mikkään kiinnostanu. Sitte ei tullu käytyä siellä koulussa. No poissaoloja tuli niin paljon, että oli turha sitä

koulua käyä loppuun. Sitte siellä toisessa koulussa mulla vaan kiinnostus lakkasi tuosta alasta.” Ha31

”Ensimmäinen vuosi (lukiossa) meni huonosti. Normaalisti siinä vaiheessa, kun auktoriteetti lähtee, ei oo hirveesti motivaatiota, kun huomaa, että ei tästä niin paha sanktio tuukkaan, jos vaikka nukunkin yhen päivän, enkä mee kouluun. Sitten, kun se jatkuu pitempään, niin kolme vuotta meni silleen, että mä olin periaatteessa luki-ossa, mutta mä sen kolmen vuoden aikana lopetin tai keskeytin kautta kävin uudestaan kymmeniä kurseja. Ei ollu motivaatiota herätä aamulla, kurssit keskeyty ja ne joutu alottaan uudestaan. Sitten ei enää tiedä, onko mitään järkeä käydä ollenkaan.” Ha8

Nuoret puhuvat haastatteluissa paljon ajoissa olemisesta, myöhästymisestä ja (päivä)rytmistä. Nämä teemat liittyvät niihin odotuksiin, joihin he työpajalla, koulutuksessa ja työelämässä kohtaavat. Vaikka odotukset tuntuvat äkkiseltään vaatimattomilta, monelle nuorelle säännöllisen osallistumisen odotukseen vastaaminen vaatii opettelua ja elämänmuutosta.

”Ihan (kuntoutuksen) aluksi oli ajatus, että saa tuota rytmiä päiviin ja tekemistä vähän. Sais jotakin mielenkiintosta värkkäämistä ja pääsis työelämään takasin sitten tätä kautta. Kävis tämän kuntoutuksen loppuun hyvin ja löytäs vielä sen työpaikan sitten joko tämän kautta tai muuten. Se tois sen päivärytmin.” Ha20

”Sitten, kun tänne (kuntoutukseen) tuli, niin täällä pitää olla aina ajoissa. Muuten tulee vähän sanktiota. Jos nukkuu pommiin ja ei tuu töihin, niin sitten Kelalta saattaa tulla ongelmia kuntoutusrahojen tai tukien maksussa. Se pakotti tulemaan ajoissa tai ees vähän myöhässä, mutta kuitenkin kunhan tulee. On se vähän motivoinu heräämään mielellään ajoissa.” Ha8

Nuorilla on kokemusta siitä, miten ulkoiset tekijät, kuten opinto- ja asumistuki, voivat motiivoida osallistumaan. Jos ulkoisiin tekijöihin ei liity sanktioita, kuten toimeentulon menetystä, osallistumisesta on helppo laistaa. Ulkoisten motivaatiotekijöiden lisäksi tarvitaan myös sisäistä motivaatiota.

”Alkuvaiheessa PURAahan mulla oli tietenki tosi hyvin se täsmällisyys. Mutta ainahan se on, kun alottaa jonku uuen työn tai jonku muun. Se alkujakso on aina semmoinen, et oon oikein täsmällinen. Sitten tulee esille se todellisuus, että ruppee pikkuhiljaa lipsuu ja muuta. Omaohjaaja se aina yrittää innostaa mua lähtee ja muuta, mutta se on vaan yksinkertaisesti se, että mä oon hyvin laiska lähtemään mihinkään tämmössiin. Mä luulen, et sen pitäs olla joku oikeesti johonki mun omaan harrastukseen liittyvä tai johonki tämmöseen, että mä innostusin. Mulla on taas sitte niin omanlaiset harrastukset, että se on taas silkka mahottomuus.” Ha25/2

”No motivaatio ja sitte pitäs oikeesti keksiä joku kunnan koulu, että mihin mennä. Ootan että saisin ensinnäki löyettyä sen paikan, että mihin lähtee. Oikeesti sais löyettyä sen paikan, että mikä kiinnostas ja mihin vois lähtee opiskelemaan, ettei tällä

kertaa joutus keskeyttämää. Sais sen verran sitte motivaatiota kerättyä, että sais käytyä sen loppuun. Niinku innostunus jostakin, kestäs kiinnostu ja jaksas tehdä hommia.” Ha30

Nuoret kertovat, miten innostus voi hyvinkin olla kohdallaan uuteen yritykseen lähtiessä. Sitteen tulee se vaihe, jolloin nuori ei näe syytä, miksi jatkaisi mukana.

Eräs ammattilaisista kuvaa nuoren osallistumista työkykyvalmennukseen kolmella tasolla. Ensimmäisellä tasolla oleva nuori tarvitsee ammattilaisilta paljon tukea siihen, että kykenee osallistumaan. Työskentely on lyhyjänteistä, jonka seurauksena myös ohjatun työskentelyn on tapahduttava jaksotettuna. Toisella tasolla nuoren osallistuminen nojaa nuoren sisäistämiin työelämän sääntöihin, jolloin ulkoisen valvonnan tarve vähenee. Kolmannelle tasolla nuori kykenee hahmottamaan oman työnsä osana laajempaa työn kokonaisuutta. Hän osoittaa motivoituneisuutta osallistua työyhteisön toimintaan yhteisen työn tavoitteen saavuttamiseksi.

”Ykköstasolla nuori yrittää käydä. Kuntoutuksessa ollaan ymmärtäväisiä, jos myöhästyy, mutta nuorella on selkeesti yritystä. Ykköstasolla on läsnäolevaa valvontaa ja opastusta ja keskittyneet työskentelyajat, lyhkäisiä jaksoja. Kakkostasolla nuorella on yritystä selkeesti enempi ja se tarve valvoa, mitä nuori tekee, on paljon vähäisempää. Nuori on sisäistänyt työelämän pelisääntöjä ja pysyy siinä työn äärellä. Kolmannella tasolla on nuori hahmottaa sen, että vaikkapa meillä tässä kokoonpanossa se ei oo vaan semmosta, että ’mä ruuvaan ruuvia’, vaan nuori jotenkin hahmottaa ja ymmärtää, että ’minä rakennan parveketta’ ja tulee laajempaa kokemusta ja osoittaa kiinnostusta. Nuori osallistuu ilman patistelua siihen, mihin pitää osallistua.” H8

Nuorten osallistumisessa tunnistetaan olevan erilaisia tasoja. Osallistaminen (*involvement*) tarkoittaa sitä, että asiakas osallistuu kuntoutusinstituution hänelle osoittamien velvollisuuksien mukaisesti. Se perustuu palvelukäytännöissä asiakkaalle esitettyihin ehdollisiin asiakasrooleihin. Osallistuminen (*participation*) on asiakkaasta lähtevää eli asiakaslähtöistä aktiivista toimintaa. Osallisuus (*inclusion*) viittaa kuntoutujan kykyyn valita itsenäisesti ja kurinalaisesti, minkälaisiin sosiaalisiin suhteisiin ja sidoksiin hän kiinnittyy elämänhallintansa edistämiseksi. Vasta kun kuntoutuja hahmottaa itsensä disiplineiltään eli kurinalaisuudeltaan ja järjestykseltään toisistaan poikkeavien toimintapiirien jäsenenä, hän voi kehittää niissä elämänhallintaansa tukevia jäsenrooleja ja on kykenevä sietämään näihin rooleihin liittyvää ristipainetta. (Mattila-Aalto ja Johansson 2011, 11.) Tämä edistää hänen integroitumistaan erilaisiin yhteisöihin.

Ammattilaiset arvioivat nuorella olevan edellytyksiä hyötyä työkykyvalmennuksesta, mikäli hän osoittaa halua pyrkiä säännölliseen osallistumiseen. Vaikka säännöllinen osallistuminen ei aluksi onnistuisikaan, ammattilaisten tehtävänä on osoittaa ymmärrystä. Nuoret kokevat, että ammattilaisten ymmärtävä asenne antaa heille tilaa opetella asioita rauhassa niin, ettei ulkoinen vaatimus kasva liian suureksi kestä.

”Niinku työpajallaki työskentely ei oo sillä lailla fyysisesti niin rankkaa, kun ei sitä oo kun sen viisi tuntia päivässä ja eikä oikeestaan sitäkään, koska on sitte kuitenkin näi-

tä kaikkia ryhmiä ja ohjauskeskusteluja ja muuta, mutta on semmonen säännöllinen elämänrytmi. Tietysti siitä on hyötyä, kun se ei oo niinku liian vaativaa sillä lailla, että pystyy ihan rauhassa kehittämään itseään siinä. Osa paremmin asennoitua ja oppii siinä tuntemaan itteään paremmin vähäsen, että mihin sitä pystyy ja mihin sitä ei pysty. Hyvin harvoin elämässä omat odotukset ja muutte tai vaikka yhteiskunnan odotukset tai jonku muun tahon odotukset kohtaa. Ei se elämä oo ihan vaan semmosta, että päätänpä nyt tehä näin ja siinä käy sitte sillä lailla, niiko suunnitteli.”
Ha23/2

Nuoret ovat elämänsä aikana oppineet, että suunnitelmien toteuttaminen ei onnistu pelkän oman päätöksen varassa. Omien sisäisten odotusten lisäksi ulkoa tulevat odotukset vaikuttavat siihen, miten suunnitelmat voivat toteutua. Nuoret hahmottavat heihin kohdistuvat kouluttautumiseen ja työllistymiseen liittyvät yhteiskunnalliset odotukset. Samaan aikaan nuorten motivaatiota murentavat kokemukset toistuneista yrityksistä, joissa he ovat epäonnistuneet. Itsenäinen elämä ei ole nuorille helppo tavoite saavutettavaksi, koska heidän on vaikeaa hahmottaa, minkälaisissa rooleissa yhteiskunnallisiin odotuksiin vastaaminen kävisi heille kaikkine rajoitteineen mahdolliseksi. Kuntoutumisvalmiuden kehittymisen kannalta nuorten käsitys omista haluista ja intresseistä vaikuttaa varsin hahmottomalta (ks. Farkas ym. 2000; Peltomaa 2005). Monenlaisten ongelmien muodostamisessa vyyhdeissä elävien nuorten kohdalla ammatillinen kuntoutus tavoitteineen tuottaakin varsin vaativan yhtälön ratkaistavaksi.

Ryhmätoimintaa ja yksilöohjausta

Kuntoutujan ymmärretään lähtökohtaisesti tavoittelevan asioita, joista hän on kiinnostunut ja jotka vastaavat hänen arvomaailmaansa (ks. Ford 1992). Työn merkitystä tulisi siksi tarkastella kuntoutujan henkilökohtaisia arvoja, uskomuksia, kykyjä, kulttuurista identiteettiä, psykologisia ominaisuuksia sekä sosiaalipoliittisia realiteetteja ja haasteita vasten (Young 2000).

Työkykyvalmennuksessa nuoria herätellään pohtimaan omaa rooliaan ryhmässä: minkälaiseen rooliin nuori asettuu ryhmässä ja miksi hän niin toimii?

”Niin kyllä tässä on tarkoitus vähän niinkö avata sitten hajottavia ja rakentavia rooleja. Tuoda näkyväks ja tietoseks asia asiana. Kerrotaan että on negatiivisia rooleja, kuten jarruttaja, hyökkääjä, huomionhakijaa, kilpailijaa. Sitten on näitä rakentavia, kuten alotteentekijä ja ongelmanratkasi, jotka kannustaa ja vetää ja liimaa yhteen sitä ryhmää. Kerrotaan avoimesti näistä ja haastetaan heijät tutkimaan ja ihtiä katomaan tavallaan. Tutkimaan siinä ryhmässä, minkälaisia oloja on itessä aattelen, että itsetuntemus lissääntyy. Oppii tuntemaan ihtiään, tulee tietyksi, että mikä on ehkä semmonen tyypillinen toimintatapa vaikka ryhmässä.” H15

Samalla nuoret saatetaan vastakkain sen kanssa, että jokaisella on vastuu ryhmätoiminnan onnistumisesta. Nuoret havahdutetaan miettimään sitä, minkä panoksen he antavat ryhmän toimintaan. Monille nuorille ryhmään osallistuminen voi sosiaalisen jännittämisen takia oleva pelottavaa ja vaatii siksi nuorelta erityistä rohkeutta. Aivan kuten päihdekuntoutuksessakin, nuoret korostavat työhönvalmennuksen pienen ryhmäkoon helpottavan osallistumista.

”Ryhmissä, mitä on ollu, niin sitten vähän siinä on tutustuttu. Se on ollu ihan mukava, että on ollu ton kokonen ryhmä, että ko ryhmissä aika vaikeeta oleminen on itelle. Sitten kun ei oo niin iso se ryhmä, niin on ehkä helpompi mennäki justiisa. Itelle se on ainakin hyvä, että on tommonen ryhmä tuossa. Se sitten auttaa itteeki, että osaa olla noissa ryhmissä, kun itellä on niin vaikeeta olla ja uskaltaus puhumaanki enemmän.” Ha11

”Ryhmät nyt on ollu semmonen, että niihin mä oon just tarvinnu oikeestaan apua että ossaa olla ryhmässä. Se on sitte hyvä, että saa harjotella sitäki siinä. Se oli aluksi vaikea ees mennä ryhmään, että hyvä että on ees sinne uskaltanu mennä. Uskaltas vielä vähän puhumaanki siellä. Seki ois sitte jossai vaiheessa hyvä. Vähän oppii olee siinä sitte, ku se ryhmä on sopivan kokonen ja ei oo pakko puhua, jos ei halua, kunnan uskaltaa mennä.” Ha26/3

Osalle nuorista ryhmään osallistuminen tuottaa todellisia haasteita. Nuorten haastattelut paljastavat, että nuorten käsitykset itsestä ryhmässä ja ryhmässä toimimisesta kuitenkin muuttuvat kuntoutuksen edetessä. Nuoret kertovat yllättyneensä siitä, että alkujännityksen ohittuaan he toimivat nyt mieluummin ryhmässä kuin yksinään. Osa nuorista on työkykyvalmentajilta saamansa palautteen perusteella ymmärtänyt ryhmässä toimimisen olevan yksi vahvuuksistaan. Nuoret ovat havahtuneet siihen, että ryhmässä toimiminen edellyttää kykyä kuunnella muita ja oppia, minkälaiset ihmiset ryhmän muodostavat.

”Ryhmässä tekeminen on kyllä tosi mukavaa. Mielummin ryhmässä tekkee ku yksin!” Ha15

”Yks semmonen asia, missä mä oon huomannu, että mä oon niinko hyvä, on noissa ryhmissä. Mää niinku uskallan olla oma ihteni ja niinku avata suuni. Omaohjaaja sano, että semmosen asian, mitä mä en oikeestaan ollu huomannu itessäni, että mulla on joku semmonen lahjakkuus ymmärtää jotain tommosta ryhmätoimintaa.” Ha 23/2

”Että joku on ossaa vähän sillä lailla kuunnella, minkälaisia toiset siinä ryhmässä on. Ja sitä kauttahan sitä sitten oppii tietämään ja tuntemaan toisen.” Ha20

Työkykyvalmentajat arvioivat napakan yksilökeskusteluissa tapahtuvan puuttumisen keskeiseksi keinoksi saattaa nuori näkemään oman toimintansa haitallisuus itselle ja ryhmälle. Keskustelut kohdistuvat siihen, minkälaisena nuoren käyttäytyminen näyttäytyy työelämän näkökulmasta.

”Semmonen aika napakka puuttuminen. Me ollaan heti alettu keskustelemaan ja katottu, että miten meil on menny. Ihan vaikka niin lyhyestä kuin tämä päivä ja eilinen päivä. Sitte pikkuhiljaa on riittänyt, että katotaan, miten on menny se viikko. Aika paljon olen käyttänyt semmosta esimerkkiä, että jos mä oisin nyt palkkaamassa sua töihin, niin minkälainen työntekijä olisit. Tämän yhden kaverin kohdalla, joka oli paljon

pois, se kolahti. Hän sano, että ei siun kannattas häntä palkata, ko ei hän tuu paikalle.” H16

”Teen ihan yksilötyötä ja otan omaohjaajana haltuun tän prosessin ja lähetään selvittämään. Mää nyt tunnen sitä ihmistä, mää tutustun siihen ihmiseen aivan eri lailla ja sitte käytän tätä omaa ammattitaitoani näitten havaintojen ja kokemusten perusteella, että mikä on jotenki semmonen merkittävä kipukohta siinä sen ihmisen kohalla. Miksi hän ei oo virittyny? Kieltämisen vaihe vaan jatkuu ja tämmönen pehmitys, että haetaan käyttäytymiselle, toimintatavoille muutoksia. Justiin tänä aamunakin tuossa yks tämmönen juntturamies sano, että ihan yläasteesta asti on hänen myöhästely, poissaolokäyttäytyminen jatkunu. Sitte ratkasukeskeistä keskusteluahan ruvettiin käymään, että miks se on näin. Nuori väitti sen olevan hänen tyhmyyttään. Sanoin, että jännä kun sinulla on tommonen pistemäinen täsmätyhmyys siinä maanantai-aamussa, että kauankohan siinä asustellee tämmönen tyhmyys. Lähin sitä hänen määritelmäänsä sitten tutkimaan. Siittä se lähti etenemään.” H15

Ammattilaisten työtä helpottaa se, jos heillä on ollut mahdollisuus tutustua PURA-kuntoutukseen osallistuviin nuoriin työpajalla jo ennen kuntoutuksen käynnistymistä, koska se mahdollistaa luottamussuhteiden rakentamisen ammattilaisen ja nuoren välillä. Luottavaisuus toista kohtaan perustuu tuttuuteen, samuuteen tai asiantuntemukseen ja siihen, että yksilöt tietävät, mitä odottaa vuorovaikutustilanteissa. Tällainen niin kutsuttu ”annettu” luottamus kohdistuu entuudestaan tunnettuun henkilöön tai tuttuun luottamusketjuun kuuluviin henkilöihin. (Seligman 2000, 47; Ilmonen ja Jokinen 2002, 92.) Edellä esitetyssä aineistositaatissa käytyä omaohjaajan tekemää nuoren käyttäytymisen puheeksiottamista edistää nuoren ja ammattilaisen välinen annettu luottamus, joka kytkeytyy nuoren aiempiin kokemuksiin työpajalla työskentelevien ammattilaisten aikeista ja toiminnan intresseistä. Ammattilaiset arvioivatkin työkykyvalmentajan työotteessa erityisen tärkeiksi asioiksi jämäkkyyden, johdonmukaisuuden ja tiiviin ohjauksen, joka toistuu samanlaisena tilanteesta toiseen. Toiminnallaan ammattilaiset osoittavat nuorille, että heillä on halu auttaa nuoria muutoksessa.

”Semmonen jämäkkä, hyvällä tavalla jämäkkä toiminta, tukee näitä nuoria. Mä oon pitäny nää työjärjestykset, jotka annan ihan joka ikinen perjantai niin, että se ihan paperilla lukkee, että millon nuoren pittää tulla ja millon pittää mennä.” H16

”Semmonen hyväksyvä, oikeita asioita hyväksy sillä lailla, että osotetaan, että he on hyviä tyyppejä, mutta heijän tekemisessä on tämmöstä moitittavvaa. Korjatkaapa tapanne ja olokaapa aikuisia. Ihan jatkuva puuttuminen ja ohjaaminen ja ojentaminen. Joka paikassa! Ryhmissä, liikunnassa, yksilökeskusteluissa, niinku kaikessa. Se on johdonmukasta. Se on ihan oikeasti semmonen aito suhde ja semmonen niinkö, että aidosti haluaa. Halu tuota saaja tämmönen muutos aikaseksi. Niin se puhuttelee näitä nuoria.” H15

Monia epäonnistumisia kohdanneille nuorille muodostuvat tärkeäksi ne ammattilaisuhteet, joissa he voivat kokea luottavansa ammattilaisiin ja heidän haluunsa toimia nuoren parhaaksi.

Suhteen luottamuksellisuutta korostavat ammattilaisten vaitiolovelvollisuus ja nuoren asioiden hoitaminen häneltä saadun luvan varassa.

”Jelppiverkosta (nuorten aktivointipalvelu) on ollu aika paljon apua. Etten ois välttämättä kertaakaan jatkanu sitä koulua, jos ei niitä ois ollu kuvioissa. Kannusti aika paljon ja autto kaikennäkösissä asioissa ja selvitettiin kaikkia asioita niitten kanssa. Niistä on ollu kyllä apua – – Ja niille on pystyny puhumaan kaikennäköstä ja pystyny murheitaki puhumaan ja muuta, että on siinäki mielessä apua. Niille on jotenki nii helppo puhua, kun tietää, että niillä on se vaitiolovelvollisuus. Eipähän leviä ainaakaan sitte. Ja justiisa, jos ne haluaa sitte jolleki siitä kertoa ja jonkun työkaverin kanssa siitä keskustelee ja muuta, niin kysyy just ehkä luvan. Siinäki on pari semmosta henkilöö, kenen kanssa mää pystyn puhuu. Hän monesti kysy, että saako näistä keskustella kahestaan niistä asioista. Jos ei yks oo paikalla, niin löytyy sieltä sitte toisia henkilöitä.” Ha30

Nuorille aiemmin kertyneet myönteiset kokemukset edistävät luottamussuhteiden syntymistä. Työpajalla työskentelevät ammattilaiset tunnistavat edustavansa nuorille työpajan yhteisöä ja sen kautta ammattilaisten jatkumoa. Se edistää avointa ja rehellistä vuorovaikutusta nuorten ja ammattilaisten välillä.

”Sen kautta tulee tutuksi, kun fyysisesti nähdään. On helppo ja luonnollinen jatkumo. Merkittävää nuorille on se, että tuttuus on työpajojen kautta. Ei tarvitse enää salata mitään, voi tulla haavoittuvaisena, eikä taas tarvitse selittää uudelleen uudelle ihmiselle. Kun kysyn jotain, nuoren on helppo vastata, kun mieltää minut työpajagenreen kuuluvaksi.” H19

Vajaakuntoisten nuorten tiedetään hakevan apua muualta kuin ammattilaisilta (Pham ym. 2014, 237). Luottamuksen yleistymisen annetusta luottamuksesta niin kutsutuksi humanistiseksi luottamukseksi auttaa viranomaisia kohtaan helposti oppositioon asettuvia nuoria toimimaan ammattilaisten kanssa riippumatta siitä, etteivät nuoret tunne heitä henkilökohtaisesti (ks. Ilmonen ja Jokinen 2002, 13–14). Ammattilaiset arvioivat luottamussuhteiden rakentumisen ja toiminnan jatkuvuuden kannalta tärkeäksi sen, että samat ammattilaiset olisivat nuoren tukena koko kuntoutuksen ajan. Sosiaalialalla työntekijöiden suuri vaihtuvuus huolestuttaa, vaikka toisaalta tunnistetaan myös se, että työntekijän vaihtuminen voi koitua myös asiakkaan hyödyksi, mikäli asiakassuhde ei syystä tai toisesta toiminut (mm. Sinko ja Muuronen 2013).

”Ohjaajat ei saa kauheesti vaihtua nuorille – – Ja sitten on oltava saman suuntasta ohjaamista, ettei se hajoa. Ja vaikka ihmiset vaihtuu, niin se pysyy linjassa. Se on minusta aika kaiken a ja o.” H15

Ammattilaiset arvioivat nuorten jääneen ”jumiin” käsityksiinsä siitä, että asiat eivät heidän kohdallaan kerta kaikkiaan etene. Käsityksestä on muodostunut osa nuoren tarinaa. Ammattilaisten tehtävänä on auttaa nuorta katkaisemaan jämähtänyt tilanne ja muuttamaan tarinaa.

”Nuori tarttee tosiaan sen tuen. Jossainhan tehhään jotakin tämän tapasta, että laiteetaan, että nuori hakemaan työpaikkaa ja koskaan sitä ei löydy. Tässä alussa aika vahvasti itse mennään edellä ja pedataan nuorelle valamiiksi asioita. Sanotaan nuorelle, että no niin, että nyt siellä odotetaan sun yhteydenottua. Justiinsa se, että jonku kanssa mennään yhdessä. Joku joka on. Sen tunnistaminen, että missä vaiheessa ja kuinka itseensä uskova henkilö on. Se tulee ilmi siinä nuoren ja ohjaajan välisessä kanssakäymisessä jotenki se tieto. Se sieltä jäsenyy se nuoren historia, että se on jotenki loogisesti etenee se tarina. Jos siellä joku jumi, niin autetaan siitä jumista irti ennen kaikkea. On jotenki ymmärrettävä ja tajuttava sitä tilannetta, missä ympäristössä tällöinen ihminen voisi onnistua. Jotenki myös ne ihte sen tietää, minkälainen sen työympäristön täytyy olla.” H14

Yksilöohjaukseen liittyvät keskustelut tarjoavat ammattilaiselle mahdollisuuden rakentaa kokonaisvaltainen käsitys nuoresta ja hänen tilanteestaan. Vasta sitten ammattilaiselle syntyy edellytykset tukea nuorta tarpeiden mukaisesti.

Pieniä realistisia tavoitteita ja jatkuvaa arviointia

Tavoitteiden asettaminen käynnistetään jo PURA-kuntoutuksen alkumetreillä. Ammattilaiset kuvaavat nuorten asettamien tavoitteiden olevan varsin mittavia nuoren tilanteeseen nähden. Nuoret hahmottavat heikosti omat resurssinsa ja edellytyksensä saavuttaa mittavia tavoitteita.

”(Nuorilla) oli vaan joku semmonen ihan tosi iso jättitavote, että löydän työpaikan tai lähden opiskelemaan, mutta ei ollu sillei ehkä totuttu ajattelemaan, että asettelitellen niitä pienempiä tavoitteita kohti sitä isoa tavoitetta. Jotenkin olen nähny sen toimivaks, että ko ne on hoksinu sen semmosen tavoiteajattelun ja sen että se ei oo pakko olla heti semmonen jättitavote, vaan että ne kaikki vie kohti semmosta isoa tavoitetta.” H16

”On tämmöstä niin sanottua suuriluuloisuutta. Kateltiin heti, että tuosahan kysytään ihan työntekijöitä ja tuolla on semmosta, että ilman koulutusta pystyy menemään vaikka kesätöihin ja pääsee (nuori) näyttämään. Mutta että eipä siitä (nuoresta) sitten löytynykään aineksia, että rupes tulee myöhästymisiä. Tuota itsetuntemusta ei sitten ollu, vaan oli tällöinen suuriluuloisuus, joka kuihtu kasaan.” H15

Ammattilaiset arvioivat suunnitelmalliseen osatavoitteiden asettamiseen ja niiden jatkuvaan seurantaan perustuvan tekemisen keskeiseksi kuntoutumista edistäväksi tekijäksi. Työkykyvalmentajat opettavat nuorille ”tavoiteajattelun”, jossa suurta tavoitetta kohti edetään asettamalla pieniä tavoitteita ikään kuin askel kerrallaan. Ammattilaisten mukaan tavoitteellinen ajattelu ei ole nuorille tuttua.

Nuoret oppivat tavoitteellista ajattelua arvioinnin ja palautteen antamisen keinoin. Arvioinnin tulee olla jatkuvaa ja monipuolista. Nuorta tulee haastaa arvioimaan itseään. Hänen on saatava palautetta muiltakin työpajassa työskenteleviltä kuin vain työkykyvalmentajalta. Samalla nuori oppii työelämän sääntöjä.

”Jatkuvasti semmosta arviointia ja palautetta ihan koko ajan. Ihan joka ohjauskerralla niihin asioihin täytyy palata ja miettiä. Ja sitten tämmönen tavoitteellinen ajatusta. Sen huomaa, ettei oo hirviän tuttu ollu varmaan oikeen kenellekään näistä nuorista – – Ja se on ihan äärettömän suuressa roolissa monipuolinen arviointi, että asiakas ite itteään arvioi ja minä täältä ja työvalmentaja ja niitä arvioihin suhteessa ihan perus työelämän sääntöihin, mitä on olemassa.” H16

Työkykyvalmennus keskittyy nuoren ammatillisten tavoitteiden selkeyttämiseen. Työkykyvalmentajan tehtävän on tuoda keskusteluun ammatillisten tavoitteiden realistisuus. Mikäli esimerkiksi nuoren terveydentila käy esteeksi ammatillisen haaveen toteutumiseksi, ammattilaiset arvioivat tarpeelliseksi tuoda asian nuoren tietoisuuteen.

”Realiteetit on pakko tuoda. Mt-ongelmaisella jos on haave lähihoitajan ammattista niin pitää tuoda ne reunaehdot esiin, mitä ammatti vaatii ja oma jaksaminen siinä. Realismi ammatinvalintaan on nuoren omaksi parhaaksi. Osoittaa hänelle, että voimat ei riitä ja ei voi päästä koulutukseen, kun tarvitaan todistus terveydentilasta.” H10

Nuoret ovat tunnistaneeet aiemmista kouluttautumisyrytyksistään puuttuneen realismia, koska eivät ole saaneet tukea sen pohtimiseen, mikä vaihtoehto olisi heille sopivin. PURA-kuntoutuksen työkykyvalmennus saa nuorilta kiitosta siitä, että siinä nuoren jaksamista ja kiinnostuksen kohteita todella punnitaan. Muutkin vaihtoehdot kuin vain kouluttautuminen otetaan huomioon valintoja tehtäessä.

”Aiemmin on vaan mietitty, että mee vaan johonki kouluun. Sitte niinkö katottu joku koulupaikka. Mennee sitte sinne, alottaa sen koulun, on siellä sen kuukauan ja sitte on sillei ’joo en mä jaksan’. Nyt on oikeesti mietitty sitä, mikä ois oikeesti semmonen, mikä ois realistinen ja todellinen, missä niinkö jaksaa ja haluaa olla. Ja jos se ei oo se koulu, niin sitte muita vaihtoehtoja niinku työkokeilua jatkaa tai jotain tämmöstä. Niinkö käydään niitä ihan realistisesti läpi.” Ha25/2

Osa nuorista ei pysty nimeämään tai halua nimetä työkykyvalmennukselle työelämään siirtymiseen liittyviä tavoitteita. Päihdekuntoutuksen 12 askelen ohjelman mukaisesti he pyrkivät selviytymään ”päivä kerrallaan”.

”Joku nuori on sanonu, ettei yhtään aattele tätä päivää pitemmälle tai ’en aattele ko huomisen tai aattelenko sitäkään’. Se on se tavote sitten ehkä että tässä elellään nyt tällä lailla ja katotaan huomina mitä se tuo tullessaan. Ja aina laitetaan ne (tavoitteeksi)! Vaikka se on se tavote sitten, että tulen joka päivä.” H9b

Työkykyvalmentajat korostavat, että nuoren julkilausumia tavoitteita kunnioitetaan. Tavoitteiden asettamisen jälkeen ryhdytään yhdessä nuoren kanssa suunnittelemaan selkeää etenemistä tavoitteiden saavuttamiseksi.

”Keskustelun jälkeen hirveen selkeet systeemit tein, että ku neljä viikkoa hän käy tässä myöhästymättä ja ilman luvattomia poissaoloja niin silloin naksahda se kynys, että mä saattelen tänne työharjoitteluun.” H14

”Sitten on ihan siinä ohjauksessa katottu, että miten mennään tavoitteessa. Hän on varsinkin semmonen ihminen, että tykkää siitä, että on raamitettu ja että on jollakin tavalla tavoitteita.” H9b

Nuoret tunnistavat tarvitsevänsä tukea tavoitteiden saavuttamiseen. Asiat etenevät, kunhan nuori saa tukea ja kannustusta asioiden hoitamisessa. Selkeät päivä- ja viikkosuunnitelmat auttavat nuorta hahmottamaan, mitä häneltä milloinkin odotetaan. Nuoret liittyvät tämän itsetuntoon ja itsetuntemukseen.

”Ja kun tiesi kaikki nuo esim justissa, että maanantaina on ruuan jälkeen se palaveri tuolla ja tietää varsinkin puuosaston puolella ku mä aika lailla aamulla meen, että mä tiiän prikulleen, mitä mä alan tekemään.” Ha10

”Sen on aloitteellisuuden puutetta, itsetunnon puute. Tarvitaan joku laittamaan asiat tapahtumaan. Aiemmin mielenterveysohjaajat kannusti ja sitten sano yleensä, että kyllä sä osaat tämän homman. Sit kun sen homman oli tehny ja siinä oli onnistunu, niin tuli semmonen itsevarmempi olo, et ei se ollukaan tän vaikeampaa – – Nostais vähän itsetuntoa ja arvostusta itseään kohtaan, että asioista voi oppia ja onnistua.” Ha3

Aiemmin kuvatut (ks. s. 64) epäonnistumiset koulutuksen ja työn kentillä ovat murentaneet nuorten itsetuntoa ja -luottamusta. Nuoret odottavat kuntoutuksen vahvistavan heidän itsetuntoaan. He janoavat onnistumisen kokemuksia.

Nuoret kyseenalaistavat itseohjautuvuuden vaatimuksen omalla kohdallaan vedoten siihen, että on kovin vaikea päästä mukaan asioihin, joista ei tiedä ennalta mitään. Koulutusjärjestelmän nuoriin kohdistamat ja nuorten odotukset eivät kohtaa, minkä seurauksena nuoren on helppo kadottaa motivaationsa.

”Itseohjautuva opiskelu ei tue asiakasta. Vaikea päästä mukaan, kun ei vielä tiedä asiasta mitään. Kun meni kouluun ensimmäisenä päivänä, oli tietty oletamus siitä, minkälaista se tulis olemaan, mutta sitten, kun luuli, että ensimmäisenä päivänä sanotaan, mitä ne on jo käyny ja olis jotenkin joku kirimissysteemi, mutta se oli vaan sitten, että ensimmäisen viikon aikana pistetään vaan itsenäisesti opiskelemaan jotakin, mikä ei periaatteessa liity siihen, mitä tuli opiskelemaan. Vähän meni oletukset lyttyyn. Vähän turha mennä kouluun, jos mä vaan opiskelen itsenäisesti. Mun on turha mennä aamulla niin herätä aikasin, mennä kouluun, olla kaheksan tuntia siellä.” Ha5

Nuorille on kertynyt paljon kokemusta koulutuksen ja toimenpiteiden keskeyttämisestä. Työkykyvalmentajat arvioivat, että nuoret tarvitsevat selkeän etenemissuunnitelman ja tukea sen

toteuttamiseen. Siksi työkykyvalmentajien tehtävänä on tarttua keskeyttämishuonoksi tuottaviin asioihin välittömästi ja etsiä nuorille sopivia jatkopolkuja verkostoyhteistyönä. Sitoutumisen edistämisen kannalta osallistumista uhkaaviin alati vaihtuvien, dynaamisten riskitekijöiden tunnistamiseen tulee panostaa (Welsh ja McGrain 2008, 274).

”Tässä on ollut niitä henkilöitä, jotka on lopetettu sen Avominnan ja senkin puitteissa on lähetty tätä keskustelua käymään, että minkä takia lopettaa ja sitten, että mitä tilalle, kun kuitenkin tarvii joko päihde- tai mielenterveyskuntoutusta siihen tueksi. Sitten ihan tätä uutta hoitoonohjausta ja sitä kautta verkostopalavereita on ollut.” H9

Työkykyvalmennus rakentuu lähtökohtaisesti ajatukselle yhdessä nuoren kanssa toteutettavasta yksilöllisestä suunnitelmasta. Yhdessä työkykyvalmentajan kanssa tekemällä nuori oppii, miten asioita hoidetaan. Samalla yhteistyökumppanit kuulevat sekä ammattilaisen että nuoren näkemyksen asioista, mikä on omiaan rakentamaan luottamuksellisia suhteita ja kuntoutukseen jatkuvuutta.

”Että omaohjaaja ja asiakas yhdessä ottaa puhelinluuria kouraan ja soittaa terapiakeskukseen, että tämmönen tilanne on, että voitteko auttaa. Kun asiakas yhdessä ohjaajan kanssa soittaa, niin siinä tulee jo ikään kuin kaksi näkemystä ja ikään kuin painoarvoa sille asiakkaan asialle. Kyllä nyt sillai kohtuullisesti on sit edennyt yleensä asiat.” H19

Nuorille suunnattuja palveluja on ohjattu viime vuodet toteuttamaan niin kutsutulla yhden luukun -periaatteella. ”Yhdellä luukulla” viitataan siihen, että nuoren tarvitsema tuki tuodaan samaan paikkaan. (Notkola ym. 2013.) PURA-hankkeen kohderyhmänä olevien nuorten monitahoiset palvelutarpeet tuovat hyvin esiin sen, että yhden luukun -periaate on kaunis, mutta sen toteuttaminen käytännössä melkoinen haaste: miten tuoda kaikki marginalisoitujen nuorten palvelutarpeisiin vastaavat palvelut samaan toimipisteeseen?

Työkykyvalmentajat ovat ratkaisseet haasteen kehittämällä toimintamallin, jossa ammattilainen auttaa nuorta pääsemään hänen kulloinkin tarvitsemansa palvelun piiriin. Verkostoyhteistyö nouseekin PURA-kuntoutuksen toimintamallissa avainasemaan. Ammattilaisten mukaan nuoret eivät kuitenkaan ole kovin alttiita kantamaan omaa vastuutaan asioiden edistamisestä.

”Jotenki aika paljon huomaa yksilöohjauksessa menevän aikaa siihen nuoren muistamattomuuden korjaamiseen tai siihen vastuuttamiseen, että ite hoitaa niitä omia asioita, ettei vaan nuori sano, että ’en muistanu’ ja ’unohin’. Niissäkin joskus tuntuu, että voi että kun mä jonkun tietäsin sieltä verkostosta ja voisinkin kysyä, että onko tämmöstä ollut ennenki ja vai onko tää joku uus juttu.” H16

Ammattilaiset tunnistavat nuorten välttelevän omaa vastuutaan vetoamalla muun muassa muistamattomuuteen ja unohtamiseen. Tiivis verkostoyhteistyö saattaisi laajentaa ammattilaisten ymmärrystä nuoren toimintakykyyn vaikuttavista tekijöistä pidemmältä ajalta ja eri-

laisista tilanteista selviytymisessä. Löytyisikö verkostoista entistä suurempi ymmärrys nuorten toimintaan?

Kohti työelämää

Työkykyvalmentajat käyttävät omia verkostojaan löytääkseen nuorille sopivia työharjoittelu- paikkoja. Työn ja työympäristön pitäisi olla sellaisia, joissa PURA-kuntoutuksen kohderyhmän nuoret voisivat saada onnistumisen kokemuksia.

”Mun toinen jalka on kumminkin ollu tuolla työelämässä. Tiedän, että tuossa on yks oikein huippu paikka näille valmentautujille. Yks nuori on taas sinne pedattu. Sanoinkin sinne työpaikalle, että teillä on niin hieno yhteisö. Se soveltuu tämmösille aroille, ujoille nuorille ihmisille. Ne siellä työpaikassa suorastaan rakastaa näitä nuoria. Siinä paikassa työpaikassa silleen hyvällä lailla jyllää ne emohormonit. Se on semmonen ikään kuin syli, jota vailla ne nuoret on kaikki olleet, jossain vaiheessa elämää. Kukaan ei näistä oo tullu tämmösestä oikein hyvästä tasapainosesta kodista, että siellä on jotaki aina.” H14

Hankkimalla nuorille työharjoittelu- ja kokeilujaksoja nuorten itsetuntoa tukeviksi tuntemistaan työyhteisöistä, työkykyvalmentajat voivat ratkaisevasti vaikuttaa nuorille kertyviin kokemuksiin työelämästä. ”Ulkopuolisen työharjoittelun” avulla nuori voi osoittaa olevansa työkykyinen ja kasvattaa intoa opiskeluun.

”Ollaan hankittu tähän opiskeluintoa tämän harjoittelun aikana. Pakkohan se nyt joku ammatti on saada alle. Ohjaaja (työkykyvalmentaja) on auttanut just ton opiskelupaikan ehtimisessä ja työkokemusta on kyllä tullu. Sitä ollaan hommia tehty mukavasti. Justiin tää uuden ulkosen harjoittelupaikan sain.” Ha2

”Kokemusta niistä ulkopuolisista työharjoittelusta justissa, mitä siinä loppupuolella on, niin pystyy sitte työpaikalle, ku hakee niin sanomaan sinne, että ’hei mä oon ollu tämmösessä’, että oon niinku työkykyinen ja pystyn olemaan siellä.” Ha 9/2

Työharjoittelun avulla nuoret pääsevät kosketuksiin työelämän kanssa. Rohkeuden ja uskon itseen kasvaessa nuorten aktiivisuus lisääntyvät. Jotkut nuorista kertovat, että ilman työkykyvalmennuksen tarjoamaa työharjoittelua he tuskin olisivat löytäneet intoa opiskeluun.

”Sitä tunnistaa itsensä valmiimmaksi ja rohkeammaksi. Ryhmä ja työt asiakkaiden kanssa ovat totutanneet olemaan outojen ihmisten kanssa. Rohkeus on kasvanu – – Ehkä mä nyt niinku tommosiin uusiin tilanteisiin uskallan mennä vähän paremmin.” Ha4

”Kuulin, että siellä ehitään harjoittelijoita. Sitte sai vihdoin ittensä sinne ja käytyä kysymässä, että vissiin harjoittelijoita ehitte. Ei kai siinä ollu ku vähä rohkeuden keräämistä ja sitä sitte omaohjaajan kanssa käytiin kans läpi.” Ha2

”Työharjottelussa se jotenkin vaan tuli, että mä haluan merkonomiksi opiskella. Jos en mä ois ollu työharjottelussa, niin en mä ois varmaan lähteny kouluun tai löytäny sitä oma alaa.” Ha19/2

Kuntoutuminen perustuu oppimiseen, jossa olennaista on minäpystyvyys (Bandura 2006). Minäpystyvyydellä tarkoitetaan sitä, mitä yksilö ajattelee edellytyksistään oppia. Sen ymmärretään kehittyvän sinnikkäällä ponnistelulla. Luottamuksen lisääntyminen omaan pystyvyyteen rohkaisee nuorta tarttumaan omaa suorituskyykyä venyttäviin suorituksiin epäonnistumisen mahdollisuudesta välittämättä (Hakkarainen 2017, 48.) Työkykyvalmentajat työskentelevät auttaakseen nuorta kehittämään minäpystyvyyttä varmistamalla työkykyvalmennuksen tapahtuvan nuorta rohkaisevissa työympäristöissä, joissa nuoren innostus työtä, koulutusta ja oppimista kohtaan kasvavat.

4.9 Analyysin keskeiset tulokset

Edelle esitetty analyysi kohdistui päihdeongelmaisten nuorten ammatilliseen kuntoutukseen sitoutumiseen liittyviin tekijöihin PURA-kuntoutuksessa. Vuorovaikutuksen sosiologiaan nojaavassa analyysissä tutkimusaineistosta etsittiin sitä, minkälaisen tekijöiden kuntoutuksen toimijat ymmärtävät edistävän ja ehkäisevän kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamista ja miten toimijat näkemyksiään perustelevat. Lisäksi analysoitiin sitä, mitkä toiminnan perustelut edistävät nuorten sitoutumista kuntoutukseen ja minkälaiset muutokset toimijoiden ajattelussa edistävät nuorten sitoutumista edistävien perustelujen löytämistä kehittämis- ja tutkimushankkeen edetessä. Analyysi kohdistettiin erikseen työkykyarviontiin, päihdekuntoutukseen ja työkykyvalmennukseen.

4.9.1 Kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamista edistävät ja ehkäisevät tekijät

Työhönvalmennukseen osallistuvien nuorten päihdeongelmien tunnistamiseen liittyy monia tunnistamista hankaloittavia tekijöitä. Päihdeongelmien kirjo on laaja. Pitkään jatkunut päihdeiden sekakäyttö voi johtaa tilanteeseen, jossa nuori on toimintakykyisimmillään päihteisissä sopivasti annosteltuna. Päihdeongelmaan tunnistamiseen liittyy epäselvyyttä siitä, minkälainen päihdeidenkäytön määrä ja intensiteetti johtavat tilanteeseen, joka on tunnistettavissa päihdehäiriöksi tai -riippuvuudeksi. Päihdekuntoutuksen ammattilaisten mukaan päihdeongelmaisen ympäristö tunnistaa päihdeidenkäytön ongelmat aiemmin kuin päihdeongelmainen itse. Jotta päihdeongelmaa päästään käsittelemään, päihdeongelmaista on tuettava päihdeidenkäytön lopettamiseen ja autettava häntä tunnistamaan päihdeidenkäyttöön liittyvät haitat (Arramies ja Hakkarainen 2013).

Kuntoutukseen osallistuvat nuoret elävät useiden vuosien aikana muodostuneessa ongelmien vyyhdissä. Kokeneen ammattilaisenkin on vaikeaa määritellä, mitkä ongelmista ovat syitä ja mitkä seurauksia. Nuoret tunnistavat oman jaksamattomuutensa ja motivaation puutteen, mutta eivät pohdi niiden taustalla olevia arkiseen elämänhallintaan liittyviä tekijöitä, kuten päihdeidenkäyttöä. Päihdeongelmaisen ihmisen osallistuminen päihdekuntoutukseen on kuitenkin kuntoutuksen onnistumisen kannalta ratkaiseva asia. (Rapp 2006, 227.) Päihdekuntou-

tuksen keskeiseksi haasteeksi muodostuukin se, miten saada päihdeongelmainen nuori osallistumaan päihdeongelman ratkaisemiseen.

Ammattilaiset arvioivat päihdeongelmien olevan keskeinen tekijä nuoren toiminta- ja työkyvyn puutteisiin. Päihteidenkäytön lopettamisen ei kuitenkaan nähdä yksin ratkaisevan nuoren toiminta- ja työkykyyn liittyviä haasteita. Päihteidenkäytön lopettamisen lisäksi nuori tarvitsee tukea arkisten asioiden hoitamisen opetteluun sekä asumiseen ja toimeentuloon liittyviin asioihin. Ammattilaisten mukaan nuori voikin hyötyä PURA-kuntoutuksesta, vaikka hän ei saisikaan päihteidenkäyttöään hallintaan kuntoutuksen aikana. Nuoren elämänhallinta lisääntyy, kun nuori oppii huolehtimaan arkisista asioista ja hänen elämänrytminsä normalisoituu. Tämä lisää nuoren edellytyksiä keskittyä päihdeongelman ratkomiseen. Työllistymistä edistävät toimenpiteet edistävät päihdekuntoutuksen tavoitteiden saavuttamista (Svikis ym. 2012).

Päihdeongelmaisten keskeisen avun tarpeen tiedetään liittyvän heidän kykyynsä ratkaista ongelmia. Päihdekuntoutukseen on kaivattu ammatillista ja päihdekuntoutusta integroivaa kuntoutusmallia, jossa kohdataan asiakkaan lääkinnälliset, sosiaaliset, psykologiset, ammatilliset, oikeudelliset, taloudelliset ja spirituaaliset tarpeet kokonaisvaltaisesti. Jotta kokonaisvaltaisen päihdekuntoutuksen malli voisi toimia tehokkaasti, kaikki päihdeongelmallisille tarjotut palvelut tulisi tarjota yhteistoiminnallisesti. (Platt 1995; Young 2000.) *Asiakaskeskeisiä ammatillisia toimenpiteitä, joilla tuetaan päihdeongelmaisen kykyä laaja-alaisen ongelmanratkaisuun, ei kuitenkaan juuri ole tarjolla. PURA-kuntoutus tarjoaa mallin nuorten varhaisvaiheen kuntoutukselle. Sen tarkoituksena on saada syrjäytyneet nuoret palvelujen piiriin, jotta nuoren elämään liittyvää ongelmien vyyhtiä voidaan tutkia yhdessä nuorten, kuntoutuksen moniammatillisen työryhmän ja ammatillisen palveluverkoston toimijoiden kanssa ja etsiä parhaita yksilöllisiä ratkaisuja nuoren ongelmiin.*

Päihdekuntoutumisen keskeisenä esteenä pidetään sitä, miten päihdeongelmaisiin yleisesti suhtaudutaan asiakkaina ja työntekijöinä. Ympäristön suhtautumisen on osoitettu poikkeavan päihdeongelmaisten ihmisten kohdalla siitä, miten yleensä vajaakuntoisiin henkilöihin suhtaudutaan, vaikka päihdeongelmiin liittyvät toiminta- ja työkyvyn puutteet saattavat näyttäytyä varsin samanlaisena kuin esimerkiksi mielenterveyden tai neuropsykologisten häiriöiden takia vajaakuntoisen ihmisen. Päihdeongelmaista ihmistä ei tueta hänen vaikeuksissaan sitoutua työhön, keskittyä ja toimia järjestelmällisesti ja sinnikkäästi työssä, saattaa työ loppuun ja käsitellä työssä ilmenevää stressiä samoin kuin tuetaan muista syistä vajaakuntoisia. (Walls ym. 2009.) *PURA-kuntoutukseen osallistuvien nuorten toiminta- ja työkykyä pyritään tukemaan yhdenvertaisesti riippumatta siitä, tunnistetaanko nuoren työ- ja toimintakyvyn puutteiden johduvan ensisijaisesti päihteidenkäyttöön liittyvistä tai muista ongelmista.*

Analyysi nostaa esiin palvelujärjestelmään liittyviä tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, saako nuori tarvitsemaansa apua päihdeongelmaansa. PURA-kuntoutuksen aikana havaittuun nuoren tarpeeseen saada laitospalveluita ei välttämättä pystytä vastaamaan, mikäli nuori ei saa laitoshoidon maksusitoumusta tai laitoshoidon ei ole tarpeen hetkellä saatavissa. Hoidon oikea-aikaisuuteen ja hoidon heikon saatavuuden tiedetäänkin olevan keskeisiä päihdeongelmien hoidon esteitä (Rapp 2006).

Ammattilaiset arvioivat kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamisen edellyttävän sitä, että nuorella on pyrkimys säännölliseen osallistumiseen. Asiakkaan aktiivinen osallistuminen arjen taitojen hallintaa parantavaan valmennukseen liittyy päihdehoidossa saavutettuihin myönteisiin tuloksiin (Rapp 2006; Forsys ym. 2007). Ammattilaisten ymmärtävä asenne sen suhteen, että nuori ei välttämättä hyvistä aikeistaan huolimatta heti kykene täysin säännölliseen osallistumiseen ja hän tarvitsee tukea toimintansa ohjaukseen, tukee nuoria kuntoutuksen alkuvaiheessa. Keskeistä kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamisen kannalta on se, että PURA-kuntoutukseen ohjatun nuoren sosiaalinen toimintakyky ja (mielen)terveys riittävät kuntoutukseen osallistumiseen. PURA-kuntoutus ei pysty tarjoamaan nuorille jatkuvasti läsnäolevaa yksilötukea, eikä auttamaan nuoria, joiden perussairaudet ovat hoitamatta.

Ammatillinen kuntoutus on osa yhteiskunnallista päämäärärationaalista palvelujärjestelmää, jolla pyritään edistämään kansalaisten työ- ja toimintakykyä. Päämäärärationaalista toimintaa motivoi prosessin lopputulos ja sen tuottamat kuntoutustavoitteiden saavuttamiseen ja toivotun kuntoutustuloksen aikaansaamiseen vaikuttavat monet muuttujat. (Harra 2005; 2014.) Analyysi osoittaa, miten kuntoutukseen osallistuvien nuorten eletty elämä, elämän olosuhteet, kuntoutuksen ja arjen ympäristötekijät, toimijoiden toiveet, suunnitelmat, tahtotila, kiinnostus, toiminnan eri elementtien muutokseen vaikuttavien tekijöiden tuttuus ja vieraus sekä kuntoutuksen ja sitä laajempi yhteiskunnallinen toimintaympäristö vaikuttavat nuoren edellytyksiin saavuttaa kuntoutuksen tavoitteita. Kuntoutuksen vaiheittain etenevä, ajallisesti määritelty prosessi asettaa nuoret kuitenkin vastamaan kuntoutuksen tavoitteisiin määräajassa (ks. Järvikoski ja Härkäpää 1995; Kettunen ym. 2002). Ammattilaiset arvioivat ajallisesti tarkkaan rajatun ja järjestelmälähtöisen kuntoutuksen sovittamisen yhteen nuoren yksilöllisten, sosiaalisissa suhteissa rakentuvien kuntoutumisen prosessien kanssa olevan erityisen haasteellista nuorten kohdalla, joiden ongelmat ovat pitkään jatkuneita ja kasautuneita.

Heikko motivaatio muodostuu nuorten haastattelujen kovaksi ytimeksi. Nuoret arvioivat kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamisen käyvän mahdolliseksi, jos he vain motivoituisivat, innostuisivat ja löytäisivät jonkin itselleen merkityksellisen koulutuksen tai työn. Useat tutkimukset ovat osoittaneet alhaisen motivaation heikentävän sitoutumista (Welsh ja McGrain 2008, 272). Keskeinen nuorten ongelma on innostumisen loppaaminen kesken matkaa. Innostuminen liittyy inspiraatioon ja inspiroitumiseen, jonka määritellään olevan himonkaltaisen halu (engl. *desire* tai *craving*), joka iskee sieluun itsen ulkopuolelta. Inspiraatio jää rationaalisen ajattelun ja haluamisen välimaastoon. Inspiraation tunnistaessaan ihminen ryhtyy toimimaan sen tuoman luottamuksen ja haluamisen varassa. (Paananen 2016.) Muun muassa neuropsykologiassa ja kulttuurintutkimuksessa päihdeongelmia selitetään juuri haluun liittyvillä kulttuurisilla ja fysiologisilla tekijöillä (Alasuutari 1992; Berridge ja Winkielman 2003; Kringelbach ja Berridge 2010), joita on hankalaa ohjailta järjellä ja tahdolla. Motivaatio näyttäytyykin riippuvuuden herättämän halun kaltaisena mystisenä asiana, jonka syttymiseen vaikuttavat monet sattumanvaraiset seikat. Ammattilaiset suhtautuvatkin nuorten motivaation herättämiseen prosessina, jossa motivoituminen voi ilmetä milloin tahansa, kun olosuhteet sattuvat olemaan motivoitumiselle suotuisat.

PURA-kuntoutukseen osallistuvat nuoret tunnistavat ulkoisia motivaatiotekijöitä, kuten kuntoutukseen osallistumattomuudesta seuraavat, toimentuloon kohdistuvat sanktiot. Sisäisen

motivaation löytäminen sen sijaan nousee kuntoutuksen keskeiseksi esteeksi. Nuorten monet yritykset osallistua erityisesti koulutuksen saralla ovat epäonnistuneet, mikä on tyypillistä varhain päihteidenkäytön aloittaneilla nuorilla (Fröjd ym. 2009; Berg 2017). Nuorilla on heikko luottamus omiin kykyihinsä onnistua. Kasautuneet ongelmat kutistavat nuoren edellytyksiä valita vapaasti. Kaikenlaiset oman tilanteen parantamiseen tähtäävät yritykset laittavat nuoret paradoksaalisesti vastakkain oman puutteellisuutensa kanssa.

Ihmisen kokemus omasta pystyvyydestään liittyy suoraan hänen kiinnostukseensa osallistua ja asettaa ammatillisia tavoitteita (Bonitz 2010). Nuori saattaa kokea omat kykynsä liian heikoksi ja ongelmien käsittelyn niin vaikeaksi, että passivoituu ja vetäytyy (ks. Kerätär ym. 2014, 500). Päihdeongelmaisten nuorten kohdalla sekä fysiologiset että kulttuuriset tekijät vaikeuttavat päihteidenkäytön lopettamista, mikä on omiaan heikentämään nuorten käsityksiä omista mahdollisuuksistaan onnistua kuntoutuksessa. Analyysi osoittaa työhönvalmennuksen yhteydessä tarjotun päihdekuntoutuksen edistävän nuorten päihteettömyyttä, joka puolestaan edistää nuorten jaksamista, läsnäolemisen edellytyksiä ja sen kautta motivaation syntymistä myös ammatilliseen kuntoutukseen.

Kannatteleva työkyvyn arviointi

Toiminnallinen työkyvyn arviointi tapahtuu moniammatillisena arviointina työpajaympäristössä, mikä mahdollistaa nuoren työkyvyn arvioinnin suhteessa erilaisiin työtehtäviin (ks. Kerätär 2016, 42). Nuoren sisäistä motivaatiota herätellään etsimällä nuorelle työtehtäviä, jotka kiinnostavat häntä (ks. Martela ja Jarenko 2014, 6). Tämä tuottaa edellytykset saada arvioinnissa esiin nuoren työ- ja toimintakyky tilanteissa, jossa nuoren sisäinen motivaatio edistää suoriutumista. Vaikka arvioinnissa pyritään saamaan esiin nuoren työ- ja toimintakykyä jarruttavat, mahdollisesti aiemmin huomiotta jääneet tekijät, ammattilaiset kohdistavat huomionsa erityisesti nuoren vahvuuksiin, pyrkivät nostamaan esiin nuoren kyvykkyyksiä ja kiinnittävät nuoren huomion hänen aiempiin onnistumisiinsa sekä niihin sosiaalisiin ja ammatillisiin verkostoihin, joilta nuoren on mahdollisuus saada tukea. Ammattilaisten käytössä olevat päihteidenkäyttöä, mielenterveyttä, elämäntilannetta ja -laatua arvioivat mittarit toimivat keskustelun tukena ja niiden tuloksia arvioidaan suhteessa arvioinnin kokonaisuuteen.

Nuoret suhtautuvat kiinnostuneesti työ- ja toimintakyvyn arviointiin. Kyvykkyyksiin kohdistuva arviointi auttaa nuoria tunnistamaan omia vahvuuksiaan. Koska nuorten työ- ja toimintakyky on luonteeltaan hyvin vaihtelevaa, arvioinnin on oltava jatkuvaa, jotta työ- ja toimintakyvystä pystytään muodostamaan kokonaiskäsitys. Ammattilaisten mukaan kuntoutuksen alussa tapahtuva työ- ja toimintakyvyn kokonaisvaltainen arviointi tarjoaa nuorille mahdollisuuden arvioida kuntoutumisen edistymistä yhdessä ammattilaisten kanssa myöhemmissä kuntoutuksen vaiheissa. Lisäksi se muistuttaa nuorta niistä vahvuuksista, joita ammattilaiset ovat todenneet hänellä olevan, mikä on tärkeää varsinkin, jos nuoren motivaatio kuntoutukseen uhkaa notkahtaa.

Toiminnallinen työkyvyn arviointi poikkeaa merkittävästi perinteisestä summatiivisesta sairauslähtöisestä työ- ja toimintakyvyn arvioinnista, jonka intressinä on dokumentoida potilasta koskeva tieto etuuksia varten (Kerätär ym. 2014, 495). Arviointi on luonteeltaan monialais-

ta, kannattelevaa työ- ja toimintakyvyn arviointia, joka tukee nuoren työ- ja toimintakykyä ja edistää siten kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamista (Bardy 2000; Känkänen ja Bardy 2013; Kerätär ym. 2014). Moniammatillisuus sekä objektiivisten ja subjektiivisten arviointimenetelmien yhdistäminen työkyvyn arvioinnissa edistää työkyvyn monien ulottuvuuksien huomiointia ja siten arvioinnin osuvuutta. Toimivan moniammatillisen tiimin rakentuminen edellyttää ammattilaisilta halua ja kykyä sovittaa erilaisista ammatillisista arvioinnin lähtökohdistusta nousevia näkökulmia yhteen. (Kerätär 2016, 38.)

Motivoiva päihdekuntoutuksen perusjakso

Päihdekuntoutuksen perusjakson tarkoituksena on herätellä nuoria pohtimaan omaa päihdeidenkäyttöä, sen yhteyttä työ- ja toimintakykyyn sekä havahduttaa nuoret näkemään mahdollisuutensa saada päihdeongelmiin apua. Avominne-infot, jotka kohdistuvat koko työpajalle, toimivat havahduttamisen välineenä. Virittävän päihdevalistuksen tarkoituksena on vaikuttaa kulttuuriseen mielipideilmastoon. Pitkäaikaiset ja laaja-alaiset kulttuuriset interventiot synnyttävät hitaita tietoisuuden ja sivistyksen prosesseja, jotka vaikuttavat päihdeidenkäyttöön. (Soikkeli ym. 2012.)

Infotilaisuuksissa päihdekuntoutuksen ammattilaiset, joilla on oma päihdehistoria ja toipumiskokemus, kertovat päihdeongelman sairausluonteesta ja sen vaikutuksista lähiyhteisöön. Koska valtaosalla PURA-kuntoutukseen osallistuneista nuorista on lähipiirissään päihdeidenkäyttäjiä, nuoret tunnistavat päihdeidenkäyttöön liittyviä sairaita toimintamalleja läheisissään. Nuoren lähipiirin tuottaman kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamista haittaavien tekijöiden, kuten kielteisen ”tuen” tunnistaminen luo edellytykset purkaa näitä tekijöitä kuntoutuksen tieltä (Rapp ym. 2006).

Nuoret arvioivat Avominne-infojen seurauksena pohtineensa päihdeongelmaa ilmiönä. Osa nuorista hyväksyi Minnesota-filosofian käsityksen päihdeongelmasta sairautena ja oli halukkaita hakemaan itselleen apua päihdekuntoutuksen perusjaksolta. Osa päihdeongelmansa tunnistaneista nuorista haki päihdeongelmaan apua A-klinikalta PURA-kuntoutuksen ohessa. Osa nuorista tunnistasi päihdeidenkäytön haitat läheisissään, mutta eivät tunnistaneet omaa päihdeidenkäyttöään ongelmaksi, vaikka ammattilaiset havaitsivat nuorella olevan päihdeongelman.

Myös päihdekuntoutuksessa motivaatio ymmärretään prosessina, jonka edetessä nuori haastuu ongelmiinsa. Näkemyksensä perusteella ammattilaiset pyrkivät ohjaamaan päihdeongelmaiseksi tunnistamiaan nuoria päihdekuntoutukseen, vaikka nuori ei ole siihen lähtökohdaisesti motivoitunut. Ammattilaiset arvioivat päihdeongelman käsittelyn päihdekuntoutuksen perusjaksolla edistävän motivaation heräämistä, kun nuori joutuu yhä uudelleen pohtimaan päihdeidenkäyttöön liittyviä asioita. Nuoren kehityksen viivästyminen saattaa kuitenkin johtaa siihen, että nuorella ei ole riittäviä edellytyksiä päihdekuntoutukseen osallistumiseen ja päihdeongelman ratkaisemiseen.

Päihdekuntoutuksen perusjaksolla käsitellään päihdeistä pidättäytymään pyrkivien nuorten retkahduksia oppimismielessä. Tarkoituksena on opettaa nuoria havaitsemaan päihdeidenkäyttöön liittyviä kielteisiä asioita ja kannustaa nuoria huomaamaan päihdeettömyyteen liit-

tyvät myönteiset seikat. Nuoret arvioivat päihdekuntoutuksen johdosta ymmärtäneensä entistä paremmin päihteidenkäytön aiheuttamat haitat itselleen ja läheisilleen, mikä kannustaa heitä päihdeongelman ratkaisemiseen.

Päihdekuntoutuksessa nuorille opetetaan 12 askeleen ohjelman mukaisia keinoja päihdeettömään elämäntapaan. Nuoret arvioivat erityisesti AA-liikkeen ideologian mukaisen 'päivä kerrallaan' -ajattelun auttavat heitä pidättäytymään päihteistä. Ammattilaiset arvioivat nuorten sen lisäksi hyötyvän siitä, että he voivat olla yhteydessä päihdekuntoutuksen perusjaksosta vastaaviin ammattilaisiin arjessa päihdekuntoutuksen ulkopuolella, mikäli nuoret kokevat tarvitsevansa tukea päihdeettömyyteensä.

Ammattilaiset arvioivat päihdekuntoutuksen edistävän nuorten mahdollisuutta oman tilanteen entistä realistisempaan hahmottamiseen. Päihdehoidon ammattilaiset toimivat nuorille esimerkkeinä siitä, että päihdeongelmat ovat ratkaistavissa ja päihdeettömänä voi elää hyvää elämää. Jatkoryhmän tarkoituksena on tuottaa päihdekuntoutukseen jatkuvuutta. Nuoret oppivat jatkoryhmissä tavan päihdeettömän elämäntavan tukemiseen vertaisryhmien avulla.

Vaikka nuoret hyötyvät keskimäärin ryhmässä tapahtuvasta päihdekuntoutuksesta, joillekin nuorille se voi olla haitallista. Tutkimusten mukaan nuorille päihdekuntoutusta järjestettäessä tulisi sen takia kiinnittää huomiota erityisesti päihteidenkäytön intensiteettiin. (Knudsen 2009.) Päihdekuntoutuksen perusjaksolle osallistuvat PURA-kuntoutuksen nuoret kiinnittävätkin huomiota nuorten päihteidenkäytön erilaisuuteen. Nuoret hahmottavat päihdeongelmaisten keskuudessa olevan sekä alkoholisteja, juoppoja, sekakäyttäjiä että narkomaaneja, jotka ovat päihdekäytön laadun suhteen erilaisia. Ammattilaiset arvioivat päihteidenkäytön erilaisten laatujuhtavan siihen, että nuoret eivät koe hyötyvänsä päihdekuntoutuksen perusjaksosta.

Päihdekuntoutuksen ammattilaiset pyrkivät tapaamaan päihdekuntoutukseen osallistuvien nuorten läheisiä mahdollisuuksien mukaan, koska Minnesota -hoitofilosofiassa päihderiippuvuus ymmärretään "perhesairaudeksi" ja läheiset on otettava siksi mukaan päihderiippuvaisen hoitoprosessiin. Usein läheisissä on myös päihderiippuvaisia, joilla olisi tiedon lisääntynyttä mahdollisuus omaan toipumiseen. Nuoret haluavat kuitenkin harvoin läheisiään mukaan päihdekuntoutukseen, eivätkä vanhemmat juuri osoita halua osallistua.

Pystyvyyskokemuksiin keskittyvä työkykyvalmennus

Työkykyvalmennuksella edistetään nuorten työllistymiskykyä kokonaisvaltaisella työotteella, jossa valmennus kohdistetaan niin nuoren vapaa-ajan toimintaan, nuorten keskuudessa valitsevaan työn tekemisen kulttuuriin kuin tukemaan nuorta onnistumaan työssä ja löytämään motivaation työelämäsiirtymää tukevaan opiskeluun. Työkykyvalmennuksen tarkoituksena on auttaa nuorta tunnistamaan ne ajattelu-, toiminta- ja roolimallit, joiden varassa nuori suhteessa työhön toimii. Kuntoutuksen tavoitteiden saavuttaminen edellyttää, että nuori tunnistaa työhön siirtymistä ehkäisevät toimintamallinsa ja aktivoituu muuttamaan niitä PURA-kuntoutuksen tarjoaman avun varassa.

Nuoret arvioivat keskeisiksi ongelmikseen päivärytmin puuttumisen ja motivoitumisen ongelmat. Ammattilaiset pyrkivät tukemaan nuoria viettämään vapaa-aikansa siten, että nuorilla on edellytyksiä ja voimia osallistua työpajan työskentelyyn. Työkykyvalmennus lähtee nuoren arkisen elämänhallinnan tukemisesta ja ulottuu työpajan ulkopuolelle nuoren vapaa-aikaan. Nuoret tarvitsevat ammattilaisilta suhteellisen paljon tukea elämänhallinnan saavuttamiseen. Nuoret joutuvat tunnustamaan riippuvuutensa ammattilaisista kuntoutukseen osallistumisensa suhteen ja hyväksymään ammattilaisten puuttumisen heidän vapaa-aikaansa. Jatkuva nuorten ammattilaisten tuella tekemä nuoren käyttäytymisen ja toiminnan arviointi sekä ammattilaisten nuoriin kohdistamat odotukset tukevat kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamista, mikäli nuori pystyy kantamaan ainakin jossain määrin vastuuta elämänhallintapyrkimystensä toteuttamisesta.

Työkykyvalmennus koostuu ryhmä- ja yksilövalmennuksesta. Yksilövalmennus tarjoaa ammattilaiselle mahdollisuuden luottamussuhteen rakentamiseen nuoreen. Ryhmävalmennus puolestaan tarjoaa hedelmällisen kentän sen tarkastelemiseen yhdessä nuorten kanssa, miten nuoret ryhmässä toimivat ja mikä on nuorten antaman panos ryhmän tavoitteiden saavuttamisessa. Nuoren tunnistaessa sen, minkälaiset roolit ovat itselle tyypillisiä ja minkälaisia seurauksia erilaisista rooleista on ryhmän toiminnalle ja itselle, hänelle syntyy edellytykset muuttaa omaa käyttäytymistään.

Tavoitteellisuus ja jatkuva monitahoinen arviointi ovat työkykyvalmennuksen keskeisiä kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamista edistäviä elementtejä. Ammattilaiset arvioivat nuorten kaipaavan tukea tavoitteellisen ajattelun oppimiseen ja realististen tavoitteiden asettamiseen hahmottamalla, minkälaisia asioita hänen tulee päämääränsä saavuttaakseen oppia ja hallita.

Tutkimuksen mukaan (Härkäpää ym. 2013) työhönvalmennuksessa on puutteita niin yksilöllisessä ohjauksessa, työllistymisen tukemisessa, jatkosuunnitelmien ja siirtymävaiheiden varmistamisessakin. PURA-kuntoutukseen sisältyvässä työkykyvalmennuksessa nuorten yksilöohjaus on ryhmäohjauksen ohella keskeisessä roolissa. Ohjaus ulottuu työpajan ulkopuolelle, sekä nuoren vapaa-aikaan että työelämään. Työkykyvalmennus kohdistuu nuorten työkyvyn lisäämisen lisäksi heidän työllistymiskykyynsä. Työllistymiskyky viittaa sekä nuoren yksilöllisiin työllistämistä edistäviin kykyihin ja ominaisuuksiin, että hänen olosuhteisiinsa ja ulkopuolisiin tekijöihin, jotka vaikuttavat nuoren työllistymiseen. Niin yksilön henkilökohtaiset ominaisuudet, organisaatiostrategiat kuin yhteiskuntapolitiikatkin vaikuttavat työllistymiskykyyn, joka vastaa mahdollisuuksia saada työtä tai pysyä työssä kulloinkin vallitsevassa työelämätilanteessa. (Kerätär 2016.) Työkykyvalmennuksessa nuoret harjoittelevat työntekoa sekä työpajalla että työpajan ulkopuolisilla työpaikoilla. He saavat yksilöllistä ohjausta työkykyvalmentajilta suunnitellen yhdessä heidän kanssaan ja heidän tukemanaan työllistymiseen liittyviä jatkosuunnitelmia ja toteuttaen niitä. Työkykyvalmentajan keskeistä osaamista on löytää työpajan ulkopuolelta, työpaikoilta sosiaalisia voimavaroja ja valjastaa ne nuorten tukemiseen siirtymävaiheessa. Työkykyvalmentajan tehtävänä on auttaa nuorta pääsemään sellaisiin kontakteihin ja olosuhteisiin, jotka edistävät nuoren minäpystyvyyden kehittymistä suhteessa oppimiseen työelämässä.

Työhönvalmennuksen ammatillisessa osaamisessa on lukuisia elementtejä, joita on vaikeaa, jopa mahdotonta oppia muodollisen eli formaalin oppimisen keinoin kirjoista pönttämällä. Sen sijaan osaaminen perustuu erilaisiin työelämän kulttuurisiin asiantuntijayhteisöihin osallistumisen kautta tapahtuvaan epämuodolliseen, informaaliin oppimiseen. (Ks. Hakkarainen 2017, 48.) Sitä ilmentää työhönvalmennuksen ammattilaisten monipuolinen niin sosiaaliseen toimintakyvyn tukemiseen, hoitoonohjaukseen, sosiaalitukiin kuin työllistymiseenkin liittyvä osaaminen.

4.9.2 Nuorten sitoutumista edistävä toiminta ja sille annetut perustelut

Ammattilaiset havaitsevat nuorilla olevan huomattavia vaikeuksia asettaa kuntoutukselle realistisia, nuoren työ- ja toimintakykyyn nähden saavutettavissa olevia tavoitteita. PURA-kuntoutuksessa tavoitteiden asettaminen tapahtuu nuoren ilmaisemien tavoitteiden varassa, vaikka ne olisivatkin ammatilliselle kuntoutukselle asetettuihin tavoitteisiin nähden pieniä ja arkisia. Nuorelle tavoittelemisen arvoisena näyttäytyvät ja hänelle merkitykselliset tavoitteet edistävät nuoren edellytyksiä sitoutua (ks. Ylimäki 2015, 34).

Nuoren pyrkimys olla säännöllisesti läsnä kuntoutuksessa ja kantaa vastuuta kuntoutukseen osallistumisesta ilmentävät ammattilaisille sitä, kuinka sitoutunut nuori on kuntoutukseen. Ammattilaisten mukaan välitön poissaoloihin ja epäsäännölliseen osallistumiseen puuttuminen puhuttelee nuoria, joilla on lähtökohtainen pyrkimys osallistumiseen. Ammatilaisen aloitteesta tapahtuva pitkäjänteinen ja sinnikäs nuoren käyttäytymistä korjaava toiminta ja keskustelu toimivat nuorelle osoituksena siitä, että ammattilaiset ovat sitoutuneet edistämään nuoren edellytyksiä saavuttaa tavoitteita.

Nuorten edellytykset sitoutua kuntoutukseen rakentuvat luottamussuhteille. Ammatilaiset arvioivat merkitykselliseksi sen, että monet PURA-kuntoutukseen osallistuvista nuorista ovat tulleet heille tutuiksi jo ennen kuntoutuksen alkamista ja työpajaympäristö toimijoineen on tuttu nuorille. Tuttuuden ja samuuden kokeminen on luottamusta edistävä tekijä (Sennett 2004, 237–238). Päihdekuntoutuksen ammattilaiset, joilla on omaa päihdeiden ongelmakäytön historiaa ja ymmärrystä päihdeongelmien vaikutuksista läheissuhteisiin, arvioivat nuorille syntyvän edellytyksiä luottaa ammattilaisten tarjoamaan apuun, koska ammattilaiset ymmärtävät nuorten tilannetta oman kokemuksensa kautta. Ammattilaisten ja nuorten välisissä yksilökeskusteluissa nuorelle syntyy mahdollisuus ymmärtää, että päihdekuntoutuksen perusjakson ryhmässä on muita, joilla on päihdeongelma, mikä edistää päihdekuntoutuksen osallistumista.

PURA-kuntoutuksessa nuorta tuetaan tiedostamaan oma tilanteensa ja siihen liittyvät tarpeet. Nuoria autetaan tunnistamaan muun muassa se, miten vapaa-ajan tapahtumat, päihdeiden käyttö ja oma rooli kuntoutuksen ryhmissä liittyvät kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamiseen. Oman tilanteen tiedostaminen, oman toiminnan ja siihen liittyvien tarpeiden tunnistaminen ja aiemman tietoisuuden kriittinen arviointi eivät kuitenkaan yksin riitä muutokseen sitoutumiseen. Sitoutuminen kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamiseen edellyttämään muutokseen voi tapahtua vasta, kun muutos näyttäytyy nuorelle mielekkäältä, hän ymmärtää ky-

kenevänsä hallitsevansa muutokseen liittyvät asiat ja kokee kykenevänsä tekemään muutoksen (ks. Peltomaa 2005; Ylimäki 2015).

Nuorten kohtaamat monet epäonnistumiset saavat nuoren epäilemään mahdollisuuksiaan saavuttaa kuntoutuksen tavoitteita. Lisäksi kuntoutus tavoitteellisenä ja jatkuvaan työ- ja toimintakyvyn arviointiin orientoituneena toimintana saattaa nuoren yhä uudelleen vastakkain omien puutteellisuksiensa, kuten kouluttautumattomuuden ja siihen liittyvien lukuisten ongelmien kanssa, mikä ei helpota sitoutumisen edellyttämän henkilökohtaisen tavoitteen ja intressin löytämistä.

Toiminnallisessa työkyvyn arvioinnissa nuorta autetaan tunnistamaan omia kyvykkyyksiään sekä nuoren verkostoissa olevaa tukea ja sen nuorelle suomaa mahdollisuuksia. Työkykyvalmennukseen liittyvässä jatkuvassa seurannassa ja arvioinnissa nuori voi tunnistaa vahvuuksiaan ja mahdollisuuksiaan vaikuttaa itse siihen, miten asiat etenevät. Päihdekuntoutuksen ammattilaiset toimivat elävänä esimerkkeinä siitä, miten päihdeongelmia voidaan ratkaista apua hakemalla ja vastaanottamalla yhteisöllisesti. Nuoren syyllisyyttä omasta ahdingostaan pyritään vähentämällä lisäämällä nuorten ymmärrystä päihdeongelman sairausluonteesta ja siitä, että päihdeongelmaiset läheiset voivat sairastuttaa läheisensä. Nuorta tuetaan rakentamaan motiiviva irrottautua päihteidenkäytöstä sekä lisäämällä ymmärrystä päihdeongelman haitoista myös osoittamalla sen olevan mahdollista ja ympäristön tarjoavan hänelle resursseja päihteidenkäytön lopettamiseen (Mäkelä 1999, 117–118), mikä edistää muutosvalmiuden syntymistä ja sen kautta edellytyksiä sitoutua päihdeongelman hoitamiseen. Päihdeongelmasta kuntoutuminen käynnistyy, kun päihteidenkäytön katkaisemisesta tulee oman toimintakyvyn palautumisen nimissä päihdeongelmalliselle riittävän arvokas asia, jotta hän kykenee perustelemaan ratkaisun päihdekuntoutukseen hakeutumisesta ja kuntoutuksessa pysymisestä (Mattila-Aalto 2013, 398).

Ammattilaiset arvioivat päihteidenkäytön lopettamisen edistävän merkittävästi nuorten edellytyksiä sitoutua kuntoutukseen. Päihteidenkäyttö vaikuttaa oleellisesti nuoren edellytyksiin muuttaa elämänrytminsä kuntoutuksen osallistumista tukevaksi. Nuoret, jotka raitistuivat PURA-kuntoutuksen aikana, arvioivat päihteidenkäytön lopettamisen vaikuttaneen sekä päivärytmin muuttumiseen että omaan jaksamiseen, joiden nuoret arvioivat olevan keskeisiä esteitä kuntoutukseen osallistumiselle ja tavoitteiden saavuttamiselle.

Varsinkin päihdekuntoutuksessa korostetaan päihdeongelman omaa vastuuta ongelman ratkaisemisessa. Vastuun ottaminen voi onnistua kuitenkin vain, mikäli päihdeongelmalliselle tarjotaan kuntoutumisen alkuvaiheessa mahdollisuutta jakaa vastuuta ongelman ratkaisemisesta itsensä ulkopuolelle. (Mattila-Aalto 2009.) Avominne-kuntoutuksessa vastuuta päihdeongelman ratkaisemisesta jaetaan sekä päihdekuntoutuksen ammattilaisten että päihdekuntoutukseen osallistuvien nuorten kesken.

Päihdekuntoutukseen hakeutumisen ja siinä pysymisen lähtökohtaisena perusteena toimii päihdeongelmalliselle tutuksi käyvä päihdehoidon toimintakehys ja vuorovaikutuksen laatu. Päihdekuntoutumista ohjaavat oleellisesti päihdeongelman päihdeuransa aikana saavuttamat myönteiset kokemukset päihdehoidosta tai hänen havaitsemansa takeet auttamisinsti-

tuutioiden toimivuudesta koska ne lisäävät päihdeongelmaisen ihmisen perusturvallisuutta sekä käsitystä asioiden ja osaavien ammattilaisten jatkuvuudesta. (Mattila-Aalto 2013, 398–399.) PURA-kuntoutuksessa toteutettavalla päihdekuntoutuksella voikin juuri tämän takia olla vaikutuksia nuorten hakeutumiseen päihdepalvelujen piiriin myöhemmin, mikäli heidän päihdekuntoutukselta saamana kokemus heitä siihen tukee. *Jokainen nuoren saavuttama myönteinen kokemus avun saamisesta ja päihdehoidosta ovat omiaan edistämään heidän sitoutumistaan jossakin elämänsä vaiheessa, vaikka nuori ei vielä PURA-kuntouksen aikana päihdetömyyttä saavuttaisikaan.*

Valmiuden kuntoutukseen ymmärretään olevan yksilön itsemäärittelemää sitoutumista ja hänen määrittelemänsä intressi kuntoutuksessa. Vaikka kuntoutumisvalmius ei ole arvio niistä kyvyistä, joita kuntoutujalla on kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamiseksi (Anthony ja Farkas 2009), nuoren edellytykset määritellä oma intressinsä ja tapansa sitoutua kuntoutukseen liittyvät siihen, kuinka tarpeellisenä nuori muutoksen hahmottaa ja kuinka vaikeana sitä itselleen pitää. Muutostarpeen tunnistaminen ei yksinään ole riittävä motiivi. Sen lisäksi nuoren pitää nähdä muutos mahdollisena ja pystyvänsä siihen.

Työkykyvalmennus tarjoaa nuorille mahdollisuuden tutustua muuhunkin kuin työpajaympäristön tarjoamiin mahdollisuuksiin tehdä työtä. Ammatillaiset arvioivat nuorten kuntoutumisen kannalta oleelliseksi sen, että nuorella on edellytykset onnistua työssä ja työyhteisössä. Onnistumisen varmistukseksi työhönvalmennuksen ammattilaisten tulee tuntea sekä nuoren yksilölliset kyvyt ja elämäntilanne että työpaikan ja -yhteisön tarjoaman tuen laatu. Onnistumisen kokemuksia nuorille tarjoava työ lisää nuoren luottamusta omaan pystyvyydensä. Samalla nuorten luottamussuhteet laajenevat PURA-kuntoutukseen osallistuvien nuorten, ammattilaisten ja työpajan sosiaalisen piirin ulkopuolelle, mikä vahvistaa nuoren yleistyvää luottamusta ulkopuolelta löytyviin resursseihin (ks. Ilmonen ja Jokinen 2002, 13–14). Sitoutumisen kannalta oleellista on se, että nuori uskoo hallitsevansa muutoksen ja saavansa ympäristöltään tarvitsemansa tuen (Farkas ym. 2000; Peltomaa 2005).

PURA-kuntoutuksen ammattilaiset pyrkivät yhteistoiminnallisesti tukemaan hallinnan kokemusten syntymistä. Myös päihdekuntoutuksen ammattilaiset arvioivat päihdekuntoutuksen onnistumisen kannalta arvokkaaksi sen, että nuoret ymmärtävät voivansa tukeutua päihteidenkäytön hallinnan ongelmissa ammattilaisiin myös kuntoutuksen ulkopuolella ja saavat tukea arjen hallintaa työkykyvalmentajilta. Työhönvalmennuksen ammattilaiset puolestaan arvioivat työkykyvalmennuksen nuorelle tarjoaman elämänhallinnan tuen auttavan nuoria hahmottamaan päihteidenkäyttöön liittyvät ongelmat elämänrytmin vakiintuessa. Jatkuvalla arvioinnilla ammattilaiset tukevat nuorta havaitsemaan elämäntilanteessa tapahtuneet muutokset, nuoren niiden eteen tekemiä ponnistuksia sekä tarvittavia taitoja ja osaamista.

Kuntoutuksen tavoitteet liittyvät kiinteästi arviointiin. Saavutettuja asioita asetettuihin tavoitteisiin vertaamalla arvioidaan sitä, mitä kuntoutuksella on saavutettu. Kuntoutukseen osallistuessaan nuorilla ei ole vapautta valita, tulevatko he arvioiduiksi vai eivät. Arviointia pidetään yhtenä voimakkaimmista välineistä ohjata toimintaa ja oppimista tai hallita ja kontrolloida arvioinnin kohteena olevia ihmisiä. Vapaus, vapaus valita ja vapaaehtoisuus taas lisäävät ih-

misen itsemäärämistä ja ovat siksi tärkeitä yksilön sisäinen voimantunteen kehittymiselle. (Atjonen 2007, 38.)

PURA-kuntoutuksessa tavoitteiden laatimisessa korostuu tavoitteiden asettaminen nuoren toimesta ja tavoitteiden saavuttamisen arvioinnin kannattelevuus, jonka avulla nuoria autetaan näkemään omia vahvuuksiaan ja osoittamaan kuntoutusyhteisön nuorelle tarjoama tuki. Edellä mainittujen elementtien lisäksi nuorille pyritään tarjoamaan mahdollisuuksia valita. Nuori voi tehdä valintaa sen suhteen, osallistuuko hän päihdekuntoutuksen perusjaksolle vai hakeutuuko mieluummin A-klinikan palvelujen piiriin. Nuorille pyritään löytämään työpajalta sellaisia työtehtäviä, jotka voisivat häntä kiinnostaa. Nuorella on mahdollisuus valita, jatkaako hän päihdekuntoutusta jatkoryhmässä, vertaisryhmässä jossain muualla vai jatkaako ollenkaan. Työkykyvalmennuksessa nuorelle soveltuvia vaihtoehtoja etsitään erilaisista koulutusvaihtoehdoista ja työn tekemisen paikoista. PURA-kuntoutuksessa pyritään kontrolloivan arvioinnin sijaan arvioinnilla kannattelemaan nuorta ja tukemaan hänen itsemäärämistään valinnan mahdollisuuksia osoittamalla ja valintoja tukemalla. Näillä keinoin voidaan tukea nuoren sisäistä voimantunnetta, jonka varassa hän rohkenee asettaa tavoitteita ja sitoutua kuntoutukseen.

Heikossa asemassa, monien ongelmien vyyhdissä elävät nuoret, jotka ovat kokeneet useita epäonnistumisia ja joiden toimintakyky on alentunut, hyötyvät ammattilaisten nuoria kannatteleavasta työskentelyotteesta. Nuorten sitoutumista kuntoutukseen edistää se, että vaikka nuori ei aina onnistuisi toimimaan kuntoutuksen tavoitteiden suuntaisesti, häntä ei tuomita, eikä häneen kohdisteta sanktioita, mikäli nuori samaan aikaan osoittaa pyrkivänsä kohti tavoitteita. Päihdeperheen epänormaali elämä voi sen parissa kasvaneen nuoren käsityksen mukaan olla aivan normaalia perhe-elämää tai työssäkäynti olla täysin vieras asia nuorelle, koska hänen lähipiiriinsä ei kuulu työssäkäyviä. Moniammatillisen työryhmän tapaamisten ja arviointien sekä myöhemmin työkykyvalmennuksenkin aikana nuori saa perspektiiviä itseensä, perheeseensä ja työn tekemiseen.

PURA-kuntoutuksessa nuorelle tarjotaan mahdollisuutta paitsi tutkia omaa elämäntilannettaan ja siihen liittyviä ongelmia yhdessä moniammatillisen työryhmän jäsenten kanssa sekä havaita mahdollisuuksia ratkaista ongelmia. Ammatillaisen kyky ”lukea” nuorten elämäntilanteita kokonaisvaltaisesti edistää nuoren edellytyksiä sitoutua kuntoutukseen, kun nuori havaitsee ammatillaisen tietyn spesifiin asiantuntijuuteen nojaavan tietämisen sijaan ymmärtävän nuoren tilannetta hänen kokemuksiaan ja elämänhistoriaansa vasten. Moniammatillinen yhteistyö tukee ammatillaisen edellytyksiä ymmärtää nuoren sitoutumisen edellytyksiin vaikuttavia monia asioita. Nuoren sitoutumista tukeakseen ammatillaisen on kiinnostuttava tarkastelemaan nuoren elämäntarinaa yhdessä nuoren kanssa hahmottamaakseen, mitkä seikat nuoren elämässä jarruttavat kuntoutumisen etenemistä. Sen lisäksi ammatillaisen on kyettävä tarkastelemaan nuoren tilannetta moniammatillisesti altistaen ajattelunsa muita ammatillisia näkökulmia edustavien kuntoutuksen työryhmän ja verkostojen jäsenten näkemyksille ja neuvottelemaan erilaisista ratkaisuista nuoren kuntoutumisen edistämiseksi.

Sitoutumista lähestytään usein ihmisen yksilöpsykologisenä ominaisuutena. Kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamisessa korostetaan kuntoutujan motivaatiotekijöiden, pystyvyyskoke-

musten ja mahdollisuuskäsitysten huomioimista (Peltomaa 2005; Kerätär 2016). Kuntoutustavoitteiden saavuttaminen edellyttää nuorelta sitoutumista, joka ei rakennu yksilön sisällä, vaan yksilön ja ympäristön välisissä vuorovaikutussuhteissa. Analyysi osoittaa sitoutumisen perustavanlaatuisesti vastavuoroisen luonteen. *Syrjäytyneen, vetäytymiseen taipuvaisen nuoren on mahdotonta sitoutua kuntoutukseen, mikäli ammattilaiset eivät ole motivoituneita ja sitoutuneita nuorten pitkäjänteiseen ja sinnikkääseen auttamiseen.* Siksi sitoutumisen ongelmaa on vaikea analysoida, selittää tai ratkaista ratkaista vain psykologisten käsitteiden varassa (Mustosmäki ja Anttila 2012) tai yksilöön kohdennetuin toimenpitein.

5 KETKÄ OTTAVAT KIINNI PUTOAVAT?

Mielenterveyteen ja päihteidenkäyttöön liittyvien ongelmien keskellä elävien nuorten ammatillinen kuntoutus on korostuneesti habilitaatiota, koska nuoruusiän kasvaminen ja kehittyminen psykologisine kehitystehtävineen ovat jääneet mielenterveys- ja päihdeongelmien varjoon (ks. Von Wendt 2001; Pyyny 2011). Vasta yli 20-vuotiaana kuntoutumisen myötä nuorille alkaa kehittyä voimavaroja päihde- ja mielenterveyden ongelmien ratkaisemiseen. Tällöinkin nuori saattaa tarvita paljon tukea esimerkiksi lapsuuden kodista irtautumiseen ja itsenäistymiseen sekä arjen elämänhallinnan oppimiseen.

Nuorten syrjäytymisen ehkäisyyn liittyvään nuorisopolitiikasta ponnistavaan (erityis)nuorisotyön ja sosiaalityön puheeseen on viime vuosina rantautunut termi ”sosiaalinen vahvistaminen”. Se liitetään usein korjaavaan toimintaan, vaikka tavoitteena on ollut sen käyttö ennaltaehkäisevässä toiminnassa (Kuure ym. 2015). PURA-kuntoutuksen kehittäminen ja siihen liittyvä tutkimus nostavat esiin tärkeän kysymyksen: *voidaanko nuoren toiminta- ja työkykyä korjata tai siihen liittyviä puutteita ennaltaehkäistä, jos nuoren toiminta- ja työkyky ei ole vielä hänen elämässään vallinneiden olosuhteiden takia päässyt edes kehittymään ammatillisen koulutuksen ja työelämän vaatimalle tasolle?*

Ajatus sosiaalisesta vahvistamisesta on syrjäytymisen vastakäsité ja liittyy lähiyhteisöön. Nuorta vahvistetaan saavuttamalla nuoren luottamus ja auttamalla häntä kiinnittymään yhteisöön, jonka avulla nuoren sosiaalinen toimintakyky vahvistuu ja hän alkaa ottaa vastuuta yhteisöstään. Antamalla oman panoksensa yhteisön toimintaan nuori kokee oman toimintansa merkitykselliseksi. Hänen itseluottamuksensa kasvaa hänen saadessa arvostusta toiminnastaan. Näin sosiaalisen vahvistamisen ydin kiertyy vuorovaikutustaitojen, sosiaalisen toimintakyvyn, itsetunnon, itsensä arvostamisen sekä elämänhallinnan ja osallisuuden ilmiöiden ympärille. (Kuure ym. 2015, 58–59.) Heikossa asemassa elävien nuorten ongelmat ovat usein vuosien saatossa kasautuneita ja osin ylisukupolvisia. Siksi kuntoutukseen liittyvän sosiaalisen vahvistamisen lähtökohdan tulee olla kasvatuksellinen: nuorelle on tarjottava vahva tuki hänen keskeneräisissä kehitystehtävissään. Kuntoutuksen yhteisö voi nimittäin olla heikossa asemassa elävän nuoren ensimmäinen sosiaalisesti vahvistava yhteisö, johon kiinnittyminen käynnistää kuntoutumisen ja sosiaalisen vahvistumisen.

Työpaja tarjoaa toimintaympäristön, joka on otollinen syrjäytyneiden nuorten auttamiselle, koska sen puitteissa heille voidaan tarjota pitkäkestoista, päivittäistä tukea. Vajaakuntoisille nuorille on tyypillistä vetäytyä ammatillisista auttamissuhteista (Pham ym. 2014). Siksi luottamussuhteiden vähittäinen rakentuminen ammattilaisten ja nuorten välillä on kuntoutumisen käynnistymisen ehdoton edellytys. Ammatillaisen orientaatio ylittää ”me ammattilaiset – ne nuoret” -asetelman, mikä viittaa ammattilaisten pyrkimykseen määritellä auttamistyön subjekti-objekti -suhteita uudelleen (mm. Vehkakoski 2006; Tähkä 2011). Jokaisen työpajalla toimivan yksilön nähdään vaikuttavan PURA-kuntoutuksen onnistumiseen. Jatkuva, samansuuntaisena toistuva, käytännöllinen ja realistisiin tavoitteisiin tähtäävä valmennus tarjoaa etenemisportaatt, jotka motivoivat nuoria.

Kuntoutuksen etenemistä arvioidaan yhdessä nuoren ja moniammatillisen tiimin kesken. Myös muilta työpajalla työskenteleviltä haetaan palautetta nuoren onnistumisista. Vajaakuntoisiin nuoriin kohdistettu työ- ja toimintakyvyn arviointi on voimakas väline, jonka käyttäminen vaatii osaamista ja herkkyyttä suhteuttaa arviointia kunkin nuoren elämänsisänsä ja tilanteeseen siten, että arviointi lisää nuoren edellytyksiä osallistua kuntoutukseen ja jatkaa siinä (ks. Atjonen 2007; Kerätär ym. 2014). Vaikka arviointia ohjaakin realismi suhteessa nuoren koulutukseen ja työelämään siirtymiseen liittyviin edellytyksiin, arvioinnin keskeisin tehtävä on herättää nuoren kiinnostus ammatillisen kuntoutuksen tavoitteiden suuntaiseen toimintaan vahvistamalla hänen ymmärrystään omasta kehityspotentiaalistaan.

Päihteidenkäytön kielteiset seuraukset nuorten kuntoutukseen, koulutukseen ja työelämään osallistumisessa ovat ilmeiset. Vaikka nuorten päihteidenkäyttö on keskimäärin kaiken aikaa vähentynyt, heikosti tilastoissa marginaaliin tai kokonaan pois tilasto-otoksista jäävien nuorten päihteidenkäyttö voi hyvinkin olla riippuvuusluonteista, addiktiivista riskikäyttöä, johon puuttuminen on kuntoutuksen toimenpiteissä perusteltua ja välttämätöntä. Nuorten työ- ja toimintakyvyn arvioinnin kannalta päihteidenkäytön hallintaan liittyvät ongelmat haittaavat huomattavasti mahdollisten muiden ongelmien esiin tulemistä, mikä estää auttamistoimien oikeanlaisen kohdentamisen. Tästä problematiikasta oivallinen esimerkki ovat kohderyhmän alkumittaustulokset ja niiden suhteutuminen kuntoutukseen osallistumiseen. Valmennuksen keskeyttäneet nuoret arvioivat elämänlaatunsa sosiaalisen ulottuvuuden keskimäärin huomattavasti paremmaksi kuin valmennukseen loppuun asti osallistuneet. Tutkimusten valossa (Toiviainen 1997; Kortteinen ja Tuomikoski 1998) keskeyttäneiden nuorten elämänlaadun sosiaalisen ulottuvuuden arviointi paremmaksi kuin valmennuksen loppuunkäyneillä voi viitata keskeyttäneiden vahvaan sitoutumiseen päihteidenkäyttäjien erityislaatuiseen sosiaaliseen yhteisöön sosioekonomisen asteikon ääripäässä, jossa suhteet perustuvat päihteidenkäyttöön liittyvään vaihtoon. Viitteet päihdehäiriöistä yhdistyneenä nuorten kokemukseen sosiaalisesti hyvästä elämänlaadusta ennustavat tämän tilastollisten johtopäätösten tekemisen kannalta kuitenkin liian pienen otannan perusteella kuntoutuksen keskeyttämisriskiin.

Päihdeongelmista kuntoutuminen on pitkälinen prosessi, jota päihteidenkäytön katkaisemiseen tähtäävä hoito ei vielä ratkaise, vaan vaatii katkaisemista laajemman elämänmuutoksen. Päihdehoidon liittäminen osaksi kuntoutuksen kokonaisuutta tukee päihdeongelmasta kuntoutumista tarjoamalla kuntoutujalle välineitä sekä arjen hallinnan kehittämiseksi että päihdeidenkäytön lopettamiseksi. Päihdekuntoutus puolestaan tukee ammatillisen kuntoutuksen

tavoitteiden saavuttamista tarjoamalla kuntoutujalle tukea päihteettömyyteen, joka edistää kuntoutukseen osallistumista sekä ammatillisen kuntoutuksen tavoitteiden saavuttamiseksi tarvittavan tuen arviointia ja kohdentamista. Päihdekuntoutuksen kehittämishaasteena on pystyä tarjoamaan kuntoutujalle kokonaisvaltaista ongelmanratkaisua. Tähän haasteeseen vastaaminen näyttäisi käyvän mahdolliseksi integroimalla päihdekuntoutus tiiviiksi osaksi kuntoutusta ja kuntoutuksen jatkumoa, jonka tulisi tarjota nuorille arjen hallintaan tukea pitkään. Kuntoutuksen seurantakäytäntö tarjoaa tähän yhden, tosin kovin rajallisen mahdollisuuden. Päihdehäiriö kasvattaa huomattavasti nuoren riskiä palata takaisin vanhaan elämäntyyliin, mikäli hän ei saa riittävää ja riittävän pitkää tukea arjen elämänhallinnan ja päihteettömän elämänorientaation rakentamiseen virallisen päihdekuntoutuksen päättymisen jälkeen. Keskeiseksi kysymykseksi kuntoutumisen jatkumisen kannalta nousee se, *miten voidaan tukea heikossa asemassa nuoren arjen hallintaa instituutioissa tapahtuvan kuntoutuksen ulkopuolella ja riittävän pitkään institutionaalisen kuntoutuksen päättymisen jälkeen.*

PURA-kuntoutusmallissa toteutetaan niin kutsuttua virittävää päihdevalistusta (ks. Soikkeli ym. 2012). Päihdekuntoutukseen liittyvillä infotilaisuuksilla pyritään vaikuttamaan koko työpajayhteisöön ja havahduttamaan jokainen yhteisön jäsen pohtimaan omaa ja läheisten päihteidenkäyttöä ja sen seurauksia. Virittävän päihdevalistuksen voidaan jatkuessaan olettaa vaikuttavan päihteidenkäyttöön liittyvään mielipideilmastoon työpajalla sekä sen kautta muun muassa päihteidenkäytön puheeksi ottamiseen ja ongelmakäytön tunnistamiseen.

Laadultaan ja intensiteetiltään eroavat päihteidenkäyttötavat asettavat omat haasteensa päihdekuntoutuksen toteuttamiselle. Miten ryhmäkuntoutuksessa voidaan samanaikaisesti tukea vaikeista, vuosia kestäneistä huumeaddiktiosta toipuvia nuoria ja nuoria, jotka tunnistavat alkoholinkäytön ryöstäytyvän käsistä aina viikonloppuisin? Päihdekuntoutuksen ammattilaisten mukaan päihteidenkäyttöön liittyvät ajatusmallit eivät juurikaan eroa erilaisia päihteitä ja poikkeavin intensiteetin käyttävien kesken. Enemminkin päihdekuntoutuksen osallistuvia nuoria jakaa päihteidenkäyttöön liittyvät hierarkkiset asetelmat, joiden avulla nuoret asemoivat itsensä arvojärjestykseen päihteidenkäyttönsä perusteella. Arvojärjestyksen luominen johtaa muun muassa muita käyttäjäryhmiä kohtaan osoitettuihin tuomitseviin ajatuksiin, mikä on omiaan luomaan ryhmään vastakkainasetteluja. Kuntoutuksen eriyttäminen edellyttäisi kuntoutusryhmien muodostamista päihteidenkäytöltään samankaltaisen nuorten ryhmille tai kuntoutuksen kohdentamista vain tietyille valikoidulle ryhmälle. Erityisesti pienillä paikkakunnilla oikea-aikaisen päihdekuntoutuksen toteuttaminen avomuotoisena ja yhdistettynä ammatilliseen kuntoutukseen huomioiden samalla päihteidenkäyttötavoiltaan eroavien ryhmien tarpeet muodostuu haasteelliseksi. Erilaisten päihdekuntoutuksen vaihtoehtojen integroimiseen osaksi ammatillista kuntoutusta tulisikin panostaa. Kehitystyö edellyttää paikallista ja alueellista palveluyhteistyötä sekä ammattilaisilta ymmärrystä ja halua kehittää kuntoutujan päihteettömyyttä tukevia, yhteistyössä rakennettavia saumattomia kuntoutuspolkuja, joiden rahoitus tulisi myös varmistaa. Sosiaali- ja terveyspalvelujen rakennuudistukseen liittyvä pyrkimys monikanavarahoituksen purkamiseksi voi parhaimmillaan edistää kehittämistyön onnistumista.

Toimintaympäristön jatkuva muuttuminen ja asiakkaiden pirstaloituneet palvelutarpeet haastavat useasti siiloutuneiksi kuvattuja palveluja ja työn tekemisen tapoja. Nuorten monitahoi-

set tarpeet edellyttävät tiivistä moniammatillista ja verkostoyhteistyötä sekä ammattilaisilta niihin liittyvää osaamista ja neuvottelevaa asiantuntijuutta, jossa sovitaan yhteen erilaisista ammatillisista intresseistä nousevia tulokulmia nuorten yksilöllisiin tarpeisiin vastaamiseksi.

Moniongelmaisten nuorten sitoutuminen ammatilliseen kuntoutukseen liittyy suoraan siihen, kuinka kykeneviä ammattilaiset ovat rakentamaan yhdessä nuorille luottamuksellisena näytettyvän palveluverkoston, joka tarjoaa nuorelle takeita riittävästä ymmärryksestä hänen kaltaistensa nuorten auttamiseksi. Nuorten sitoutuminen pitäisikin entistä enemmän nähdä ammatilliseen orientaatioon ja palvelujen kehittämiseen liittyvänä haasteena kuin nuorten henkilökohtaisena ongelmana.

Työkykyvalmentajan osaaminen ei perustu spesifiin, ammattikoulutuksessa hankittuun taitoon, vaan se vaatii monipuolista koulutusta ja työkokemusta. PURA-kuntoutuksen kohderyhmän nuorten työhönvalmennuksen ammattilaisilta edellytetään muodollisen palvelujärjestelmään sekä erilaisiin nuorten ongelmiin ja niiden ratkaisemiseen liittyvän spesifin osaamisen lisäksi runsaasti informaalisesta oppimiseen perustuvaa osaamista liittyen kohderyhmän arkeen, vapaa-ajanviettoon sekä toisaalta paikallisen ja alueellisen palvelujärjestelmän toimintaan ja työelämän tarjoamiin mahdollisuuksiin. Laaja-alainen ammatillinen osaaminen yhdistettynä nuoren yksilöllisen elämäntarinan puitteissa yhdessä nuoren ja moniammatillisen verkoston kanssa hahmotettuihin palvelutarpeisiin tarjoaa mahdollisuuden nuorelle pysyvyysskokemuksia tuottavan työhönvalmennuksen tarjoamiseen. Vaativassa työhönvalmennustyössä verkostoituminen työpajan ulkopuolelle edistää oleellisesti ammattilaisen osaamisväyän kurtumista.

Nuorille suunnatun kuntoutuksen kuvataan olevan monenkirjavaa ja kehittämätöntä (Tuusa ym. 2014). Kuntoutuksesta, johon pääseminen edellyttää useimmiten diagnosoitua ongelmaa, vastaavat monet tahot. Koulutuksesta ja työstä syrjäytyneet, monien ongelmien kanssa elävät nuoret eivät erityisemmin hingua kuntoutukseen pääsemistä, vaan tarvitaan erityisiä toimia heidän saamiseksi palvelujen piiriin. Mitä nämä heikossa asemassa oleville nuorille suunnatut kuntoutuspalvelut ovat, kuka niistä vastaa ja kenen vastuulla on niiden kehittäminen?

Varsinkin sosiaali- ja terveysalalla kehittämishankkeista on muodostunut vallitseva tapa tuottaa toimintaa erilaisille ryhmille (ks. Palola ym. 2010, 62), joiden palvelutarpeisiin vastaavaa palvelua ei muutoin löydy. Vallitseva tapa ei edusta kestävästä sosiaalista kehitystä pyrittäessä ehkäisemään kasvavaa heikossa asemassa olevien nuorten marginalisoitumista.

Syrjäytyneet, moniongelmaiset nuoret tarvitsevat niin sosiaalista, ammatillista kuin päihdekuntoutustakin. Ilmeistä on, että heidän tarpeisiinsa voimme vastata vain yhteistyöllä. Voimme saattaa heidät palvelujen piiriin vain tunnistamalla heidän tarpeensa ja tuottamalla heidän tilanteitaan aidosti edistäviä palveluja. Yhteistyön rinnakkainen tekeminen edellyttää koordinaatiota. Kelalla valtakunnallisena toimijana ja nuorten kuntoutuksen vastuullisena asiantuntijana on hyvät edellytykset toimia verkostomaisesti tuotetun kuntoutuksen koordinaatiotehtävissä. PURA-kuntoutus toimii esimerkkinä siitä, miten moniammatillisen työryhmän ja verkostojen voimin tällainen kuntoutusyhdistelmä voidaan rakentaa. Heikossa asemassa elävien

nuorten kohdalla ammatillisesta kuntoutuksesta voi muodostua käännekohta ammatillisten suunnitelmien motivoitessa nuorta syrjäytymisen polulta ratkaisevaan elämänmuutokseen.

LÄHTEET

Aalberg V, Siimes MA. Lapsesta aikuiseksi. Nuoren kypsyminen naiseksi tai mieheksi. Jyväskylä: Nemo, 1999.

Aalto M. Päihdehäiriö ja samanaikainen muu mielenterveyden häiriö. Kaksoisdiagnoosin hoidollinen haaste. *Duodecim* 2007; 123: 1293–1298.

Aaltonen M, Ojanen T, Sivén T, Vihunen R, Vilén M. Lapsen aika. Porvoo: WSOY, 2003.

Alasuutari P. *Desire and craving. A cultural theory of alcoholism*. Albany, NY: State University of New York Press, 1992.

Anthony WA, Farkas MD. *Primer on the psychiatric rehabilitation process*. Boston, MA: Boston University, 2009. Saatavissa: <<http://www.psychodyssey.net/wp-content/uploads/2011/10/Primer-on-the-Psych-Rehab-Process.pdf>>. Viitattu 25.4.2017.

Arramies M, Hakkarainen T. *Viimeinen pisara. Tietoa alkoholismista ja läheisriippuvuudesta*. Helsinki: Avominne, 2013.

Atjonen, P. Eettinen näkökulma arviointiin. Miten ja kenen hyvää etsitään? *Didaktia Varia* 2007; 12 (2): 31–44. Saatavissa: <<http://hdl.handle.net/10224/4597>>. Viitattu 30.3.2017.

Avominne. *Hoito-ohjelmat*. 2016a. Saatavissa: <<http://avominne.fi/riippuvuussairaudet/hoito-ohjelmat/>>. Viitattu 23.2.2017.

Avominne. *Riippuvuussairaudet*. 2016b. Saatavissa: <<http://avominne.fi/riippuvuussairaudet/>>. Viitattu 23.3.2017.

Avominnen hankekuvaus. Nuorille 12 askeleen päihdehoitoa osana laajempaa kuntoutusta. Minnesotamallin filosofiaan pohjautuva yhteisöllinen, päihdeetön nuorten hoito. Avominne päihdekliniikka, 2013. Julkaisematon.

Bandura A. Toward a psychology of human agency. *Perspectives on Psychological Science* 2006; 1: 164–180.

Bardy M. Sisäinen koti, tarinallisuus ja elämän lukutaito. *Yhteiskuntapolitiikka* 2000; 65 (2): 151–155.

Beck AT, Steer RA. *Beck anxiety inventory manual*. San Antonio, TX: Harcourt Brace and Company, 1993.

Berg N. *Accumulation of disadvantage from adolescence to midlife. A 26-year follow-up study of 16-year old adolescents*. Helsinki: Helsingin yliopisto, *Dissertationes Scholae Doctoralis Ad Sanitatem Investigandam Universitatis Helsinkiensis* 8, 2017.

Berridge KC, Winkielman P. What is an unconscious emotion? The case for unconscious liking. *Cognition and Emotion* 2003; 17 (2): 181–211.

Boltanski L, Thévenot L. *On justification. Economies of worth*. New York, NJ: Princeton Press, 2006.

Bonitz VS, Parson LM, Armstrong PI. Interests, self-efficacy, and choice of goals. An experimental manipulation. *Journal of Vocational Behaviour* 2010; 76: 223–233.

Broome KM, Flynn PM, Knight DK, Simpson DD. Program structure, staff perceptions and client engagement in treatment. *Journal of Substance Abuse Treatment* 2007; 33: 149–158.

Bukstein OG, Bernet W, Arnold V, Beitchman J, Shaw J, Benson RS, Kinlan J, McClellan J, Stock S, Ptakowski KK. Practice Parameter for the Assessment and treatment of children and adolescents with substance use disorders. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 2005; 44 (6): 609–621.

Currie C, Zanotti C, Morgan A ym. toim. Social determinants of health and well-being among young people. Health behaviour in school-aged children (HBSC) study. International report from the 2009/2010 survey. Geneva: World Health Organization, Health Policy for Children and Adolescents 6, 2012. Saata-vissa: <<http://www.euro.who.int/en/countries/armenia/publications/social-determinants-of-health-and-well-being-among-young-people.-health-behaviour-in-school-aged-children-hbsc-study>>. Viitattu 12.4.2017.

De Leon G, Hawke J, Jainchill N, Melnick G. Therapeutic communities. Enhancing retention in treatment sing "senior professor" staff. *Journal of Substance Abuse Treatment* 2000; 19: 375–832.

DiClemente C, Schlundt D, Gemmel L. Readiness and stages of changes in addiction treatment. *The American Journal on Addiction* 2004; 13: 103–119.

Drake RE, Essock SM, Andrew S ym. Implementing dual diagnosis services for clients with severe mental illness. *Psychiatric Services* 2001; 52 (4): 469–476.

Engeström Y. *Learning by expanding. An activity-theoretical approach to developmental research*. Helsinki: Orienta-Konsultit, 1987.

Engeström Y. Expansive learning at work. Toward an activity theoretical reconceptualization. *Journal of Education and Work* 2001; 14 (1): 133–156.

Engeström Y. *Ekspansiivinen oppiminen ja yhteiskehittely työssä*. Tampere: Vastapaino, 2004.

Farkas MD, Sullivan SA, Gagne C. *Introduction to rehabilitation readiness*. Boston, MA: Boston University, 2000.

Ford M. *Motivating humans. Goals, emotions, and personal agency beliefs*. London: Sage, 1992.

Forys K, McKellar J, Moos R. Participation in specific treatment components predicts alcohol-specific and general coping skills. *Addictive Behaviors* 2007; 32: 1669–1680.

Fröjd S, Kaltiala-Heino R, Ranta K, von der Pahlen B, Marttunen M. *Nuorten ahdistuneisuus ja päih-teidenkäyttö. Tietoa vanhemmille ja nuorten kanssa työskenteleville aikuisille*. Helsinki: THL, 2009.

- Granfelt R. Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: SKS, Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 702, 1998.
- Hakkarainen K. Kollektiivinen luovuus, yhteisöllinen oppiminen ja itsensä ylittäminen. *Aikuiskasvatus* 2017; (1): 47–54.
- Hallgren KA, Moyers TB. Does readiness to change predict in-session motivational language? Correspondence between two conceptualizations of client motivation. *Addiction* 2011; 106: 1261–1269.
- Harmaala I, Saariniemi J. Pajastartti-valmennushanke -esitys hankkeen päätösseminaarissa, 8.12.2014.
- Harra T. Harkittu toiminta. Terapeuttisen yhteistoiminnan ehdoista. Tampere: Tampereen yliopisto, 2005.
- Harra T. Terapeuttinen yhteistoiminta. Asiakkaan osallistumisen mahdollistaminen toimintaterapiassa. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 2014.
- Havio ML, Inkinen M, Partanen A, toim. Päihdehoitotyö. Helsinki: Tammi, 2008.
- Holopainen A. Päihdeongelmat. Julkaisussa: Kallanranta T, Rissanen P, Viikkumaa I. *Kuntoutus*. Helsinki: Duodecim, 2001: 186–200.
- Holopainen A. Alkoholi-ongelmat. Julkaisussa: Rissanen P, Kallanranta T, Suikkanen A, toim. *Kuntoutus*. 2. uudistettu painos. Helsinki: Duodecim, 2008: 210–225.
- Humbreys K. *Circles of recovery. Self-help organizations for addiction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Huurre T. Nuoruusiän hyvinvoinnin erot vaikuttavat aikuisikään saakka. *Kansanterveys* 2007; 1: 14–15.
- Härkäpää K, Harkko J, Lehikoinen T. Työhönvalmennus ja sen kehittämistarpeet. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 128, 2013.
- Ilmonen K, Jokinen K. *Luottamus modernissa maailmassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, SopHi, 2002.
- Ilmonen K. *Luottamuksen operationalisoinnista*. Julkaisussa: Jokivuori P, toim. *Sosiaalisen pääoman kentät*. Jyväskylä: Minerva Kustannus, 2005: 45–68.
- Jeglinsky I, Karhula M, Autti-Rämö I. *Kuntoutusprosessi kuntoutujan arvioimana*. *Kuntoutus* 2013; (4): 37–52.
- Jyrkämä J. *Toimijuus ja toimijatilanteet*. Julkaisussa: Seppänen M, Karisto A, Kröger T, toim. *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 2007: 195–217.
- Järvikoski A, Härkäpää K. *Mitä kuntoutus on?* Julkaisussa: Suikkanen A, Härkäpää K, Järvikoski A, Kallanranta T, Piirainen K, Repo M, Wikström J, toim. *Kuntoutuksen ulottuvuudet*. Helsinki: WSOY, 1995: 12–28.
- Järvikoski A, Härkäpää K. *Kuntoutuksen perusteet*. Helsinki: WSOY, 2011.

- Karjalainen V. Yksilöllistymiskehitys muuttaa kuntoutusta – mutta miten? Julkaisussa: Karjalainen V, Viikkumaa I, toim. Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Helsinki: Stakes, 2004: 11–26.
- Kaukonen O. Päihdepalvelut jakautuneessa hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Stakes, Tutkimuksia 107, 2000.
- Kettunen R, Kähäri-Wiik K, Vuori-Kemilä A, Ihalainen J. Kuntoutumisen mahdollisuudet. Helsinki: WSOY, 2002.
- Kerätär R. Kun katsoo kaempaa, näkee enemmän. Monialainen työkyvyn ja kuntoutustarpeen arviointi pitkäaikaistyöttömillä. Oulu: Oulun yliopisto, 2016.
- Kerätär R, Taanila A, Härkäpää K, Ala-Mursula L. Sairauslähtöisestä työ- ja toimintakyvyn arvioinnista monialaiseen arviointimalliin. *Duodecim* 2014; 130: 495–502.
- Kinnunen P. Nuoruudesta kohti aikuisuutta. Varhaisaikuisen mielenterveys ja siihen yhteydessä olevat ennakoivat tekijät. Tampere: Tampereen yliopisto, 2011.
- Kinnunen P, Laukkanen E, Kylmä J. Nuoruusiän vanhempisuhteiden, päihteidenkäytön ja koulukokemusten yhteys varhaisaikuisuuden mielenterveyteen. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 2010; 47: 234–243.
- Knudsen H. Adolescent-only substance abuse treatment. Availability and adoption of components of quality. *Journal of Substance Abuse Treatment* 2009; 36: 195–204.
- Kortteinen M, Tuomikoski H. Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi, 1998.
- Koski-Jännes A. Miten riippuvuus voitetaan. Helsinki: Otava, 2000.
- Koukkari M. Tavoitteena kuntoutuminen. Kuntoutujien käsityksiä kokonaisvaltaisesta kuntoutuksesta ja kuntoutumisesta. Rovaniemi: Lapin yliopisto, *Acta Electronica Universitatis Lapponiensis* 56, 2010.
- Kringelbach ML, Berridge KE. *Pleasures of the brain*. New York, NY: Oxford University Press, 2010.
- Kuure T. Nuorten työpajatoiminnan vaikuttavuuden arvioinnin ulottuvuudet. Helsinki: Valtakunnallinen työpajayhdistys, 2010. Saatavissa: <http://blogs.helsinki.fi/pajaverkko/files/2010/12/Tutkimusraportti_pajat_lopullinen.pdf>. Viitattu 25.4.2017.
- Kuure T, Kapanen A, Lipponen T. Sosiaalinen vahvistaminen käsitteenä ja palveluina. Sosiaalisen vahvistamisen kehittämistoiminnan tuloksia. Helsinki: Valtakunnallinen työpajayhdistys, 2015. Saatavissa: <https://www.tpy.fi/site/assets/files/1372/sosiaalinen-vahvistaminen-k_sitteen_-ja-palveluina.pdf>. Viitattu 24.4.2017.
- Kyngäs H, Hentinen M. Hoitoon sitoutuminen ja hoitotyö. Helsinki: WSOY, 2009.
- Känkänen P, Bardy M. Omat ja muiden tarinat. Helsinki: THL, 2005.
- Känkänen P, Bardy M. Life stories and arts in child welfare. Enriching communication. *Nordic Social Work Research* 2013; 3: 37–51.

- Laitila-Ukkola M. Päihdehuollon näköinen sosiaalityö? Suomalaisen päihdehuollon sosiaalityötarinoita. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 2005.
- Leontjev AN. Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus. Helsinki: Kansankulttuuri, 1977.
- Leskelä RL, Komssi V, Sandström S, ym. Paljon sosiaali- ja terveystalvveluja käyttävät asukkaat Oulussa. Suomen lääkrilehti 2013; 48: 3163–3169.
- Luopa P, Kivimäki H, Matikka A, Viikki S, Jokela J, Laukkarinen E, Paananen R. Nuorten hyvinvointi Suomessa 2000–2013. Kouluterveyskyselyn tulokset. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Raportti 25, 2014. Saatavissa: <<https://www.julkari.fi/handle/10024/116692>>. Viitattu 25.4.2017.
- Lyytinen P, Korkiakangas M, Lyytinen H. Näkökulmia kehityopsykologiaan. Porvoo: WSOY, 1995.
- L 566/2005. Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista. Saatavissa: <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050566>>. Viitattu 25.4.2017.
- Maisto SA, Krenek M, Chung T, Martin CS, Clark D, Cornelius J. A comparison of the concurrent and predictive validity of three measures of readiness to change alcohol use in clinical sample of adolescents. Psychological Assessment 2011; 23 (4): 983–994.
- Matela K, Väyrynen S. Huumeongelmat. Julkaisussa: Rissanen P, Kallanranta T, Suikkanen. Kuntoutus. 2. uudistettu painos. Helsinki: Duodecim, 2008: 226–234.
- Mattila-Aalto M. Kuntoutusosallisuuden diagnoosi. Tutkimus entisten rappiokäyttäjien kuntoutumisen muodoista, mekanismeista ja mahdollisuuksista. Helsinki: Kuntoutussäätiö, Kuntoutussäätiön tutkimuksia 81, 2009.
- Mattila-Aalto M. Päihdekuntoutuksen asiakkaan toimijuuden ja sitoutumisen perusteet. Julkaisussa: Laitinen M, Niskala A, toim. Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 2013: 375–404.
- Mattila-Aalto M, Johansson J. Kuntoutuskansalaisuutta rakentamassa. Sosiaalisen osallisuuden ja kansalaisuuden näkökulma päihdekuntoutuksessa. Kuntoutus 2011; (4): 5–17.
- Martela F, Jarenko K. Sisäinen motivaatio. Tulevaisuuden työssä tuottavuus ja innostus kohtaavat. Helsinki: Tulevaisuusvaliokunta, Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 3, 2014.
- Marttunen M, Huurre T, Strandholm T, Viialainen R, toim. Nuorten mielenterveyshäiriöt. Opas nuorten parissa työskenteleville aikuisille. Helsinki: THL, 2013.
- Matinvesi S. Prosessin ja ajoittaminen ongelmat kuntoutuksessa. ICF:n tulkintaa. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Acta Electronica Universitas Lapponiensis 58, 2010.
- Moos RH, Holahan CJ. Adaptive tasks and methods of coping with illness and disability. Julkaisussa: Martz E, Hanoh L, toim. Coping with chronic illness and disability. New York, NY: Springer, 2007: 107–128.
- Moskalewicz J, Room R, Thom B. Comparative monitoring of alcohol epidemiology across the EU. Baseline assessment and suggestions for future action. Synthesis report. Warsaw: PARPA, 2016.

Mustosmäki A, Anttila T. Liukuhihna toimistossa. Julkaisussa: Pyöriä P, toim. Työhyvinvointi ja organisaation menestys. Helsinki: Gaudemus, 2010: 61–79.

Myllyniemi S, toim. Arjen jäljillä. Nuorisobarometri 2015. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, Nuorisosiain neuvottelukunnan julkaisuja. Saatavissa: <https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2016/01/Nuorisobarometri_2015_ISSUU.pdf>. Viitattu 11.4.2017.

Myllyniemi S, toim. Katse tulevaisuudessa. Nuorisobarometri 2016. Valtion nuorisoneuvoston julkaisu, 2016. Saatavissa: <https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2017/03/Nuorisobarometri_2016_WEB.pdf>. Viitattu 12.4.2017.

Mäkelä K. Valtio, väkijuomat ja kulttuuri. Kirjoituksia Suomesta ja sosiologiasta. Helsinki: Gaudeamus, 1999.

Mäkelä P. Alkoholin käyttö ja haitat lisääntyvät. Duodecim 2003; 119: 2481–2487.

Nedelmann B. Individualization, exaggeration and paralyzation. Simmel's three problems of culture. Julkaisussa: Frisby D, toim. Critical Assesments. London: Routledge, 1986: 365–385.

Niemelä J. Usko, hoito ja toipuminen. Tutkimus kääntymyksestä ja kristillisestä päihdehoidosta. Helsinki: Stakes, Sosiaali- ja terveysalan tutkimuksia 96, 1999.

Nimettömät alkoholistit. Kertomus siitä miten sadattuhannet miehet ja naiset ovat toipuneet alkoholismista. Jyväskylä: Suomen AA-kustannus, 1991.

Notkola V, Pitkänen S, Tuusa M ym. Nuorten syrjäytyminen. Tietoa, toimintaa ja tuloksia? Helsinki: Tarkastusvaliokunta, Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1, 2013. Saatavissa: <https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/julkaisut/Documents/trvj_1+2013.pdf>. Viitattu 30.3.2017.

OECD. Education at a Glance 2016. OECD Indicators. Paris: OECD, 2016.

Ojala M. Toimintaedellytystieto ja sen hyödyntäminen. Käsitteet, termit, luokitukset ja tietämyksen hallinta. Helsinki: Stakes, Stakes raportteja 272, 2003.

Paananen T. Power of inspiration. How is the client relation part of the inspiring leading learning design process? IMO International, 2016. Saatavissa: <<https://www.het-imo.net/academy/files/2016/08/The-power-of-inspiration.pdf>>. Viitattu 31.3.2017.

Palola E, Rintala T, Savio A. Elämää kumppanuusvaltiossa. Julkaisussa: Hänninen S, Palola E, Kai-vonurmi T, toim. Mikä meitä jakaa? Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2010: 53–82.

Partanen A. Monta tietä päihdeongelmista toipumiseen. Sininauhaliiton tiedotuslehti 2004; 5: 6.

Pekkarinen E. Arjen- ja elämänhallinnan ongelmat lapsuudenperheissä. Lastensuojelun näkökulma. Julkaisussa: Myllyniemi S, toim. Arjen jäljillä. Nuorisobarometri 2015. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, Nuorisosiain neuvottelukunnan julkaisuja. Saatavissa: <https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2017/03/Nuorisobarometri_2016_WEB.pdf>. Viitattu 12.4.2017.

- Peltomaa M. Kuntoutumisvalmius tarpeenmukaisen mielenterveyskuntoutuksen suunnittelun perustana. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B, Tutkimusraportteja ja selvityksiä 49, 2005.
- Pensola T, Kesseli K, Shemeikka R, Rinne H, Notkola V. Kuntoutukseen? Sosioekonomiset tekijät Kelan kuntoutukseen hakemisessa ja myönnöissä. Helsinki: Kuntoutussäätiö, Kuntoutussäätiön tutkimuksia 86, 2012.
- Pham YK, McWhirter EH, Murray C. Measuring help-seeking behaviors. Factor structure, reliability, and validity among youth with disabilities. *Journal of Adolescence* 2014; 37: 237–245.
- Piispa M, Kujasalo A, Laari L. Päihdebarometri 2007. Ajankohtaiskatsaus kuntien ja järjestöjen päihde-tilanteeseen. Helsinki: Tekry, 2007.
- Platt J. Vocational rehabilitation of drug abusers. *Psychological Bulletin* 1995; 117 (3): 416–433.
- Pohjolainen P. Toimintakyvyn teoreettisia lähtökohtia. Julkaisussa: Pohjolainen P, Heimolainen S, toim. Toimintakyvyn laaja-alainen arviointi ja tukeminen. Oraita 1. Helsinki: Ikäinstituutti, 2009.
- Pohjantammi I. Ylisukupolvinen työttömyys nuorten työpajoilla. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 12, 2007. Saatavissa: <<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/tyopaja.pdf>>. Viitattu 21.4.2017.
- Poikolainen K. Päihderiippuvuuden ja haitallisen käytön diagnostiikka. Julkaisussa: Salaspuro M, Kii-anmaa K, Seppä K, toim. Päihdelääketiede. Helsinki: Duodecim, 2003: 76–82.
- Prochaska, James O, DiClemente CC, Norcross JC. In search of how people change. Applications to Addictive Behaviors. *American Psychologist* 1992; 47 (9): 1102–1114.
- Puuronen V. Nuorisotutkimus. Tampere: Vastapaino, 2006.
- Pyyny H. Käsiteanalyysi sanasta rehabilitaatio. *Kuntoutus* 2011; (2): 29–35.
- Rantanen P. Nuoruusikä. Julkaisussa: Moilanen I, Räsänen E, Tamminen T, Almqvist F, Piha J, Kumpulainen K, toim. Lasten ja nuorisopsykiatria. 3. uudistettu painos. Helsinki: Duodecim, 2004.
- Raitasalo KM, Huhtanen P, Miekkala M. Nuorten päihteiden käyttö Suomessa 1995–2015. ESPAD-tutkimusten tulokset. Helsinki: THL, THL Raportti 19, 2015.
- Rapp RC, Xu J, Carr CA, Lane TD, Wang J, Carlson R. Treatment barriers identified by substance abusers assessed at a centralized intake unit. *Journal of Substance Abuse Treatment* 2006; 20: 227–235.
- Rautio P. Historiallista johdattelua minä- ja identiteettitutkimukseen. Julkaisussa: Rautio P, Saastamoinen M. Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma. Tampere: Tampere University Press, 2006: 9–20.
- Robins LN. Vietnam veteran's rapid recovery from heroin addiction. A fluke or normal expectation? *Addiction* 1993; 88 (8): 1041–1054.

- Ruisniemi A. Minäkuvan muutos päihderiippuvuudesta toipumisessa. Tutkimus yhteisöllisestä päihdekuntoutuksesta. Tampere: Tampereen yliopisto, 2006.
- Saarnio P. Alkoholistien hoidon ja kuntoutuksen peruslähtökohtia. Tutkimus huoltola-asiakkaiden kognitiivisista toiminnoista, sosiaalisesta tilanteesta ja selviytymiskeinoista. Helsinki: Helsingin yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 2, 1990.
- Saarnio P. Mitkä tekijät vaikuttavat keskeyttämiseen avopäihdehoidossa? Yhteiskuntapolitiikka 2001; 66 (3): 224–232.
- Saarnio P, Knuutila V. Tutkimus päihdeongelmaisten muutosvalmiusprofiileista. Yhteiskuntapolitiikka 2006; 71 (1): 33–40.
- Schutt RK, Rosencheck RE, Penk WE, Dreping CE, Seibyl CL. The social environment of transitional work and residence programs. Influences on health and functioning. Evaluation and Program Planning 2005; 28: 291–300.
- Seligman AB. Luottamuksen ongelma. Julkaisussa: Ilmonen K, toim. Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, SopHi, 2000: 39–54.
- Sennett R. Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Tampere: Vastapaino, 2004.
- Simmel G. Das Problem des Stiles. München: Dekorative Kunst, 1907: 16.
- Simonen M. Sosiaalinen toimintakyky. Julkaisussa: Pohjolainen, P, Heimonen SL, toim. Toimintakyvyn laaja-alainen arviointi ja tukeminen. Oraita 1. Helsinki: Ikäinstituutti, 2009: 64–73.
- Simpura J, Kaukonen O. Päihdeongelmat ja syrjäytyminen. Julkaisussa: Uusitalo H, toim. Syrjäytyminen 1990-luvun puolivälin Suomessa. Stakesin asiantuntijoiden arvioita syrjäytymisriskeistä. Helsinki: Stakes, Aiheita 7, 1998: 15–16.
- Sinko P, Muuronen K. Olisiko jo tekojen aika? Lastensuojelun asiakastyössä toimivien näkemyksiä lastensuojelun nykytilasta. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, Talentia, 2013.
- Sipilä J, Österbacka E. Enemmän ongelmien ehkäisyä, vähemmän korjailua? Perheitä ja lapsia tukevien palvelujen tuloksellisuus ja kustannusvaikuttavuus. Helsinki: Valtiovarainministeriö, Valtiovarainministeriön julkaisuja 11, 2013. Saatavissa: <https://www.researchgate.net/publication/236880520_Enemmän_ongelmien_ehkaisyä_vähemmän_korjailua>. Viitattu 3.3.2017.
- SLL. Lääkäritodistuksen kirjoittaminen. Helsinki: SLL, 2016. Saatavissa: <<https://www.laakariliitto.fi/edunvalvonta-tyoelama/liiton-ohjeet/laakarintodistus/>>. Viitattu 22.3.2017.
- Sobell L, Sobell M, Tonneato T. Recovery from alcohol problems without treatment. Julkaisussa: Heather N, toim. Self-control and addictive behaviours. New York, NY: Macmillan, 1992: 198–242.
- Soikkeli M, Salasuo M, Puuronen A, Piispa M. Se toimii sittenkin. Kuinka päihdevalituksesta saa selvää. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 116, 2012.
- STM. Ikäihmistien toimintakyvyn arviointi osana palveluntarpeen arviointia sosiaalihuollossa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Tiedote 7.6.2006.

STM. Sosiaalihuollon työelämäosallisuutta tukevan lainsäädännön ja palvelujärjestelmän uudistamistarpeita arvioivan työryhmän loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 32, 2014.

Suikkanen A, Lindh J. Kuntoutus kehossa. Keho kuntoutuksessa. Julkaisussa: Kallanranta T, Rissanen P, Vilkkumaa I, toim. Kuntoutus. Helsinki: Duodecim, 2003: 42–54.

Suikkanen A, Lindh J. Työmarkkinakansalaisuus ja ammatillisen kuntoutuksen luova tuho. Kuntoutus 2010; 2: 53–62.

Suvisaari J, Aalto-Setälä T, Tuulio-Henriksson AM ym. Mental disorders in young adulthood. *Psychological Medicine* 2009; 39: 287–299.

Svikis DS, Keyser-Marcus L, Stizer M. Randomized multi-site trial of job seekers' workshop in patients with substance use disorders. *Drug and Alcohol Dependence* 2012; 120: 55–64.

TEM. Ohje työttömien työkyvyn arviointi- ja terveystalviin ohjaamisessa. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, 2011a.

TEM. Työttömien työkyvyn arviointi- ja terveystalvi. TEM raportteja 10. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, 2011b.

TEM. Nuorten yhteiskuntatakuu 2013. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, TEM raportteja 8, 2012.

TEM. Työnvälityksen vuositilastot 2015. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, TEM Tilastotiedote 2, 2016.

TOIMIA. Toimintakyvyn mittaamisen ja arvioinnin kansallinen asiantuntijaverkosto. Saatavissa: <www.thl.fi/toimia/tietokanta/>. Viitattu 10.4.2017.

Toiviainen S. Kantapöydän imu. Juoppokulttuuri valintana ja pakkona. Helsinki: Tammi, 1997.

Tsai J, Rosenheck RA, KasproW, McGuire JF. Sobriety as an admission criterion for transitional housing. A multi-site comparison of programs with sobriety requirement to program with no sobriety requirements. *Drug and Alcohol Dependence* 2012; 125: 223–229.

Tuusa M, Shemeikka R, Korkiamäki J, Harju H, Saares A, Pulliainen M, Kettunen A, Piirainen K. Yhdessä tekeminen tuottaa tuloksia. Nuorisotakuun tutkimuksellisen tuen loppuraportti. Helsinki: Edita, 2014.

Tähkä V. Mielen rakentuminen ja psykoanalyttinen hoitaminen. Helsinki: WSOY, 2011.

Törmä S. Kasvun mahdollisuus. Kasvuprosessin ja kasvatuksen eettisten perusteiden tarkastelua George Herbert Meadin ja John Dewey'n ajattelun avulla. Tampere: Tampereen yliopisto, Tampereen yliopiston julkaisuja A 496, 1996.

Vaarama M, Siljander E, Luoma M-L, Meriläinen S. Suomalaisten kokema elämänlaatu nuoruudesta vanhuuteen. Julkaisussa: Vaarama M, Moisio P, Karvonen S, toim. Suomalaisten hyvinvointi 2010. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2010: 126–149. Saatavissa: <www.thl.fi/documents/10531/103429/Teema%202010%2011.pdf>. Viitattu 24.4.2017.

Vaillant GE. The natural history of alcoholism. Cambridge, MA: University Press, 1983.

- Valtiotalouden tarkastusvirasto. Taloustaantuma kampitti nuorisotakuun. Tiedotteet 2014. Saatavissa: <https://www.vtv.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2014/taloustaantuma_kampitti_nuorisotakuun.5513.news>. Viitattu 21.4.2017.
- Vehkakoski T. Leimattu lapsuus? Vammaisuuden rakentuminen ammatti-ihmisten puheessa ja teksteissä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä studies in education, psychology and social research, 297, 2006.
- VNK. Ratkaisujen Suomi. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, Hallituksen julkaisusarja 10, 2015.
- Von Wendt L. Lastenneurologinen kuntoutus. Julkaisussa: Kallanranta T, Rissanen P, Viikkumaa I, toim. Kuntoutus. Helsinki: Duodecim, 2001: 398–441.
- Vygotsky LS. Thinking and Speech. New York, NY: Plenum, 1987.
- Walls RT, Moore LC, Batiste LC, Loy B. Vocational rehabilitation and job accommodations for individuals with substance abuse disorders. *Journal of Rehabilitation* 2009; 1: 35–44.
- Welsh WN, McGrain PN. Predictors of therapeutic engagement in prison-based drug treatment. *Drug and Alcohol Dependence* 2008; 96: 271–280.
- WHO. Adherence to long-term therapies. Evidence for action. Geneva: World Health organization, 2003.
- Winick C. Maturing out of narcotic addiction. *Bulletin on Narcotics* 1962; 14 (1): 1–7.
- Ylimäki EL. Ohjausintervention vaikuttavuus elintapoihin ja elämäntapamuutokseen sitoutumiseen. Oulu: Oulun yliopisto, *Acta Universitatis Ouluensis* 1285, 2015.
- Young NK. Integrating substance abuse treatment and vocational training. Treatment improvement protocol (TIP). Series 38. Rockville, MD: Public Health Service, Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2000.